

Liitetiedosto kansallisen lapsistrategian seurantakertomukseen

Tämä liitetiedosto sisältää kansallisen lapsistrategian seurantakertomukseen liittyvät eri toimenpiteiden toteuttajien loppuraportit. Loppuraportteja on hyödynnetty seurantakertomuksessa ja ne on toimitettu lapsistrategialle vuodenvaihteessa 2022-2023. Raporteissa on kuvattu toimenpiteiden tavoitteita, etenemistä sekä niihin liittyvä viestintää. Niissä on pohdittu myös toimenpiteiden vaikuttavuutta.

Kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelmaan oli kirjattu kaiken kaikkiaan 30 eri toimenpidettä. Osasta toimenpiteistä ei tuotettu omaa erillistä loppuraporttia, kuten esimerkiksi toimenpiteestä nro 3 (Liisa Niemisen tutkimus Koronapandemian vaikutukset haavoittuvassa asemassa olevien lasten läheissuhteiden ylläpitämiseen ja perhe-elämän suojaan) ja toimenpiteestä nro 4 (Virve Toivosen selvitys Lasten ja nuorten itsemääräämisoikeutta, osallisuutta ja päätöksentekoa koskevasta sääntelystä sosiaali- ja terveydenhuollossa). Näihin julkaisuihin ja niiden keskeisiin tuloksiin on viitattu seurantakertomuksessa. Erillistä loppuraporttia ei ole tuotettu myöskään lapsivaikutusten arviointia, lapsibudjetointia ja lasten osallisuutta koskevista toimenpiteistä. Niiden edistämisestä ja toteutumisesta lapsistrategian toimeenpanossa on seurantakertomukseen kirjoitettu erikseen. Vastaavasti tiedot ammattilaisille suunnatusta lapsen oikeuksien verkkokoulutuskokonaisuudesta (toimenpide nro 26) on sisällytetty suoraan seurantakertomukseen. Suomalainen Lääkäriseura Duodecim on laatinut lapsistrategian yhtenä toimenpiteenä (nro 15) Hyvä käytäntö –konsensusuositusta ensitiedon antamiseen. Ensitietosuositus tullaan julkaisemaan Duodecimin verkkosivuilla loppukesästä 2023, josta syystä sen osalta ei ole omaa erillistä loppuraporttiaan. Lisäksi lapsistrategian virkatyönä edistettävistä toimenpiteistä, kuten lapsistrategiayksikön perustaminen (toimenpide nro 30), ei ole loppuraporttia, vaan toiminnankuvaus niiden osalta sisältyy suoraan seurantakertomukseen.

Liitetiedostoon on liitetty numerojärjestyksessä loppuraportit seuraavista toimenpiteistä (TP):

- TP5: Laaditaan selvitys saamelaislasten ja romanilasten hyvinvoinnin ja oikeuksien toteutumisesta Suomessa.
- TP6: Laaditaan koulutuspaketti seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta sekä sateenkaariperheistä ammattilaisille.
- TP7: Laaditaan valtakunnallinen toimenpideohjelma luvattomasti sijaishuoltopaikasta poistumisten ennaltaehkäisyyn, luvattoman poissaolon aikaiseen toimintaan sekä jälkityöhön.
- TP8: Laaditaan ajantasainen selvitys sijaishuollossa tapahtuvasta kaltoinkoittelusta.
- TP9: Toteutetaan lastensuojelun käsikirja lapsille ja nuorille.
- TP10: Toteutetaan lapsiuhritutkimus.

- TP11: Toteutetaan opas ja koulutuskokonaisuus vaativista erotilanteista ja eron jälkeisestä väkivallasta.
- TP12: Laaditaan toimintasuunnitelma päihteillä oireilevien lasten ja nuorten tukemiseksi.
- TP13: Lisätään lasten ja nuorten mielenterveystyön vaikuttavuutta kehittämistarpeiden kartoittamisella ja hyvien käytäntöjen ja osaamisen tukemisella.
- TP14: Toteutetaan kehittämishanke palveluiden saavutettavuudesta lapsille ja nuorille.
- TP16: Laaditaan varhaiskasvatukseen ja kouluun ajantasaiset oppituntipaketit lapsistrategiasta ja lasten oikeuksista.
- TP17: Toteutetaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen pilottihankekokonaisuus.
- TP18: Toteutetaan hanke lasten osallisuuden vahvistamiseksi sosiaaliturvauudistuksen valmistelussa.
- TP19: Toteutetaan vaikuttamiskampanjat yksityisen sektorin toimijoiden ja julkisen sektorin kanssa työn ja perheen yhteensovittamisesta.
- TP20: Toteutetaan sivusto lapsiin ja nuoriin kohdistuvankiusaamisen, seksuaalisen häirinnän, väkivallan, vihapuheen ja syrjinnän vastaiselle työlle.
- TP21: Toteutetaan poikkihallinnollisesti tutkimushanke syrjäytymisvaarassa olevien ja osattomien lasten ja nuorten tilanteen selvittämiseksi.
- TP22: Kartoitetaan keinoja lisätä harrastustoiminnan toimijoiden pedagogista osaamista sekä tietämystä lapsen oikeuksista ja lasten kehityksestä ja ikävaiheista.
- TP23: Toteutetaan pilotti etsivästä harrastustoiminnasta ja nuorisotyön yhteistyömallista harrastamisen Suomen mallissa yhteistyössä kuntien kanssa.
- TP24: Tuotetaan kattava tietopohja lasten ja nuorten hyvinvoinnin seuraamiseen.
- TP25: Toteutetaan selvityshanke kuntien ja hyvinvointialueiden toteumatietojen seurannan ja raportoinnin kehittämiseksi sekä niiden oman lapsibudjetointityön vahvistamiseksi.
- TP28: Kehitetään toimintamalli tukemaan lasten osallistumista yhteiskunnalliseen päätöksentekoon digiraatien avulla.
- Ilman huoltajaa maahan tulleiden edustajajärjestelmä lapsen oikeuksien turvaajana

Toimenpide 5: Laaditaan selvitys saamelaislasten ja romanilasten hyvinvoinnin ja oikeuksien toteutumisesta Suomessa.

Loppuraportti: Lapsistrategian TP5 selvitykset saamelaislasten ja romanilasten hyvinvoinnin ja oikeuksien toteutumisesta Suomessa

YK:n lapsen oikeuksien komitea on jo vuonna 2011 suosittanut Suomea neljännen määräaikaisraportin käsittelyn yhteydessä annetuissa päätelmissään kiinnittämään erityistä huomiota saamelais- ja romanilasten hyvinvointiin ja oikeuksien toteutumiseen (YK:n lapsen oikeuksien komitea, 2011). Lapsiasiavaltuutetun tehtävänä on kerätä tietoa lasten hyvinvoinnista ja heidän oikeuksiensa toteutumisesta sekä julkaista aihetta koskevia selvityksiä (laki lapsiasiavaltuutetusta, 1221/2004; SopS 59–60/1991, LOS). Tämän johdosta lapsiasiavaltuutetun toimisto otti mielellään tehtäväkseen saamelaislasten ja romanilasten hyvinvointia ja oikeuksien toteutumista koskevat selvitykset.

Kansallisen lapsistrategian toimenpiteessä 5 tehtiin erillinen selvitys molemmista lapsiryhmistä vuoden 2022 aikana. Tutkimusekonomisesti tehokkainta oli toteuttaa selvitykset rinnakkain ja soveltaa molemmissa samankaltaista tutkimusasetelmaa. Aineistonkeruu toteutettiin yhteistyössä sidosryhmien kanssa laadullisten haastatteluiden ja sähköisen kyselylomakkeen avulla. Haastattelut pystyttiin toteuttamaan vallinneesta covid-19-pandemiatilanteesta huolimatta kasvokkain. Selvitysten osallistajat olivat 11–17-vuotiaita saamelaisten kotiseutualueella ja muualla Suomessa asuvia saamelaislapsia ja 11–17-vuotiaita eri puolilla Suomea asuvia romanilapsia. Molemmissa selvityksissä tavoitettiin haastatteluiden ja kyselylomakkeen avulla noin sata lasta. Tuloksia ja toimenpide-ehdotuksia käytiin läpi yhdessä sidosryhmien sekä lasten kanssa ennen julkaisutilaisuuksia. Tätä pidettiin tärkeänä niin saamelaisten kuin romanienkin keskuudessa.

Selvitykset toteuttivat lapsiasiavaltuutetun toimistolle palkatut erikoistutkija, tutkimusavustaja ja suunnittelija. Lisäksi hyödynnettiin lapsiasiavaltuutetun viestintäasiantuntijan työtä. Saamelaislasten selvityksen sidosryhmiä olivat saamelaiskäräjät (sosiaali- ja terveyslautakunta, nuorisoneuvosto) ja kolttien kyläkokous sekä saamelaisten kotiseutualueen koulut ja saamen kielten etäopetushanke. Romanilasten selvityksen sidosryhminä toimivat romaniasiaain neuvottelukunta ja alueelliset romaniasiaain neuvottelukunnat sekä paikalliset romaniyhdistykset ja -toimijat. Selvityksillä oli yhteinen ohjausryhmä ja erilliset työryhmät.

Selvityksistä viestittiin STTinfon kautta yhdessä sidosryhmien kanssa molempien selvitysten käynnistyttyä. Selvitysten toteutuksen aikana viestinnässä keskityttiin sidosryhmien informointiin ja vapaamuotoiseen viestintään sosiaalisessa mediassa. Selvitysten julkaisuista tehtiin erillinen tiedote STTinfon kautta ja kutsuja julkaisutilaisuuksiin levitettiin laajasti lapsiasiavaltuutetun, lapsistrategian ja sidosryhmien verkostoissa.

Selvitysten tulokset raportoitiin erillisinä suomen- ja englanninkielisinä lapsiasiavaltuutetun toimiston ja kansallisen lapsistrategian yhteisjulkaisuina. Selvitysten vaikuttavuuden vahvistamiseksi julkaisuiden lisäksi keskeisimmät tiedot selvitysten toteutuksesta, tuloksista ja toimenpide-ehdotuksista koottiin erillisiksi esitteiksi, joista painettiin suomen lisäksi kieliversiot kolmella saamen kielellä ja romanikielellä. Sähköiset versiot ovat saatavilla myös ruotsiksi ja englanniksi.

Selvitysten aikana pystyttiin rakentamaan sujuvaa yhteistyötä ja luottamusta saamelais- ja romaniväestön kanssa. Sekä saamelaiset että romanit painottavat heihin kohdistuvassa tutkimuksessa yhteisön jäsenten osallisuutta tutkimuksen kaikissa vaiheissa. Saamelaiskäräjät ja kolttien kyläkokous toivat yhteisöllisen suostumuksen myöntämisen yhteydessä esille, että he olisivat halunneet olla tiiviimmin mukana selvityksen suunnittelussa jo ennen rahoituspäätöksen tekoa. Romanisidosryhmät kokivat, että heidät otettiin tiiviisti mukaan selvityksen kaikkiin vaiheisiin ja että selvitys vastasi kriittisen romanitutkimuksen vaateisiin.

Molemmat väestöryhmät ovat toiveikkaita, että kansallisen lapsistrategian toimeenpanon myötä on tosiasiallinen mahdollisuus edistää saamelais- ja romanilasten asemaa Suomessa ja toimenpide-ehdotuksiin tartutaan niin kansallisella kuin paikallisella tasolla. Erityisesti tiedon palauttamisen yhteydessä paikalliset saamelais- ja romanilasten kanssa toimivat toivat esille tarpeen säännöllisestä tiedontuottamisesta saamelais- ja romanilasten hyvinvoinnin ja oikeuksien toteutumisen seuraamiseksi.

Toimenpiteen merkitys korostui myös yhteistyössä muiden lapsistrategian toimenpiteiden kanssa. Kokemuksia selvitysten toteuttamisesta ja alustavia tuloksia hyödynnettiin seuraavissa toimenpiteissä: TP14, TP16, TP21, TP24, TP26. Muuten yhteistyötä toimenpiteen aikana tehtiin niin kansallisella kuin paikallisellakin tasolla viranomaisten ja järjestöjen kanssa.

Saamelaislasten selvityksen toimenpide-ehdotukset

Vahva luontosuhde ja huoli ilmastonmuutoksesta

1. Tuetaan lasten luontosuhdetta ja oikeutta osallistua saamelaisten perinteisten elinkeinojen kokeilemiseen ja harjoittamiseen.
2. Sitoudutaan asetettuihin päästötavoitteisiin ilmastonmuutoksen hillitsemiseksi ja perinteisten elinkeinojen säilyttämiseksi.

Harvaan asutun alueen haasteet liikkumisessa ja palvelujen saatavuudessa

3. Järjestetään lapsille sopivia kokoontumispaikkoja myös kyliin ja harvaan asutuille alueille.
4. Kehitetään julkista liikennettä ja erilaisia kuljetusmuotoja tukemaan lasten itsenäistä liikkumista kouluun ja vapaa-ajalla.

Saamelaisuus ja saamelaisten oikeudet

5. Lisätään tietoa saamelaisista kouluissa ja eri tiedotuskanavissa syrjinnän ja kiusaamisen vähentämiseksi.
6. Koulutetaan saamenkielisiä opettajia tukemaan lasten saamelaista identiteettiä sekä turvaamaan vähintään yleinen ja tehostettu tuki omalla äidinkielellä.

Saamen kielten käyttömahdollisuudet

7. Valmistetaan saamenkielisiä oppimateriaaleja vahvistamaan saamen kielten oppimista ja käyttöä.
8. Kehitetään saamenkielistä vapaa-ajantoimintaa ja saamen kielten käyttömahdollisuuksia etenkin saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella asuvien saamelaislasten saamelaisen identiteetin vahvistamiseksi.

Saamelaislasten kuuleminen

9. Varmistetaan saamelaislasten säännöllinen kuuleminen lasten hyvinvointiin ja oikeuksien toteutumiseen liittyvissä asioissa laadullisin ja määrällisin menetelmin myös seurantatiedon saavuttamiseksi.

Romanilasten selvityksen toimenpide-ehdotukset

Perheen ja suvun merkitys

1. Tuetaan vanhemmuutta ja turvataan hyvinvointi romaniperheissä.
2. Järjestetään lasten ja vanhempien yhteistä vapaa-ajantoimintaa.
3. Järjestetään lapsille luotettavia romaniaikuisia tukemaan nuoruudessa ja aikuistumisen kynnyksellä.

Ylpeys romanikulttuurista ja halu oppia kieltä

4. Lisätään tietoa romaneista ja romanikulttuurista kouluissa ja eri tiedotuskanavissa.
5. Lisätään mahdollisuuksia oppia romanikieltä koulussa oppiaineena sekä vapaa-ajalla kerhotoimintana, lastenohjelmina, kirjoina ja kerrottuina tarinoina.

Kokemukset kiusaamisesta ja syrjinnästä

6. Lisätään romanilasten ja pääväestön kohtaamisia eri muodoissa kuten yhteisinä harrastuksina, leireinä, tapahtumina ja työharjoitteluina.
7. Tuetaan ja vahvistetaan lasten ryhmäytymistä ja kaveritaitoja koulussa ja harrastustoiminnassa.
8. Vahvistetaan opettajien ja muiden aikuisten kykyä puuttua syrjintätilanteisiin.
9. Tuetaan romanilapsia lapsuuden nivelvaiheissa ja tarjotaan lapsille yksilöllistä tukea.
10. Kohdataan romanilapset yksilöinä eikä kulttuurinsa edustajina.

Tulevaisuudensuunnitelmat ja unelmointi

11. Panostetaan oppilaanohjaukseen romanilasten pohtiessa jatko-opintoja ja ammatinvalintaa.
12. Järjestetään lapsille monipuolisesti erilaisia harjoittelu- ja kesätyöpaikkoja.

13. Tarjotaan lapsille mahdollisuuksia unelmointiin ja tuetaan lapsia tavoitteiden asettamisessa omien unelmien saavuttamiseksi.

Romanilasten kuuleminen

14. Jatkossa on tärkeää varmistaa romanilasten säännöllinen kuuleminen lasten hyvinvointiin ja oikeuksien toteutumiseen liittyvissä asioissa laadullisin ja määrällisin menetelmin myös seurantatiedon saavuttamiseksi.

Toimenpide 6: Laaditaan koulutuspaketti seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta sekä sateenkaariperheistä ammattilaisille.

Loppuraportti: Koulutuspaketti seksuaalisen suuntautumisen ja sukupuolen moninaisuudesta sekä sateenkaariperheistä ammattilaisille (toimenpide 6)

19.12.2022/ Minna Ahola

Tavoite

Toimenpiteen tavoitteena oli vahvistaa ammattilaisten osaamista sateenkaarilasten ja -nuorten sekä sateenkaariperheiden kohtaamisessa, hyvinvoinnin turvaamisessa ja syrjinnän torjumisessa. Ammattilaisilla tarkoitettiin niin sosiaali- ja terveydenhuollon kuin varhaiskasvatuksen, opetuksen ja nuorisotyönkin työntekijöitä.

Tavoitteena oli tukea yhdenvertaisuuden edistämisen ja normitietoisien lähestymistavan sisällyttämistä osaksi lasten ja nuorten parissa toimivien tahojen toimintakulttuuria. Lasten hyvinvointia oli tavoitteena tukea yhdenvertaisella ja alueellisesti kattavalla tavalla.

Prosessi ja toimijat

Hankkeessa oli tarkoitus laatia nettisivusto sekä koulutusvideoita ammattilaisille. Nettisivusto nousi päätuotteeksi. Koulutusvideoiden sijasta osallistuttiin lapsen oikeuksien verkkokoulutuskokonaisuuden laatimiseen.

Avainhenkilöt prosessissa

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) Yhdenvertaisuus ja sukupuolten tasa-arvo -tiimi toteutti hankkeen yhteistyössä Seta ry:n kanssa, jolta ostettiin asiantuntija-, kirjoitus- ja ruotsin kielen tarkistustyötä.

- THL:ssä hankkeesta vastasi erikoissuunnittelija Minna Ahola. Setasta hankkeeseen osallistui pääasiassa nuorisotyön osallisuuden asiantuntija Teija Ryhtä.
- Ahola ja Ryhtä kirjoittivat yhteistyössä hankkeessa laaditun nettisivuston tekstit.
- Ahola rakensi sivuston teknisesti ja vastasi viestinnästä.
- Ruotsinnosten tarkistamiseen osallistui merkittäväällä panoksellaan Setan nuorisotyön vaikuttamisen asiantuntija Lotte Telakivi.
- Lapsen oikeuksien verkkokoulutuskokonaisuuden laatimiseen osallistuivat Ahola ja Ryhtä. Koulutus laadittiin eOppiva-alustalle Haus-kehittämiskeskuksen prosessilla, joka koostui tiiviistä työpajatyöskentelystä.

Tukiryhmä

Toimenpiteen alussa hankkeelle koottiin laaja neuvoa-antava tukiryhmä. Ryhmä koostui sateenkaarinuorista, opettajista ja sote-ammattilaisista, järjestöjen asiantuntijoista (sateenkaari- sekä lasten ja perheiden järjestöt), hallinnon asiantuntijoista sekä edustajista joistakin muista kansallisen lapsistrategian toimenpiteistä. Tukiryhmätyöskentely oli hyvin innostunutta ja sitoutunutta.

Poikkeamiset hankesuunnitelmasta

- Omien koulutusvideoiden toteuttamisen sijasta hankkeessa oltiin mukana toteuttamassa toimenpide 26:n lapsen oikeuksien verkkokoulutuskokonaisuutta. Toimenpide 26:sta vastasi lapsistrategian koulutuskokonaisuuden koordinaattori Johanna Laaja.

Verkkokoulutuskokonaisuuteen osallistuminen poikkesi sateenkaarihankkeen alkuperäisestä suunnitelmasta, johon oli kirjattu neljän oman koulutusvideon toteuttaminen. THL:n ja lapsistrategiatiiimin edustajat olivat yksimielisiä yhteistyön järjestyksestä. Hankkeilla oli yhteinen kohderyhmä ja toisiaan lähellä olevat sisällöt. Lisäksi toimenpide 26:lla oli huomattavasti suurempi budjetti ja viestintäresurssi.

- Ruotsinkielinen nettisivusto sekä ruotsinkielinen verkkokoulutus julkaistaan vasta hankkeen päättymisen jälkeen, alkuvuodesta 2023. Nettisivuston julkaiseminen viivästyy ruotsin kielentarkastajan sairauslomien vuoksi. Verkkokoulutuksen ruotsintaminen etenee Hausissa oman aikataulunsa mukaan, johon toimenpide 6:ssa ei voida vaikuttaa.

Eettiset kysymykset

Toimenpiteen alussa tehtiin eettinen ennakoarviointi hankkeessa mukana olevien nuorten turvallisuuden varmistamiseksi. Käytännössä nuoriin kohdistuva uhka voisi olla esimerkiksi tilanne, jossa nuorten nimet yhdistettyinä hankkeen tietoihin vuotaisivat ulkopuoliselle, seksuaali- ja sukupuolivähemmistöihin kielteisesti suhtautuvalle taholle. Taho voisi häiritä nuoria esimerkiksi sosiaalisessa mediassa.

Todettiin, että koska hanke ei ole tutkimus, kyseeseen ei tule eettisen ennakoarviointiläusannon pyytäminen ihmistieteiden eettiseltä toimikunnalta. Sen sijaan tehtiin oma arviointi ja ennaltaehkäisevä suunnitelma. Käytännön toimia olivat salattujen sähköisten työskentelyalustojen käyttäminen. Lisäksi avoimissa palveluissa kuten Doodlessa kerrottiin mahdollisuudesta ilmoittaa vain oma etunimi.

Tulokset

Hankkeessa tuotettiin tietopaketti, jota ammattilaiset voivat hyödyntää täydennyskouluttautumiseen tai itsenäiseen tiedonhakuun.

Nettisivusto

”Tietopaketti sateenkaarilapsista ja -nuorista ammattilaiselle” sijoitettiin Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen nettisivustolle. Sivut sijaitsevat osoitteessa thl.fi/sateenkaaritieto. Ruotsinkielinen sivusto on nimeltään ”Informationspaket om regnbågsbarn och -unga för personalen” ja tulee sijaitsemaan osoitteessa thl.fi/regnbagsinfo.

Tietopaketti on suunnattu sosiaali- ja terveydenhuollon, varhaiskasvatuksen, opetuksen ja nuorisotyön ammattilaisille. Se soveltuu myös muille lasten ja nuorten parissa toimiville.

Sivusto sisältää ammattilaisen konkreettiseen arkeen kiinnittyviä ohjeita mm. lapsen ja nuoren sensitiiviseen kohtaamiseen, mielenterveyden vahvistamiseen, lapsen perhesuhteiden tukemiseen, sukupuolitietoiseen kasvatukseen ja tilojen muokkaamiseen turvallisiksi. Se sisältää myös tietoa mm. neuvolassa ja kouluterveydenhuollossa nousevista teemoista, sukupuolen ja seksuaalisen suuntautumisen moninaisuudesta, sateenkaariperheistä, yhdenvertaisuudesta ja syrjinnästä.

Verkkokoulutus

Yhteistyössä toimenpide 26:n kanssa laadittiin verkkokoulutuskokonaisuuteen moduuli ”Lapsen oikeudet – Myös haavoittuvassa asemassa oleva lapsi on elämänsä pääosassa”. Toimenpide 6 toi moduuliin mukaan sateenkaariteemoja ja osallistui aktiivisesti muiden teemojen työstämiseen. Lisäksi toimenpide 6 tuotti kaikkien moduulien sisällöntuottajille inklusiivisen kielenkäytön ohjeistuksen.

Lapsen oikeuksien verkkokoulutuskokonaisuuteen kuuluu yhteensä 10 moduulia ammattilaisille, ja ne sijaitsevat osoitteessa <https://www.eoppiva.fi/kokoelmat/lapsen-oikeudet/>.

Viestintä

Kohderyhmät

Hankkeen viestinnän pääkohderyhmäksi tunnistettiin sote-palveluiden, varhaiskasvatuksen, opetuksen ja nuorisotyön esihenkilöt ja suunnittelijat – käytännössä henkilöt, jotka tekevät henkilöstön täydennyskoulutuspäätöksiä. Toiveena oli, että työntekijät saisivat työajallaan käydä läpi nettisivuston tietopaketin sekä verkkokoulutuksen.

Toisaalta tärkeänä pidettiin myös itsenäisten tiedonhakijoiden tarpeita. Moni ammattilainen hakeutuu etsimään netistä tietoa työnsä tueksi. Siksi nettisivuston alasivuista haluttiin yksittäisinä ymmärrettäviä ja työntekijöille viestittiin myös suoraan.

Viestintäyhteistyö

Hankkeen viestinnässä verkostoiduttiin muiden lapsistrategian toimenpiteiden kanssa, erityisesti neljän muun THL:ssä toteutettavan toimenpiteen kanssa. Yhteistyötä haettiin myös muiden THL:ssä tehtävien ihmisoikeuskoulutusten kanssa.

Viestinnän haasteet

Viestinnässä haasteita tuli yhtäältä siitä, että hanke päättyi juuri, kun siitä olisi pitänyt alkaa viestiä. Toisaalta haasteita tuli siitä, että tärkeä kohderyhmä eli sote-palvelut on hyvin kuormittunut, kun siirrytään hyvinvointialueille.

Haasteita ratkottiin osaltaan viestintäyhteistyöllä muiden hankkeiden kanssa ja laatimalla valmiiksi viestintäsuunnitelma keväälle 2023. Henkilöstöresurssikysymykset ratkotaan THL:ssä sisäisesti.

Viestintäkanavat

- THL:n Tasa-arvotiedon keskuksen kanavat
- THL:n uutis- ja verkostokirjeet
- THL:n verkostotilaisuudet (mm. koulu- ja opiskeluterveydenhuolto, mielenterveys ja vammaispalvelut)
- THL:n somekanavat
- THL:n intranet
- Omat työpajat
- Setan kanavat
- Hankkeen tukiryhmään kuuluvien järjestöjen verkostot
- HUS:in sisäinen viestintä
- Nuorisotyön verkostokirjeet

- Avien uutiskirjeet
- Suomen Rehtorien jäsenkirje
- Muut verkostot ja kontaktit kuten OPH:n some ja verkostot

Vaikuttavuus

Toimenpiteen vaikuttavuutta on vaikea arvioida, koska mittareita ei tiukan aikataulun vuoksi ollut suunniteltu. Sitä, miten toimenpide vaikuttaa sateenkaarilasten ja -nuorten hyvinvointiin, ei voida arvioida hankkeen puitteissa.

Yleisellä tasolla voidaan todeta, että sateenkaarilasten, -nuorten ja -perheiden sensitiivisen kohtaamisen ja vähemmistöaseman tuomien tarpeiden näkyminen THL:n sivustolla on merkittävää ja sitä on kiiteltävä järjestökentällä. Arvostetun valtiollisen laitoksen tuoma näkyvyys näille teemoille lisää tietoisuutta ja antaa painoarvoa niiden ottamiselle vakavasti.

Jatkossa nettisivuston ja verkkokoulutuksen kävijämääriä tullaan seuraamaan. Kävijämäärät kertovat viestinnän onnistumisesta ja ammattilaisten kiinnostuksesta sateenkaariaiheisiin.

Toimenpiteet seuraavalle hallituskaudelle

Tarkoituksena on, että toimenpiteessä tuotettu koulutusmateriaali saataisiin tulevina vuosina laajasti koulutuspäätöksiä tekevien tahojen tietoisuuteen sosiaali- ja terveyspalveluissa, varhaiskasvatuksessa, opetuksessa ja nuorisotyössä. Ihanteellista olisi, että sateenkaarikysymyksiä avaava kouluttautuminen tulisi osaksi henkilöstön täydennyskoulutusta yhä useammassa organisaatiossa. Siten se osaltaan edesauttaisi monimuotoisuutta tukevan ja normitietoisien työkulttuurin syntymistä ja juurtumista.

Seuraavalla hallituskaudella olisi tarpeellista perehtyä syvällisemmin sote-ammattilaisten, varhaiskasvattajien, opettajien ja nuorisotyöntekijöiden täydennyskoulutusrakenteisiin ja selvittää, miten sateenkaari-teemat saataisiin vakiintuneeseen asemaan koulutusrakenteisiin. Tulevina vuosina vielä tärkeämpää olisi saada tasa-arvo- ja yhdenvertaisuusteemat vahvemmin osaksi ammattilaisten peruskoulutusta.

Toimenpide 7: Laaditaan valtakunnallinen toimenpideohjelma luvattomasti sijaishuoltopaikasta poistumisten ennaltaehkäisyyn, luvattoman poissaolon aikaiseen toimintaan sekä jälkityöhön.

Kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelman toimenpide nro 7: Laaditaan valtakunnallinen toimenpideohjelma luvattomasti sijaishuoltopaikasta poistumisten ennaltaehkäisyyn, luvattoman poissaolon aikaiseen toimintaan sekä jälkityöhön
(toimenpiteen toteutuksesta vastaa sosiaali- ja terveysministeriö / neuvotteleva virkamies Susanna Hoikkala)

Sosiaali- ja terveysministeriö toteuttaa lapsistrategian toimenpidettä, jossa tarkoituksena on pohtia toimia luvattomasti sijaishuoltopaikasta poistumisten ennaltaehkäisyyn, luvattoman poissaolon aikaiseen toimintaan sekä jälkityöhön.

Toimenpiteessä laaditaan aiheeseen liittyvä raportti, joka perustuu Pesäpuu ry:n ”Hatka – sijaishuoltopaikasta luvatta poistuminen ja sinne palaamatta jättäminen -hanke 2022–2024” -[hankkeen kyselyaineistoon](#). Analyysistä ja raportoinnista vastaa lapsiasiavaltuutetun toimisto. Raportti valmistuu kesällä 2023.

Sosiaali- ja terveysministeriö, Poliisihallitus ja Häätäkeskuslaitos ovat yhdessä koonneet ohjeen ja sen lukuohjeen kuvaamaan ja selkiyttämään eri toimijoiden vastuita ja käytänteitä, kun sijaishuoltopaikastaan luvatta poistunut tai sinne palaamatta jättänyt lapsi pitää löytää ja palauttaa takaisin sijaishuoltopaikkaansa. Toimenpiteessä tavoitteena on käydä vielä keskustelua ja selvittää kunkin tahon kokemuksia ohjeen soveltamisesta ja mahdollisista jatkopäivitystarpeista.

Toimenpiteessä järjestetään myös poikkihallinnollinen, laajapohjainen pyöreän pöydän keskustelu 17.3.2023, jossa tarkennetaan tämänhetkistä tilannekuvaa ja tunnistetaan tekijöitä, jotka voivat johtaa rakenteiden, käytäntöjen ja toimintakulttuurin kestäviin muutoksiin.

Toimenpiteessä julkaistaan myös selvitys, joka perustuu HTT Sami Isoniemen kokoamaan ja analysoimaan poliisin virka-apuaineistoon vuodelta 2020. Selvityksessä kiinnitetään huomiota muun muassa hatka-ilmion viimeaikaiseen kehitykseen ja virka-aputoiminnassa tapahtuneiden muutosten arviointiin lapsen edun näkökulmasta.

Toimenpiteessä julkaistaan valtakunnallinen toimenpideohjelma sisältäen yhteenvedon toimenpiteen eri osioissa tehdyistä keskeisistä havainnoista ja tarvittavista toimista. Jatkoa ajatellen sektorirajat ylittävää yhteistä työskentelyä tulee vahvistaa jatkossakin, jotta sijaishuollossa olevien lasten oikeuksien ja hyvinvoinnin toteutumista voidaan turvata.

Toimenpide 8: Laaditaan ajantasainen selvitys sijaishuollossa tapahtuvasta kaltoinkohtelusta.

Kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelman toimenpide nro 8: Laaditaan ajantasainen selvitys sijaishuollossa tapahtuvasta kaltoinkohtelusta (toimenpiteen toteutuksesta vastaa sosiaali- ja terveysministeriö / neuvotteleva virkamies Susanna Hoikkala ja sosiaalineuvos Marjo Malja)

Sosiaali- ja terveysministeriön toteuttamassa toimenpiteessä laaditaan ajantasainen selvitys sijaishuollossa tapahtuvasta kaltoinkohtelusta. Lähtökohtana toimenpidekirjaukselle oli se, että sijaishuollon tulee turvata lapselle väkivallaton kasvuympäristö.

Sijaishuollossa tapahtuvaa kaltoinkohtelua on selvitetty menneisyyteen paikantuvana ilmiönä, ja vastaavaa tietoa tarvitaan tämänhetkisestä tilanteesta. Ajantasaisen tietopohjan avulla voidaan vahvistaa sijaishuollossa asuvien lasten hyvinvointia sekä varmistaa, ettei sijaishuolto tuota lisää kaltoinkohtelun ja väkivallan kokemuksia.

Selvityksessä on jäsennetty kaltoinkohtelua ilmiönä nykyhetken sijaishuollossa sekä mallinnettu trauma- ja väkivaltatietoista sijaishuoltoa. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos on laatinut katsauksen kaltoinkohtelua sijaishuollossa koskevasta viimeaikaisesta tutkimuksesta. Pesäpuu ry on tuottanut käytännönläheisen materiaalin trauma- ja väkivaltatietoisen sijaishuollon vahvistamiseksi. Selvitystyö on kytketty jo meneillään olevaan väkivallan vastaiseen työhön, kuten Väkivallaton lapsuus -toimenpideohjelman toimeenpanoon ja Barnahus-työhön. Selvitys valmistuu keväällä 2023.

Työtä kaltoinkohtelun ja väkivallan kitkemiseksi tulee edistää jatkossakin, jotta sijaishuolto toteuttaa lapsen oikeutta turvalliseen ja väkivallattomaan kasvuympäristöön.

Toimenpide 9: Toteutetaan lastensuojelun käsikirja lapsille ja nuorille.

Kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelman toimenpide nro. 9 mukaisesti vuonna 2022 laadittiin lasten ja nuorten omaan käyttöön tarkoitettu lastensuojelun käsikirja. Kohderyhmän ehdotusten pohjalta käsikirjan nimi vaihdettiin sittemmin lasten ja nuorten lastensuojeluoppaaksi, joksi kutsun lopputuotosta raportissa vastaisuudessa. Toimenpiteen kuvaus kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelmissa kuului seuraavasti:

”9. Toteutetaan lastensuojelun käsikirja lapsille ja nuorille.

Lastensuojelussa on todettu paikoittain suuria puutteita, eivätkä lapset aina ole tietoisia oikeuksistaan tai oikeusturvakeinoistaan. Toimenpiteessä suunnitellaan ja luodaan Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen ylläpitämän Lastensuojelun käsikirja -sivuston yhteyteen erityisesti lastensuojelun asiakkaana oleville nuorille oma www-sivustonsa. Suunnittelun sivuston sisältö perustuu Lastensuojelun käsikirjassa olevaan tietoon, ja tieto muotoillaan ja esitetään sivustolla erityisesti yläkouluikäisille nuorille sopivalla tavalla. Sivustoa markkinoidaan lasten ja nuorten käyttämillä kanavilla sekä järjestöjen ja muiden toimijoiden kanssa yhdessä.” (VNK 2021, 22.)

Toimeksiannon mukaisesti rakennettu opas sisältää seitsemän lastensuojelua koskevaa lainsäädäntöä, lastensuojelun toimintaa ja työprosesseja, sekä monialaista tukea käsittelevää sisältökokonaisuutta. Kahdeksantena ja viimeisenä osiona opas sisältää lastensuojelussa ja sosiaalihuollossa käytettäviä käsitteitä selittävän sanakirjan. Opas on toteutettu läheisessä yhteistyössä itse lastensuojelun asiakkaana olevien tai aiemmin elämässään olleiden lasten ja nuorten, lastensuojelujärjestöjen, lakimiesasiantuntijoiden sekä muiden monialaisten substanssiasiantuntijoiden kanssa. Toimeksiannon mukaiset tavoitteet saavutettiin aikataulussaan ja opas julkaistiin lapsen oikeuksien viikolla 14.11.2022 Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen [THL] ylläpitämällä thl.fi -verkkosivuilla.

Toimenpiteen toteutus

Ajalle 1.1.-31.12.2022 sijoittuneen toimenpiteen suunnittelusta, toteutuksesta ja lopputuotoksesta on vastannut Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksella erikoissuunnittelijana työskentelevä Lotta Saariluoma. Hankkeen alussa toimenpiteelle laadittiin tarkka ja huolellinen työsuunnitelma, joka mukaili toimenpiteestä vastaavalle toimitettua alkuperäistä, vuoden 2021 lopussa yhteistyössä THL:n ja STM:n lapsistrategia -yksikön kanssa laadittua työsuunnitelmaa. Erikoissuunnittelijan laatima tarkempi työsuunnitelma jakautui neljään vuosikvartaaliin, joista kussakin kuvattiin vuosikvartaalikohtaiset tavoitteet, toimenpiteet, työskentelyn muodot ja mahdolliset kanssatyöskentelijät sekä muut oppaan työstämiseen liittyneet osallistujat.

Ohjausryhmä

Erikoissuunnittelijan työtä on oleellisella tavalla tukenut hankkeen alussa perustettu ohjausryhmä, johon kuuluivat seuraavat henkilöt:

- Lotta Saariluoma, erikoissuunnittelija, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (puheenjohtaja)
- Pasi Pollari, lakimiesasiantuntija (varapuheenjohtaja)
- Niina Metsälä, kansallisen lapsistrategian projektisihteeri (sihteeri)
- Jaana Tervo, erityisasiantuntija, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (varasihteeri)
- Johanna Laisaari, kansallisen lapsistrategian pääsihteeri

- Mirjam Araneva, lakimiesasiantuntija, SOS-Lapsikylä
- Jukka Sirtamo, palvelupäällikkö, Perhekuntoutuskeskus Lauste
- Vilma Vähämaa, asiantuntija, lastensuojelun kokemusasiantuntijajärjestö Osallisuuden Aika ry
- Milja Kaijanen, lasten ja nuorten osallisuusasiantuntija, lastensuojelujärjestö Pesäpuu ry

Toimenpiteen toteutuksen aikana ohjausryhmän rooli oli toimia neuvoa antavana elimenä, jossa eri tahoja edustavat henkilöt toivat omaan asiantuntijuuteensa ja kokemukseensa perustuvia näkökulmia, huomioita ja kehitystarpeita aktiivisesti esiin. Kansallisen lapsistrategian pääsihteeri Johanna Laisaaren ohjausryhmän jäsenyyden ja läsnäolon myötä myös kansallisen lapsistrategian yksikön on ollut mahdollista saada jatkuvasti ajantasaista tietoa toimenpiteen toteuttamiseen liittyvistä suunnitelmista sekä itse tuotoksen edistymisestä. Oikeustieteelliset ja lain sisällöt tuntevat asiantuntijat ovat keskeisesti tukeneet oppaaseen tuotettavan sisällön oikeellisuuden ja tiedon virheettömyyden tarkastamista. Edustajat, jotka tuntevat läheisesti kentän ajankohtaisen tilan, lastensuojelun asiakkaana olevien lasten ja nuorten tarpeet ja toiveet, sekä lapsen oikeuksia edistävät tai niitä haastavat käytännöt palveluita järjestettäessä, ovat läpi prosessin tuoneet tärkeitä terveisiä itse oppaan kohderyhmältä – lapsilta ja nuorilta. Ohjausryhmän jäsenenä toiminut lakimiesasiantuntija Pasi Pollari vetäytyi ohjausryhmän jäsenen roolista ajalla 28.3.-8.7.2022, jolloin hän toimi toimenpiteestä vastaavan erikoissuunnittelijan työparina lasten ja nuorten työpajatyöskentelyn tiimoilta.

Lasten ja nuorten osallisuus hankkeessa

Toimeksiannon kuvauksen mukaisesti hankkeen keskeisenä arvona ja periaatteena on pidetty kohderyhmän eli lastensuojelun asiakkaana olevien lasten ja nuorten omaa osallisuutta ja mahdollisuuksia vaikuttaa laadittavan oppaan lopputuotokseen. Tämän tavoitteen saavuttamiseksi jo hankkeen alussa sekä vuosikvartaalikohtaista työsuunnitelmaa laadittaessa suunniteltiin, miten työskentely lasten ja nuorten kanssa hankkeen aikana voitaisiin parhaalla mahdollisella tavalla toteuttaa. Hankkeen määräaikaisuuden vuoksi työskentelyä varten ei perustettu alkuperäisessä työsuunnitelmassa ehdotettua lasten ja nuorten toimitusneuvostoa, vaan korvaavaksi työskentelyn muodoksi valittiin ohjausryhmän tukemalla päätöksellä työpajatyöskentely, joka toteutui toisessa vuosikvartaalissa, huhti- ja kesäkuuden aikana 2022. Tämän lisäksi hankkeen kolmannessa vuosikvartaalissa, heinä- ja syyskuuden aikana toteutettiin hallinto-oikeudesta kertova videoprojekti, johon sisältyi yksi lasten ja nuorten kanssa pidetty ideointityöpaja sekä itse kuvaukset, joiden toteutuksessa myös kaksi kokemusasiantuntijaa olivat mukana. Kolmannessa vuosikvartaalissa, oppaan lähestyessä valmistumistaan toteutettiin myös käyttäjätestaus, johon osallistui kaksi lastensuojelun asiakkaana olevaa lasta.

Toisessa vuosikvartaalissa toteutettiin 10 työpajaa, joissa erikoissuunnittelija Lotta Saariluoma sekä hänen työparinaan toiminut lakimiesasiantuntija Pasi Pollari työskentelivät kaikkiaan viiden eri yhteistyötahon avulla tavoitettujen lasten ja nuorten kanssa. Työpajat toteutettiin yhteistyötahojen kanssa sovituin tavoin joko lähityöskentelynä, etätyöskentelynä taikka hybridityöskentelynä, yhdessä sovittuina ajankohtina. Yhteistyötahoina olivat:

- Osallisuuden Aika ry:n kehittäjäryhmä (Helsinki, lähi- ja hybridityöskentely),
- Pesäpuu ry:n kehittäjäryhmä (Tampere, lähityöskentely),
- SOS-Lapsikylän kehittäjäryhmät (Espoo, lähityöskentely ja Kuopio, hybridityöskentely),
- Perhekuntoutuskeskus Lausteella toimivan Satulavuoren koulukodin lapset ja nuoret (Turku, lähityöskentely), sekä
- Perhehoitoliiton ja Sinut ry:n yhteydessä toimiva Tilkkutäkkien kehittäjäryhmä (etätyöskentely).

Kunkin yhteistyötahon kanssa toteutettiin kaksi työpajaa, jotka olivat kestoltaan 1.5–2.5 tuntia. Työpajojen kuluun sisältyi itse työskentelyn lisäksi tyypillisesti myös yhteistä ruokailua, leikkejä ja tutustumista sekä yleisesti ajatusten ja kuulumisten vaihtamista. Työpajoissa työskentelimme seuraavien kysymysten äärellä.

- Minkälaista tietoa lapset ja nuoret tarvitsevat lastensuojelusta? Minkälaista tietoa sinä olisit halunnut oman asiakkuutesi alussa ja sen aikana – tai sen jälkeen?
- Mitä aikuiset saavat tai eivät saa tehdä? Miten aikuisten ja ammattilaisten eri tehtävät ja roolit vaikuttavat sinun hyvinvointiisi ja oikeusturvasi toteutumiseen?
- Mitä ovat oikeusturvakeinot? Miten niitä käytetään?
- Lastensuojelu on monien tunteiden areena – miten lasten tunteet ja kokemukset otetaan huomioon?
- Jotta lapsi voi toimia itseään koskevissa asioissa aktiivisesti toimivana subjektina, vaatii se näkyväksi tekemistä niin aikuisen, kuin lapsen ja aikuisen yhteisessä toiminnassa. Mitä muutoksia yhteisen dialogin vahvistaminen edellyttää ja minkälaista apua opas voi tarjota tähän?

Lisäksi työpajoissa koeponnistimme oppaaseen valmisteltujen tekstien ensimmäisiä, siinä työskentelyn vaiheessa mahdollisimman eheitä ja valmiita artikkeleita. Tekstityöskentelyssä noudatimme ”minuutin sääntöä”, josta sovittiin jokaisen työpajaryhmän kanssa ennen työskentelyn aloittamista. Minuutin sääntömme koski tekstin ensivaikutelmaa: minkälaisia tunteita ja ajatuksia herätti lapsissa ja nuorissa ensi näkemältä? Minuutin sääntö kiinnittyi ymmärrykseemme siitä, että oppaan rakentua verkkosivuympäristöön ei verkkosivuilla tutkimusten mukaan useinkaan vietetä paria minuuttia kauempaa. Koska oppaan kohderyhmänä ovat nykyaikaisessa tietoyhteiskunnassa elävät ja kasvavat lapset ja nuoret, oli työpajatyöskentelyn eräänä tavoitteena syventää omaa ymmärrystämme oppaan laatijoina siitä, miten kohderyhmän lapset ja nuoret toimivat verkkosivuympäristöissä, sekä minkälaiset sisällöt kiinnostavat heidän huomionsa ja kannustavat lukemaan lisää.

Hallinto-oikeudesta kertova videoprojekti

Kolmannessa vuosikvartaalissa, syksyllä 2022 hankkeessa toteutettiin hallinto-oikeudesta kertova videoprojekti. Yhteistyötahot videoprojektissa olivat Oulussa sijaitseva Pohjois-Suomen hallinto-oikeus, Auta lasta ry:n, Pesäpuu ry:n ja Osallisuuden Aika ry:n ylläpitämä Turvasatama Discord, sekä kaksi lastensuojelun kokemusasiantuntijaa. Videoprojekti alkoi ideointityöpajasta, joka pidettiin lastensuojelun asiakkaille oleville, asiakkuuteen tuleville sekä aiemmin elämässään asiakkaana olleille lapsille ja nuorille tarkoitettulla verkkoalustalla, Turvasatama Discordissa. Työpajassa kuulumme lasten ja nuorten kysymyksiä, toiveita sekä ajatuksia siitä, mikä hallinto-oikeus on, mitä siellä tehdään ja mitä lapsen olisi hyvä tietää hallinto-oikeudesta. Ideointityöpajan pohjalta videosarjalle laadittiin alustava käsikirjoitus, jonka työstämiseen ja viimeistelyyn osallistui myös kolme Pohjois-Suomen hallinto-oikeudessa toimivaa asiantuntijahenkilöä. Lopuksi videot kuvattiin Oulussa, Pohjois-Suomen hallinto-oikeuden tiloissa, yhdessä seuraavien henkilöiden kanssa:

- Lotta Saariluoma, toimenpiteestä vastaava erikoissuunnittelija (kuvaaja)
- Jaana Tervo, erityisasiantuntija ja ohjausryhmän jäsen (esiintyjä)
- Maya Waitara, kokemusasiantuntija (esiintyjä)
- Hanna-Maria Karppinen, kokemusasiantuntija (esiintyjä)
- Anna-Kaisa Marski, hallinto-oikeustuomari Pohjois-Suomen hallinto-oikeudessa (esiintyjä)
- Elisa Hämäläinen, esittelijä Pohjois-Suomen hallinto-oikeudessa (esiintyjä)
- Tetu Norman, Pohjois-Suomen hallinto-oikeus (esiintyjä)

Toimenpiteestä vastaavan erikoissuunnittelijan jäädessä pois töistä 1.12.2022 alkaen ennen toimenpiteen päättymistä virallisesti (31.12.2022) työsuhteen määräaikaaisuuden ja siten välttämättömästi ulos otettavien lomapäivien pitämisen vuoksi, ovat hallinto-oikeudesta kertovan videosarjat videot yhä kuvauksiin osallistuneiden henkilöiden kommentoitavana ja THL:n viestintäasiantuntijan editoitavana. Videosarjan tueksi laadittu teksti on valmis ja verkkotoimitettu. Videosarjan loppuun saattaminen ja implementoiminen lasten ja nuorten lastensuojeluoppaaseen on sillattu erityisasiantuntija Jaana Tervolle sekä oppaan päivityksestä pienellä työpanoksella vastaavalle aihekoordinaattorille Janna Seppälälle.

Käyttäjätestaus

Kolmannen vuosikvartaalin lopussa lähes valmiille oppaalle järjestettiin käyttäjätestaus. Yhteistyössä Merikratos Oy:n ja heidän Aapeluskotiensa kanssa toteutettiin käyttäjätestaus, jossa kaksi kohderyhmään kuuluvaa nuorta osallistui oppaan toiminnallisuutta ja käyttäjäystävällisyyttä selvittävään testaukseen. Testaus koostui card sorting -tehtävästä, oppaan visuaalisen ilmeen tutkailemisesta ja sen ideoimisesta sekä vapaamuotoisesta keskustelusta. Käyttäjätestaus vaikutti keskeisesti myös oppaan lopulliseen nimivalintaan, joka muuttui Käsikirja lastensuojelusta lapsille ja nuorille -otsikosta Lasten ja nuorten lastensuojeluopas -otsikkoon opas-sanan neutraaliuden ja ymmärrettävyyden johdosta.

Ruotsinkielinen käännösversio

Alkuvuonna kirjattuun Lasten ja nuorten lastensuojeluoppaan työsuunnitelmaan sisällytettiin tavoite myös ruotsinkielisen version laatimisesta, suomenkielisen version rinnalle. Hankkeen päättyessä ruotsinkielisen version käännöstyö on laitettu alulle ja yhteistyöstä on sovittu käännöspalvelua tuottavan Lingsoftin kanssa. Käännöstyöstä vastaavalle toimijalle on toimitettu suomenkielisessä oppaassa käytetyt artikkelit ja käännöstyön loppuun saattaminen on sillattu oppaan päivitystarpeista jatkossa pienellä työpanoksella vastaavalle aihekoordinaattori Janna Seppälälle. Koska ruotsinkielisen version voidaan odottaa valmistuvan vasta hieman myöhemmin keväällä 2023, jolloin hanke on jo virallisesti päättynyt, pyydetään käännöstyöstä vastaavaa Lingsoftia kääntämään lasku tehdystä käännöksestä suoraan Sosiaali- ja terveysministeriölle sekä lapsistrategia -yksikölle.

Vaikuttavuus

Lasten ja nuorten lastensuojeluopas on informaatio-ohjauksen sekä tiedon lisäämisen väline, joka on tarkoitettu lasten ja nuorten omaan käyttöön. Oppaan tavoite on lisätä lastensuojelun asiakkaana olevien ja asiakkuuteen tulevien lasten ja nuorten tietoisuutta heidän omista oikeuksistaan silloin, kun he ovat lastensuojelun asiakkaan asemassa. Oppaassa tarjottavalla tiedolla lasten ja nuorten käytettävissä olevista oikeusturvakeinoista pyritään vaikuttamaan siihen, että oppaan kohderyhmän lapset ja nuoret ymmärtäisivät paremmin heidän oman oikeusturvansa merkityksen ja osaisivat käyttää jälkikäteisiä oikeusturvakeinoja, mikäli he kokevat tulleensa kohdelluksi epäoikeudenmukaisesti tai lainvastaisesti.

Oikeusturvaa ja oikeusturvakeinoja koskevan tiedon lisäämisellä pyritään ennen kaikkea vaikuttamaan lasten ja ammattilaisina toimivien aikuisten keskinäisten suhteiden ja yhteistyön kehittämiseen kohti dialogisempaa ja varhemmin epäkohtiin tarttuvaa suuntaa. Toisekseen tämä tieto tukee kohderyhmän lapsia ja nuoria myös toimimaan tilanteissa, joissa he kokevat tulleensa kohdelluksi epäoikeudenmukaisesti tai väärin toisen lapsen tai nuoren taholta, ja joihin lasten terveydestä ja turvallisuudesta ensi sijassa vastuussa olevat aikuiset eivät ole reagoineet lapsen tilanteen edellyttämällä tavalla.

Hankkeen aikana järjestetyissä lasten ja nuorten työpajoissa kohtasimme useita lastensuojelussa ja myös sivistystoimissa työskenteleviä ammattilaisia. Heidän esille tuomansa ajatukset ja kokemukset

kiinnittyivät keskeisesti oppaan vaikuttavuuden lisäämiseen lasten ja nuorten arjessa: ammattilaiset totesivat oppaan tarjoavan työkalun myös heille itselleen. Parhaillaan opasta hyödynnetään lasten ja aikuisten yhteisten keskustelujen tukena, tasapainoisena selkärankana, joka tarjoaa eväitä molemminpuolisen ymmärryksen saavuttamiseen. Oppaan tarjoaman tiedon myötä lapsilla ja nuorille on paremmat edellytykset käydä oikeelliseen ja luotettavaan tietoon perustuvaa keskustelua sekä tuoda omia mielipiteitään, ajatuksiaan ja kokemuksiaan ilmi omiin oikeuksiinsa reflektoiden. Aikuisen tehtävä on auttaa lasta ymmärtämään hänelle kuuluvia oikeuksia ja lapsen oman oikeusturvan merkitystä, ja siihen opas tarjoaa hyvän tuen.

On syytä huomata, että THL:n viranomaistahona ylläpitämällä sivustolla voidaan myös keskeisesti vaikuttaa kohderyhmän lasten ja nuorten mielikuviin julkishallinnosta ja viranomaisista. Työpajoissa kuullut lasten ja nuorten kokemukset vaikutuksiltaan tehottomaksi mielletyistä viranomaiskanavista ovat selkeä viesti lapsisystävällisempien asiointikanavien ja palvelujen tarpeesta. Oppaassa lastensuojelussa toimivia ammattilaisia ja muita lastensuojelun kanssa läheisesti toimivia viranomaisia ja palveluita pyritään tuomaan näkyväksi siten, että niin kohderyhmään kuuluva kuin sen ulkopuolinenkin lapsi tai nuori ymmärtää, minkälaiset oikeudet suojaavat hänen asemaansa yhteiskunnan eri instituutioissa, ja miten hän voi itse edistää oman oikeusturvansa toteutumista. Luotettava ja lapsisystävällinen viranomaisviestintä onkin ollut hanketyön keskeinen tavoite.

Viestintä

Toimenpiteen toteutuksen aikana valmisteilla olevasta lasten ja nuorten lastensuojeluoppaasta (silloin nimellä käsikirja) laadittiin kaksi artikkelia, toinen Lapsistrategian blogiin ja toinen Perhekuntoutuskeskus Lausteen julkaisuarkistoon. Toimenpidettä varten perustettiin myös kaikki THL:n vastuulle nimetyt kansallisen lapsistrategian toimenpiteet kokoavalle sivustolle oppaan omat hankesivut, thl.fi - verkkoympäristöön (<https://thl.fi/fi/tutkimus-ja-kehittaminen/tutkimukset-ja-hankkeet/kansallinen-lapsistrategia/kasikirja-lastensuojelusta-lapsille-ja-nuorille>).

Toimenpiteen toteutuksen aikana on pidetty tiivistä yhteistyötä oppaan laatimiseen osallistuneiden yhteistyötahojen kanssa. Ennen jokaista hankkeessa pidettyä lasten ja nuorten työpajaa välitettiin yhteistyötahojen kautta lapselle ja nuorelle itselleen, hänen vanhemmalleen tai huoltajalleen sekä yhteistyötahojen työntekijöille infokirjeet, joissa kerrottiin ytimekkäästi, mistä hankkeessa on kyse, mikä sen tavoite on, sekä mikä merkitys lasten ja nuorten työpajatyöskentelyillä olisi oppaan valmistumisen kannalta.

Oppaan valmistuttua toimenpiteessä järjestettiin kohderyhmälle suunnattu sosiaalisen median markkinointikampanja. Sosiaalisen median kanavavalikkona käytettiin lasten ja nuorten yleisimmin käyttämiä kanavia, joita ovat Snapchat, TikTok, Facebook ja Instagram sovellukset. Ensimmäisen mainosjakson aikana (14.-21.11.2022) tavoitimme THL:n toimesta hoidetun markkinoinnin kautta Instagramissa noin 130 tuhatta henkilöä ja Facebookissa noin 25 tuhatta henkilöä. Sairastapausten vuoksi emme ehtineet pitämään palaveria yhdessä media- ja mainostoimisto Toinen PHD:n kanssa, joka vastasi hankkeen viestintäkampanjan ulkoisen markkinoinnin ja mediatilan organisoimisesta. Toinen PHD:n laatima loppuraportti kampanjan tuloksista toimitetaan THL:n markkinointiviestintäasiantuntija Saana Ihämäelle, joka välittää loppuraportin lapsistrategia -yksikölle sähköpostitse.

Somekampanjan lisäksi toimenpiteestä vastaava erikoissuunnittelija informoi henkilökohtaisesti hanketyöskentelyyn osallistuneita yhteistyötahoja sekä muita läheisiä sidosryhmiä oppaan valmistumisesta, ja jakoi näille tahoille myös oppaasta kertovan mainosesitteen. Oppaan julkaisupäivänä julkaistiin myös Lotta Saariluoman ja Pia Erikssonin yhdessä kirjoittama, lastensuojelun rajoitustoimenpiteitä käsittelevä blogikirjoitus, jonka lopuksi lukija ohjattiin tutustumaan lähemmin lasten ja nuorten lastensuojeluoppaaseen tarkempaa tietoa halutessaan.

Toimenpiteen siltaus tuleville hallituskausille

Toimenpiteessä saavutettiin toimeksiannonkuvauksessa asetetut tavoitteet onnistuneesti ja ajallaan. Jotta lasten ja nuorten lastensuojeluopas hyödyttää kohderyhmäänsä, 12–17-vuotiaita lastensuojelun asiakkaana olevia, asiakkaaksi tulevia ja mahdollisesti aiemmin elämässään asiakkaina olleita lapsia ja nuoria, on ensiarvoisen tärkeää, että opasta kehitetään myös tulevaisuudessa vastaamaan kohderyhmän kehittyviä ja muuttuvia tiedon tarpeita. Toimenpiteen päättyessä käynnissä on parhaillaan lastensuojelulain uudistusta edistävä visiotyöskentely, jonka voidaan odottaa tuovan kotimaista lastensuojelua ja sosiaalihuollon palveluita koskevaan lainsäädäntöömme joitakin muutoksia seuraavien vuosien aikana. Niin ikään suomalaisen lapsistrategian vakiinnuttaessaan asemaansa osana kokonaisvaltaisesti lapsi- ja lapsiperheystävällisen politiikan sekä päätöksenteon toteuttamista on oppaan jatkoa pohdittaessa syytä pitää mielessä lapsistrategian keskeiset arvot ja periaatteet: lapsen osallisuus, vaikuttamismahdollisuudet, mahdollisuus mielipiteiden esittämiseen sekä lapsen etua kunnioittavan toiminnan merkitys.

Tämän toimenpiteen toteuttamisen taustalla oli kotimaiseen tutkimukseen perustuva havainto lastensuojelun asiakkaana olevien lasten ja nuorten tiedollisista puutteista. Kohderyhmän keskuudessa tunnistettujen tiedon tarpeiden lisäksi tämän toimenpiteen toteutuksessa oltiin lapsistrategian periaatteiden mukaisesti erityisen kiinnostuneita siitä, minkälaisia tiedon tarpeita lapset ja nuoret tunnistavat itse juuri nyt. Hankkeen määräaikaisuuden vuoksi toimenpiteessä ei kuitenkaan ollut mahdollista perustaa pysyvää, kohderyhmään kuuluvista lapsista ja nuorista koostuvaa toimitusneuvostoa hanketyön tueksi. Tästä syystä toimenpiteessä toteutettiin toimitusneuvoston sijasta yhden vuosikvartaalin eli hieman yli kolme kuukauden ajan kestänyt lasten ja nuorten työpajatyöskentelyn jakso. Työpajatyöskentelyyn osallistui lopulta yli 50 12–30-vuotiasta lasta ja nuorta.

Lastensuojelua koskevan lainsäädännön ja lastensuojelutoiminnan käytäntöjen eläessä hitaassa murroksessa on ensisijaisen tärkeää, että lastensuojelun asiakkaana olevat lapset ja nuoret saavat tarvitsemansa tiedon, avun ja tuen omien oikeuksiensa, asemansa ja oikeusturvansa ymmärtämiseksi ja niiden edistämiseksi lastensuojelun asiakkuudessa. Osana kansallista lapsistrategiaa tässä toimenpiteessä toteutettu lasten ja nuorten lastensuojeluopas on tarkoitettu informaatio-ohjauksen välineeksi sekä lasten ja aikuisten käymien keskustelujen ja yhteistyön tueksi juuri näihin tarpeisiin vastataksaan. Jotta opas pystyy vastaamaan tavoitteisiinsa tarkoituksenmukaisesti vastaisuudessakin, on ehdottoman tärkeää, että yhteys kohderyhmään sekä näiden lasten ja nuorten kanssa toimiviin aikuisiin ja ammattilaisiin esimerkiksi lastensuojelun, sosiaali- ja terveydenhuollon sekä sivistystoimen kentillä säilytetään. Lisäksi hanketyöskentely on osoittanut oppaan vaativan jatkossa mahdollisuuksia sisältöjen ajantasaiseen päivittämiseen ja jatkokehittämiseen.

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen verkkosivuille perustettu Lasten ja nuorten lastensuojeluopas hyötyy THL:n hakukonenäkyvyyden eduista, mutta asettaa samalla oppaan visuaaliselle ilmeelle ja teknisille toteutuksille osin kankeitakin reunaehtoja. Toimenpiteessä toteutetussa työpajatyöskentelyssä sekä oppaan käyttäjätestauksissa kuulimme lapsilta ja nuorilta, etteivät THL:n verkkosivut välttämättä ole parhaimmat mahdolliset nuorelle lukijakunnalleen, sillä sivustorakenne ei mahdollista visuaalisesti värikästä, toiminnallista ja interaktiivisia toimintoja kuten chat -toimintoa sisältävän sivun koostamista. THL:n verkkosivustot eivät myöskään toistaiseksi salli esimerkiksi piirroskuvien käyttämistä kuvituskuvina, minkä johdosta sivustolle valittavat kuvat eivät välttämättä herätä kohderyhmässään merkittävää mielenkiintoa tai mahdollista lastensuojelua kiinnostavalla tavalla kuvaavaa visualisointia.

Oppaan visuaalista ilmettä koskevien kehitystarpeiden lisäksi toimenpiteen eri vaiheissa on käyty moninäkökulmaisia keskusteluja niin lasten ja nuorten kuin toimenpidettä tukeneen ohjausryhmän kanssa siitä, minkälaista kieltä oppaassa on syytä käyttää. Valmiissa oppaassa käytetään nuorta lukijaa suoraan sinä-muodossa puhuttelevaa ja mahdollisimman selkeää, kansakielistä kieltä. Saadun palautteen perusteella oppaassa käytetty kieli koetaan kuitenkin vielä paikoittain melko viralliseksi ja viranomaisen suulla puhutuksi. Vaikka joitain oppaan sivuja on mahdollista kehittää yhä enemmän lukijaa puhuttelevaksi, edellyttää oppaan sijainti THL:n verkkosivuilla sekä lastensuojelua koskevan

lainsäädännön raamit erityisen vaatimuksen sille, että opas on käytettävän retoriikan ja ilmaisumuotojen puolesta uskottava sekä sisällöllisesti oikeellinen. Oppaan eduksi voidaan lukea sen sijainti valtiollisena ja legitiiminä toimijana tunnetun THL:n sivuilla, mikä tukee lukijakunnan käsitystä uskottavasta ja luotettavasta tiedonlähteestä. Ajantasaisen ja luotettavan tiedon myötä oppaan avulla voidaankin vähentää myös lastensuojelua koskevien väärinkäsitysten sekä disinformaation leviämistä.

Opasta kehitettäessä ehdotetaan pohdittavaksi, voisiko oppaan myöhemmin siirtää esimerkiksi THL:n Wordpress -verkkoalustalle, joka mahdollistaisi monipuolisempia vaihtoehtoja sivustorakenteen luomiseksi. Lisäksi ehdotetaan, että nyt olemassa olevaan oppaaseen lisätään visuaalisia elementtejä thl.fi -verkkoalustan sallimissa rajoissa. Tällaisia visuaalisia elementtejä voisivat olla esimerkiksi rajoitustoimenpiteisiin liittyvistä käsitteistä koostuva, mutta nuorten käyttämällä kielellä ja mahdollisesti myös slangisanoilla (kuten ypr, lvr, jne.) esitetty miellekartta, jota tukisi käsitteitä avaavat sanan selitykset. Lisäksi oppaaseen ehdotetaan kehitettäväksi lastensuojelun asiakkuudessa lapsen näkökulmasta tärkeitä asioista ja toimijoista koostuva, visuaalisesti kiinnostava check list, josta kävisi ilmi, mihin lapsen on erityisen tärkeää kiinnittää huomiota omassa lastensuojelua koskevassa asiassaan.

Hanketyön loppuessa ehdotetaan, että opasta varten resursoidaan yksi henkilötyövuosi, jonka tehtävä olisi vastata jo perustettujen yhteistyöverkostojen ylläpitämisestä, lasten ja nuorten pysyvän toimitusneuvoston perustamisesta ja koordinoimisesta, säännöllisen palautteen keräämisestä sekä oppaan sisältöjen päivittämisestä.

Toimenpide 10: Toteutetaan lapsiuhritutkimus (Tampereen yliopisto)

Seurantakertomukseen_Lapsiuhritutkimus

Lapsiuhritutkimus on kansalliseen otokseen perustuva kyselytutkimus, joka toteutettiin nyt kolmatta kertaa (aiemmat vuosina 2008 ja 2013). Lapsiuhritutkimus on tärkeä osa lapsiin kohdistuvan väkivallan tietopohjaa, sillä se tuottaa tietoa siitä väkivallasta, joka ei tule poliisin tai muiden viranomaisten tietoon eikä siten tallennu viranomaisrekistereihin. Valtaosa lapsiin ja nuoriin kohdistuvasta väkivallasta on piiloväkivaltaa. Kysymällä väkivaltakokemuksista lapsilta ja nuorilta itseltään, saadaan kattava kuva uhrikokemusten yleisyydestä ja muodoista sekä Manner Suomessa että Ahvenanmaalla. Lapsiuhritutkimuksella tavoitetaan eri asteisen fyysisen väkivallan lisäksi myös henkinen väkivalta, joka on fyysistä väkivaltaa yleisempää, mutta vaikeammin tunnistettavaa.

Koulu on oppilaalle turvallinen ympäristö vastata sensitiivisiä aiheita käsittelevään kyselyyn. Lapsiuhrikyselyn osallistumisaste on kuitenkin selkeästi laskenut vuodesta 2013 (N=11364) vuoteen 2022 (N=6825). Valtaosa kadosta on koulu- ja kuntatason katoa. Yleisin koulu- ja kuntatason syy lapsiuhritutkimuksesta poisjättäytymiseen oli tutkimusten suuri määrä kouluissa. Koulujen osallistuminen keskeisiin kansallisiin tiedonkeruihin olisikin turvattu priorisoimalla laajat koululaiskyselyt. Näin opettajien ja oppilaiden voimavarat kohdennetaan tietopohjan kannalta tärkeisiin kyselyihin. On myös tärkeää, että eri tahot kokisivat uhritutkimukseen osallistuminen keinoksi mahdollistaa lasten ja nuorten oman äänen kuuluminen, sillä paras tieto lasten ja nuorten uhrikokemuksista saadaan heiltä itseltään. Lisäksi kyselyyn osallistuville lapsille ja nuorille on tärkeää viestiä, millaisia muutoksia heidän vastauksensa saavat yhteiskunnassa aikaan.

Kouluissa vedottiin myös koronapandemian opettajille aiheuttamaan kuormitukseen. Huolestuttavin kieltäytymisen syy oli, että oppilaita ei haluttu vallitsevan yhteiskunnallisen tilanteen vuoksi kuormittaa enempää kysymällä heiltä heidän uhrikokemuksistaan. Eettisestä näkökulmasta on ongelmallista, että lapset ja nuoret eivät itse pääse päättämään omasta osallistumisestaan, vaan erilaiset viranomaiset ja instituutiot päättävät heidän puolestaan. Lapsilla ja nuorilla on oikeus itse arvioida, haluavatko he kertoa omista kokemuksistaan tai ovatko he liian kuormittuneita kertoamaan niistä. Myöskään opetushenkilöstön kuormittuminen ei saa estää lasten ja nuorten oman äänen kuulumista. Jatkossa olisikin pohdittava, millaisilla kansallisilla ratkaisulla tuetaan koulujen osallistumista, jotta lapsiuhritutkimuksen asema saadaan muiden kansallisten koululaiskyselyjen tapaan vakinaistettua ja osallistumisaste kasvamaan. Säännöllisin väliajoin toteutettu lapsiuhritutkimus tuottaa arvokasta ja luotettavaa tietoa väkivaltakokemusten ja niiden erityispiirteiden ajallisesta kehityksestä. Lisäksi on pohdittava tutkimuksen sitomista yhden instituution hankkeeksi, mikä helpottaisi tutkimuksen toteutusta, ja varmistaisi luotettavan vertailutiedon keräämisen.

Toimenpide 11:Toteutetaan opas ja koulutuskokonaisuus vaativista erotilanteista ja eron jälkeisestä väkivallasta.

Kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelman mukaisesti vuonna 2022 on toteutettu toimenpidettä nro 11 *opas ja koulutuskokonaisuus vaativista erotilanteista ja eron jälkeisestä väkivallasta*. Toimenpiteen kuvaus kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelmissa kuului seuraavasti:

11. Toteutetaan opas ja koulutuskokonaisuus vaativista erotilanteista ja eron jälkeisestä väkivallasta *”Parlamentaarinen komitea korosti lapsistrategian linjauksissa väkivallan varhaisen tunnistamisen ja siihen puuttumisen merkitystä. Lähisuhdeväkivallalla ja sen todistamisella on merkittäviä vaikutuksia lapsen kehitykseen, ja väkivalta ulottuu usein myös vanhempien eron jälkeiseen aikaan. Vaativat erotilanteet ovat myös jo itsessään haitallisia lasten hyvinvoinnille. Toimivia työmuotoja on tunnistettu väkivallan vastaisessa työssä, ja on olennaista, että ne saadaan mahdollisimman laajasti käyttöön. Siksi on perusteltua toteuttaa opas ja koulutuskokonaisuus lapsia kohtaavien ammattilaisten osaamisen ja valmiuksien tehostamiseksi.”* (VNK 2021, 26.)

Toimenpiteen toteutus

Ajalle 19.4.2022.-28.2.2023 sijoittuvan toimenpiteen suunnittelusta ja toteutuksesta on vastannut Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen erityisasiantuntija Heidi Taskinen. Toimenpidettä on toteutettu työsuunnitelman mukaisesti.

Toimeksiannossa on järjestetty valtakunnallinen webinaari, jonka sisältö tulee olemaan keskeinen kokonaisuus myöhemmin julkaistavalla verkkosivulla eli oppaassa. Toimenpide on suunnitelman mukaisesti linkitetty OT-keskuskehittämistyöhön ja toimenpiteessä tuotetaan vaativaan erotyöhön liittyvää materiaalia THL:n Lastensuojelun käsikirjaan. Toimenpide on edennyt tavoitteiden mukaisesti ja toimenpide päättyy 28.2.2023.

Yhteistyökumppaniverkosto

Toimenpiteen yhtenä toteutustapana oli suunniteltu yhteistyö eri toimijoiden kanssa. Erityisasiantuntija kokosi hankkeen alussa yhteistyökumppaniverkoston, jonka tehtävänä on ollut olla suunnittelemassa opaskokonaisuuden sisältöä ja materiaalia. Yhteistyökumppaniverkosto on koostunut seuraavista henkilöistä:

- Heidi Taskinen, erityisasiantuntija Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (puheenjohtaja)
- Johanna Laisaari, kansallisen lapsistrategian pääsihteeri, VNK
- Johanna Vaitomaa, Turvassa-hankkeen projektipäällikkö, Ensi- ja turvakotien liitto
- Anna Nikupeteri, tutkijatohtori, Lapin yliopisto
- Emmi Heikkinen, hanketyöntekijä, Viola ry
- Päivi Lindberg, horisontaalitoiminnan johtava asiantuntija, Terveiden ja hyvinvoinnin laitos
- Linda Niininen, lastenvalvoja, Helsingin kaupunki
- Juha-Pekka Vuorio, sosiaalityöntekijä, Helsingin kaupunki
- Kimmo Kiviranta, perheneuvolan palveluesimies, Turun kaupunki
- Leena Lehikoinen, perheneuvolan päällikkö, Helsingin kaupunki
- Pertti Virta, OT-projektipäällikkö, Pohjois-Suomen OT-hanke
- Tarja Saharinen, OT-projektikoordinaattori, Itä- ja Keski-Suomen OT-hanke
- Sanna Ylistenniemi, OT-projektikoordinaattori, Sisä-Suomen OT-hanke

- Tuija Eskelinen, OT-projektipäällikkö, Länsirannikon OT-hanke
- Timo Hankosalo, OT-koordinaattori, Itä-Suomen OT-hanke (mukana 1.9. alkaen)
- Minna Rantalaiho, OT-projektipäällikkö, Etelä-Suomen OT-hanke (mukana 1.9. alkaen)
- Taina Laajasalo, johtava asiantuntija, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
- Laura Yliruka, kehittämispäällikkö, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
- Martta October, kehittämispäällikkö, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 14.6.2022 asti -> Elisa Niklander, kehittämispäällikkö, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 10/22 alkaen

Keskeisenä taustaryhmänä erityisasiantuntijan kanssa on toiminut THL:n erityispalvelut-yksikön väkivallan vastaisen työn osaamiskeskittymästä johtava asiantuntija Taina Laajasalo ja lastensuojelun osaamiskeskittymästä kehittämispäällikkö Laura Yliruka. Väkivallan vastaisen työn osaamiskeskittymästä taustaryhmässä on toiminut myös kehittämispäällikkö Martta October ja kehittämispäällikkö Elisa Niklander, mutta työntekijävaihdokseen liittyen he eivät ole osallistuneet toimenpiteeseen sen koko keston ajan. Lisäksi yhteistyötä on tehty lastensuojelun osaamiskeskittymän erityisasiantuntija Jaana Tervon kanssa erityisesti liittyen Lastensuojelun käsikirjan osioon.

Yhteistyökumppaniverkosto on kokoontunut kaksi kertaa vuoden 2022 aikana ja tulee kokoontumaan vielä kerran vuonna 2023. Yhteistyökumppaniverkoston rooliksi oli suunniteltu verkkosivuille tulevan oppaan materiaalien kokoaminen. Verkoston ensimmäinen tapaaminen painottui toimenpiteen kohteena olevan ilmiön määrittelyyn, erityistä huomiota vaativiin teemoihin ilmiössä sekä tätä kautta webinaarin sisällön yhdessä miettimiseen. Toinen tapaaminen painottui verkkosivun eli oppaan sisällön kokonaisuuteen – näkemysten tuomiseen siitä, mitä webinaarin aihealueiden lisäksi nähdään tärkeinä tuoda esille verkkosivulla. Tulevassa tapaamisessa on tarkoitus kuulla Eksoten työmallista *Lapsen hyvä tilanne -neuvonpito* sekä tehdä koontia toimenpiteestä.

Webinaari

Toimenpiteen yksi keskeisin toiminto on ollut valtakunnallinen webinaari, joka järjestettiin 8.11.2022. Webinaari on taltioitu ja tekstitetty SST:n toimesta, ja sen sisältö tullaan hyödyntämään toimenpiteen tuotoksena tulevalla verkkosivulla koulutusmateriaalina. Verkkosivu tulee sijoittumaan THL:n Väkivalta-aihesivustolle Työn tueksi -osioon. Webinaarin sisältöä on suunniteltu yhdessä yhteistyökumppaniverkoston sekä THL:n taustaryhmän kanssa. Toimenpiteestä vastannut erityisasiantuntija on vastannut webinaarin järjestelyistä, aikatauluista sekä puhujien kontaktoinneista ja puheenvuorojen aiheiden tarkennuksista. Tapahtumajärjestelyissä ja käytännön asioissa tukea on saatu THL:n tapahtumatuesta.

Webinaari koostui kuudesta lyhyehköstä puheenvuorosta sekä paneelikeskustelusta. Koska puheenvuorot tullaan liittämään yksittäisinä osuuksina verkkosivulle, edellytyksenä oli niiden lyhyt kesto, jotta ammattilaisten on mahdollisimman helppo hyödyntää niitä työn tukena. Webinaarin aiheina ja puhujina olivat:

- Riskinarviointi vaativissa ero- ja huoltoriitilanteissa / Johanna Vaitomaa (projektipäällikkö, ETKL)
- Lapsen haastattelu vaativissa erotilanteissa / Taina Laajasalo (johtava asiantuntija, THL) ja kommenttipuheenvuoro Tarja Björkroth (sosiaalityöntekijä, Helsingin kaupunki)
- Lapsen lojaliteettiristiriita ja lapsen ääni huoltoriidoissa / Risto Karttunen (PsT, VTM, psykoterapeutti)
- Hypoteesiajattelu ja vaihtoehtoiset selitysmallit vieraannuttamisen arvioinnissa / Johanna Vaitomaa (projektipäällikkö, ETKL)
- Asiakastapauksen palvelupolku: järjestelmän haasteet ja mahdollisuudet / Eveliina Nilosaari (väkivaltatyön asiantuntija, Tukikeskus Varjo)

- Lapsen oikeudet ja auttamisen velvollisuus / Virve Toivonen (lapsioikeuden dosentti, Helsingin yliopisto)
- Paneelikeskustelu: moniammatillinen yhteistyö vaativissa erotilanteissa / Teija Hautanen (tutkijatohtori, Tampereen yliopisto), Kari Nieminen (perheneuvolan psykologi, Helsingin kaupunki), Riitta Vartio (lastensuojelun sosiaalityön päällikkö, Helsingin kaupunki), Pertti Virta (projektipäällikkö, Pohjoinen OT-keskushanke), Nina Immonen (erityisasiantuntija, Tuomioistuinvirasto), Linda Niininen (lastenvalvoja, Helsingin kaupunki)

Paneelikeskustelun vetäjinä Heidi Taskinen (erityisasiantuntija, THL) ja Laura Yliruka (kehittämispäällikkö, THL)

Webinaarin aiheiden valinnassa keskiöön asettuivat lapsen asema erotilanteessa, vaativien tilanteiden ja väkivallan tunnistaminen sekä auttamisen velvollisuus. Aihealueet näyttäytyvät käytännön työn kannalta keskeisinä ja ne nivoutuivat myös toimenpiteen tavoitteisiin. Toimenpiteen tavoitteiksi on asetettu *1) tukea ammatillaisia vaativien erotilanteiden kohtaamisessa lapsen oikeudet huomioivalla tavalla 2) vahvistaa väkivallan tunnistamista ja huomioimista erotilanteissa 3) lisätä ymmärrystä väkivallan ja sen todistamisen vaikutuksista lapsen hyvinvointiin ja kehitykseen* (VNK 2021, 27). Lapsen haastatteluun liittyvä puheenvuoro kytkeytyi vuonna 2022 THL:n julkaisemaan [oppaaseen](#) lapsenhuoltolain mukaisen sosiaalilautakunnan selvityksen laatimiseksi.

Webinaarissa oli osallistujia parhaimmillaan 740 ja webinaarin jälkeen kerättiin palautetta.

Palautekyselyyn tuli vastauksia 112 kappaletta. Yleisarvosanaa kysyttäessä vastausten keskiarvo oli 9 (asteikolla 4–10). Kysyttäessä saiko puheenvuoroista tietoa tai taitoja, joita voit hyödyntää työssäsi, keskiarvo oli 8,6 (asteikolla 4–10). Muuta palautetta avoimen kysymyksen muodossa tuli 45 kappaletta ja palaute oli pääosin positiivista. Kritiikkiä esitettiin lyhyistä puheenvuoroista ja tiivistä aikataulusta. Webinaarin aihealue koettiin erittäin tärkeäksi, koulutus laadukkaaksi ja puhujat asiantunteviksi.

Toiveita esitettiin vastaavanlaisista koulutuksista sekä koulutusta toivottiin muun muassa toimintamalleista, konkreettisista käytännön työmenetelmistä ja lapsen kuulemisesta. Koulutusta toivottiin säännöllisesti, koska vaativat erotilanteet on haastava aihe ja perusteluna säännölliseen koulutukseen esitettiin myös työntekijöiden vaihtuvuutta. Palautteessa esitettiin myös huolta perheiden tilanteesta, jotka voivat elää syvässä pahoinvoinnin kierteessä ja joista kukaan ei ota ”koppia”. Huolta tuotiin esille myös lapsista, joilla ei ole asiakkuutta, koska ero ”on aikuisten asia, eikä kosketa lasta”. Esille tuotiin tarvetta moniammatillisille ja toimiville tiimeille ja esimerkkinä esitettiin monialaisesti koottuja moniammatillisen arvioinnin täydennyskoulutuksia hyvinvointialueille. Myös THL:ltä toivottiin mittavaa panosta asioiden edistämiseksi.

OT-keskukset ja yhteistyö

Lasten, nuorten ja perheiden osaamis- ja tukikeskus (OT-keskus) on valmisteilla oleva monialaista osaamista yhdistävä verkostomainen tukirakenne. Valtakunnallisesti viiden OT-keskuksen tehtävänä on tarjota lasten, nuorten ja perheiden kanssa työskenteleville ammatillisille tukea ja konsultaatiota kaikkein vaativimmissa ja kompleksisimmissa asiakastilanteissa sekä kehittää monialaisia ja vaativia erityispalveluja. OT-keskusten on tarkoitus varmistaa hyvinvointialueilla tarvittavien vaativinta erityisosaamista sekä monitieteisyyttä ja integraatiota edellyttävien palvelujen saatavuus. Vaativa eroauttaminen on tunnistettu yhdeksi OT-keskusten toimintaympäristöksi, koska tilanteet ovat usein pitkäkestoisia, vaikeita ja kompleksisia, ja työskentely edellyttää erityistä monialaista yhteistyötä. Vaativimmat erotilanteet kuormittavat aina sekä asiakkaita että työntekijöitä ja niissä on erityisesti huolehdittava ja turvattava myös lapsen hyvinvointi sekä tuen saanti.

Yhtenä toimenpiteen osana oli toteuttaa koulutuskokonaisuus viiden OT-keskuksen kanssa järjestettävänä alueellisena tapaamisena. Kaikkien viiden OT-alueen OT-keskuskoordinaattorit kutsuttiin

yhteistyökumppaniverkostoon. Lisäksi erityisasiantuntija on järjestänyt OT-keskuskoordinaattoreiden kanssa erillisiä tapaamisia, joissa on yhdessä suunniteltu toimenpiteen linkittämistä OT-keskusten kehittämistyöhön. Tapaamisissa on myös käyty keskusteluita OT-tason työskentelyn sijoittumisesta vaativissa erotilanteissa.

OT-keskuskoordinaattoreiden kanssa käytiin keskustelua erilaisista mahdollisuuksista alueellisiin tapaamisiin. Aikatauluhaasteiden sekä muiden teemaan liittyvien koulutusten vuoksi yhteisesti sovittiin, ettei alueilla järjestetä webinaarin lisäksi erillisiä koulutuksia. OT-keskuskoordinaattoreiden kanssa sovittiin, että OT-alueet tiedottavat webinaarista alueillaan ja käyvät työryhmissään läpi yhteisesti sovitut asiat webinaarin jälkeen. Teemat liittyivät alueiden erityisyyksiin, webinaarin sisällön vastaamiseen työntekijöiden tarpeeseen sekä webinaarin sisällön tukemiseen lapsi- ja perhepalveluiden kehittämisessä.

Tavoitteena valitussa työskentelytavassa oli webinaarin annin syventäminen ja läpikäyminen jokaisella OT-alueella. OT-keskuskoordinaattoreiden kanssa käytiin läpi alueilta tulleita palautteita. Kaikilla alueilla ei ollut ollut mahdollisuutta käydä asiaa läpi, mutta yhteisessä keskustelussa nousi esiin alueilla tunnistettuja teemoja. Yleisesti webinaari koettiin hyväksi aloitukseksi aiheeseen ja sen sisällön nähtiin tukevan työntekijöitä. Webinaarin aiheet koettiin tärkeiksi, samoin tuleva verkkosivu. Yleisenä kokemuksena näyttäytyi ilmiöön liittyvien asioiden vaikeus, tilanteiden kaotisuus ja suuri tiedon tarve. Vaativien erotilanteiden ja eroon liittyvän väkivallan osalta palvelun tarve on suuri ja osin tunnistamaton, ja palvelut ovat epätasaisia eri alueilla. Voidaan puhua palveluvajeesta. OT-alueilta tulee viestiä työntekijöiden hoitavan yksin todella vaikeita tapauksia ja moniammatillisia rakenteita toivotaan. Joissakin kunnissa toimii OT-keskustasoisia Haastavat erot -asiantuntijaryhmiä, mutta näiden osalta tilanne ei ole valtakunnallisesti samanlaatuinen. Erityisyyksinä esille nostettiin persoonallisuushäiriöiden sekä vanhempien mielenterveysongelmien näyttäytyminen asiakaskunnassa. Maahanmuuttajataustaisuuden ja monikulttuurisuuden koettiin myös tuovan omat erityispiirteensä haastaviin erotilanteisiin ja eron jälkeiseen väkivaltaan. Myös poliisin roolin kuvaaminen ja saaminen rakenteisiin tuotiin esille.

Moniammatillisten rakenteiden lisäksi OT-alueilta tulleissa palautteissa tärkeänä nähtiin se, että eroprosesseja tulisi pystyä ratkomaan aiemmin, ennen kuin ne kehittyvät väkivaltaiseen suuntaan. Riskinarviointikoulutukselle ja muulle koulutukselle koettiin tarvetta. Aiheeseen liittyviin seminaareihin toivottiin osallistuvan myös niitä henkilöitä, jotka kehittävät palveluita, ja esihenkilöiden mukana oloa ja sitoutumista kaivataan. Koska vaativat erotilanteet ovat vain osa eroihin liittyvää ilmiötä, esille nostettiin myös perustiedon ja spesifin tiedon erottaminen, ja ohjausta perustiedon äärelle toivottiin THL:n sivuilta.

Lastensuojelun käsikirja

Toimenpiteen suunnitelmaan sisältyi THL:n sähköiseen Lastensuojelun käsikirjaan (www.lastensuojelunkasikirja.fi) tuotettava ohje lastensuojelun työntekijöille vaativasta eroauttamisesta. Sen tuottamisesta on tehty hankintasopimus Ensi- ja turvakotien liiton kanssa. Sisällön tuottamisesta vastaa pääosin Ensi- ja turvakotien liiton Turvassa-hankkeen projektipäällikkö Johanna Vaitomaa ja tekstin sisältöä käydään yhteistyössä läpi toimenpiteestä vastaavan erityisasiantuntijan sekä THL:n lastensuojelun osaamiskeskittymän Laura Ylirukan ja Jaana Tervon kanssa. Materiaalin on sovittu valmistuvan viimeistään 15.1.2023.

Verkkosivu

Toimenpiteen keskeinen tuotos tulee olemaan verkkosivu, joka toimii oppaana vaativan erotyön ja eron jälkeisen väkivallan teemojen parissa työskenteleville ammattilaisille. Verkkosivu tulee sijoittumaan THL:n Väkipalva-aihesivustolle Työn tueksi -osioon. Webinaarin tallennetut puheenvuorot tulevat olemaan verkkosivun keskeinen koulutusmateriaali. Tallenteiden ohien tuotetaan lyhyet tekstiosiot kustakin aiheesta sekä liitetään aiheen kannalta keskeiset linkit. Ensi- ja turvakotien liiton Turvassa-

hankkeen projektipäällikkö Johanna Vaitomaa tuottaa hankintasopimuksella sovitut tekstiosiot kahden tallenteen ohien, muista tekstiosioista vastaa toimenpiteen erityisasiantuntija. Verkkosivulle tuotetaan lisäksi lapsen huoltoon ja tapaamisoikeuteen liittyvän keskeisen sääntelyn ns. tarkastuslista. Vaativiin erotilanteisiin liittyy usein sovinnon edistämiseen tähtäävää työtä ja tuomioistuinkäsittelyitä, ja näiden kuvaaminen on tarkoitus toimia ammattilaisille helposti saatavilla olevana infona. Verkkosivulle on myös suunnitteilla muutaman työmallin esittelyä. Verkkosivu on kompakti opas ammattilaisille, joten edellä mainittujen lisäksi sivulle kootaan aiheen kannalta keskeisiä linkkejä ja julkaisuja.

Vaikutavuus

Toimenpiteessä toteutettava opas, eli verkkosivu, tulee THL:n ylläpitämälle VäkiValta-aihesivustolle Työn tueksi -osioon. Tällöin ensimmäistä kertaa viranomaistahon pysyväälle sivustolle tulee tietoa vaativista erotilanteista ja eron jälkeisestä väkivallasta ammattilaisten käytettäväksi. Aiheen sisällyttäminen THL:n väkivallan vastaisen työn osaamiskeskittymän työhön on lisäksi merkittävää aiheen tunnistamisen, esille nostamisen ja sen parissa työskentelyn näkökulmasta. Verkkosivu tulee olemaan kompakti kokonaisuus, josta ammattilaisten on helppo löytää eri aihealueita käsittelevää tietoa. Webinaarien puheenvuorot tulevat olemaan verkkosivulla katsottavissa ilman erillistä kirjautumista, jolla pyritään madaltamaan kynnyksiä tiedon hakuun. Myös osioiden lyhydellä pyritään mahdollistamaan verkkosivun sisällön hyödyntäminen käytännön työn ohessa. Webinaarin palautteissa tuli kritiikkiä puheenvuorojen lyhydestä, mutta ne ovat tarkoituksellisesti lyhyitä, koska niiden pääasiallinen tarkoitus on toimia koulutusmateriaalina verkkosivulla. Pysyvän verkkosivun hyötynä on työskentelyn jatkamisen mahdollistuminen ja lisämateriaalien lisääminen verkkosivulle.

Vaativien erotilanteiden ja eron jälkeisen väkivallan teemoihin liittyvän tiedon lisäämisellä pyritään vaikuttamaan ennen kaikkea ammattilaisten mahdollisuuksiin työskennellä ilmiön parissa. Kuten lapsistrategian toimeenpanosuunnitelmassa todetaan, tulee kehittää tapoja tunnistaa väkiValta ja kaltoinkohtelu mahdollisimman varhaisessa vaiheessa niin, että lapsi pääsee häntä tukevien palvelujen piiriin heti niitä tarvitessaan. Toimenpiteellä toivotaan olevan edistävää vaikutus lapsen aseman huomioimiseen vaativissa erotilanteissa, väkivallan tunnistamiseen sekä moniammatillisen yhteistyön rakenteiden muodostumiseen.

Viestintä

Toimenpiteessä on tähän mennessä toteutettu webinaariin liittyvää viestintää. Webinaarin ohjelma ja ilmoittautuminen julkaistiin elokuun 2022 lopussa, millä pyrittiin takaamaan tiedon leviäminen mahdollisimman laajasti ammattilaisten kesken. Virallisesta viestinnästä vastasi THL:n viestintä jakamalla tietoa webinaarista erilaisilla some-kanavilla sekä uutiskirjeissä. Lisäksi THL:n Erityispalvelut-yksikön työntekijät jakoivat tietoa webinaarista omissa verkostoissaan ja kanavissaan. Toimenpiteestä vastaava erityisasiantuntija jakoi tietoa toimenpiteen yhteistyökumppaniverkoston sekä muun muassa Lastenvalvojat ry:n kautta. Tulevan verkkosivun viestinnästä on keskusteltu THL:n viestinnän kanssa ja viestintä tullaan toteuttamaan muun muassa verkkouutisella. THL:n toteuttamilla viidellä lapsistrategian toimenpiteellä on tulossa lisäksi yhteistä viestintää alkuvuodesta 2023.

Toimenpiteestä vastaava erityisasiantuntija on kirjoittamassa kahta teemaan liittyvää THL-blogia, jotka on suunniteltu julkaistavan toimenpiteen loppuvaiheessa. Toinen blogiteksti on yhteistyössä Lastenvalvojat ry:n puheenjohtajan kanssa ja se tulee kiinnittymään eroilmiön laajuuteen ja eroauttamisen merkitykseen sosiaalihuollon perheoikeudellisissa palveluissa. Toinen blogiteksti on yhteistyössä Sisä-Suomen OT-hankkeen työntekijöiden kanssa ja se puolestaan kiinnittyy vaativiin erotilanteisiin ja työntekijän jaksamiseen, ja sitä kautta työn rakenteisiin.

Toimenpiteen siltaus tuleville hallituskausille

Suomessa vanhempien ero koskettaa vuosittain n. 30 000 lasta. Osa näistä tilanteista pitkittyy ja konfliktoituu, jolloin voidaan katsoa kyseessä olevan vaativa erotilanne. Osassa vaativista erotilanteista on läsnä lähisuhdeväkivaltaa tai sen uhkaa. Voidaan kuitenkin todeta, että pitkittynyt erotilanne itsessään on riski lapsen hyvinvoinnille ja mielenterveydelle, ilman varsinaista väkivallan tai sen uhkan ilmenemistäkin. Kyseessä on monimutkainen ja kompleksinen ilmiö, joka on tunnistettu haastavaksi myös ammattilaisille käytännön työkentällä. Vaativat erotilanteet ovat ammattilaisille vaativia ja tähän liittyy tukirakenteiden ja työkalujen riittämättömyys, keinottomuus sekä osaamisen vajeet. Vaativa eroauttaminen edellyttää vahvaa asiantuntemusta ja osaamista.

Pitkittyneiden ja vaativien erotilanteiden kompleksisuuden ja auttamisen haasteiden lisäksi ne tulevat yhteiskunnalle kalliiksi myös taloudellisessa muodossa. Juha Hämäläinen (2011) on tutkinut huoltoriitojen kustannuksia, jotka ovat yhden pitkittyneen huoltoriidan osalta pienimmilläänkin kymmeniätuhansia euroja. Kustannuksia kertyy muun muassa oikeudenkäynneistä, sosiaalitoimen selvityksistä, tuomioistuimen päätöksen täytäntöönpanosovittelusta, erilaisista psyykkisen tilan arvioinneista, mahdollisista lastensuojelu-, poliisi- ja muista viranomaiskuluista, oikeuspsykiatrisista tutkimuksista ja asianajokuluista. Hämäläinen on todennut huoltoriitojen maksavan vuosittain yhteiskunnalle useita miljoonia euroja. Rahallisen kustannuksen ohessa on huomioitava myös tilanteiden aiheuttama inhimillinen kärsimys. Tilanteet voivat olla tuhoisia lapsille, jotka saattavat elää vuosia vanhempien konfliktin keskellä. Myös vanhemmille, esimerkiksi vainon, lapsikaappauksen tai perhesurman tilanteissa, aiheutuu suurta inhimillistä kärsimystä. Tämän toimenpiteen keskiössä on lapsen oikeuksien näkökulma, johon YK:n lapsen oikeuksien sopimus (SopS 60/1991) ja Istanbulin sopimus (SopS 53/2015) velvoittavat. Keskeisimpinä oikeuksina vaativien erotilanteiden näkökulmasta ovat lapsen osallisuus, lapsen edun ensisijaisuus ja lapsen turvallisuuden varmistaminen. Huomiota tulee kiinnittää myös lapsen oikeuteen pitää yhteyttä vanhempaansa, mutta samalla oikeuteen saada suojelua kaikenlaiselta ruumiilliselta ja henkiseltä väkivallalta.

Eroauttamiseen liittyvät toimivalta- ja vastuukysymykset ovat osittain jäsentymättömiä ja vailla selkeitä rakenteita. Riskinä on erityisesti pitkittyneiden huoltoriitojen osalta se, että ammattilaiset herkästi siirtävät vastuuta palvelusta toiselle, jolloin kukaan ei välttämättä ota vastuuta lapsen ja perheen tilanteesta. Palveluissa tapahtuu häiriökysyntää ja ohittamista, jolloin lapsen etu ei toteudu. Häiriökysynnällä viitataan siihen, että asiakkaat saavat vääriä palveluita tai eivät saa palveluita ollenkaan. Ohittamisella puolestaan viitataan siihen, että esimerkiksi väkivallalta tai lapsi ohitetaan ja syntyy kohtaamattomuutta. Konfliktoituneissa erotilanteissa lapset eivät ole samanarvoisessa asemassa muiden lasten kanssa. Pitkittyneet ja konfliktoituneet tilanteet ovat lapsen kaltoinkohtelua, ja lapset jäävät helposti avun ja tuen ulkopuolelle. Tilanteita käsitellään vanhempien välisen riitelyn näkökulmasta, eikä lasta kohdata. Vaativiin erotilanteihin liittyy usein myös oikeudellisia prosesseja ja niiden aikana lapsella tulisi olla oikeus henkilökohtaiseen tukeen. Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisu ([EOAK/4063/2022](#)), koskien lastensuojelun ohjeistamista ja yhteistyötä vaikeissa huoltoriidoissa, nostaa esiin samoja asioita, joita tämän toimenpiteen toteuttamisessa on havaittu ja joita tässä raportissa nostetaan esiin. Esimerkiksi palvelujen epäyhtenäisyys ja lapsen tukemisen tarve tuomioistuimessa olevan prosessin aikana näyttäytyvät yhteisinä seikkoina. Apulaisoikeusasiamies kuuli muun muassa useita THL:n asiantuntijoita, ja ratkaisussa mainitaan myös tämän raportin toimenpide.

Toimenpiteen aikana käytyjen keskustelujen perusteella vahvana viestinä on, että työntekijät jäävät ja toimivat yksin näissä hyvinkin vaikeissa tilanteissa. Perheiden auttamiseksi tulisikin taata moniammatilliset työskentelyrakenteet, jotka edellyttävät toimintarakenteiden muutosta ja johdon sitoutumista. Toimenpiteen aikana toteutettava webinaari ja verkkosivu eivät ole riittävät rakenteiden ja työprosessien muutoksen aikaansaamiseksi eikä kentällä tarvittavan ohjauksen tarpeen näkökulmasta. Lasten ja perheiden oikeus saada mahdollisimman toimivia palveluja ympäri Suomen edellyttäisi valtakunnallista ohjausta ja yhteistyötä hyvinvointialueiden kanssa. Myös kansallisen tason ja OT-

keskustoimijoiden tulisi muodostaa saumaton yhteistoiminnan rakenne (korkean konfliktitason erot), vaikkakin tulee muistaa, etteivät OT-keskukset ole paikkaamassa palvelujärjestelmän puutteita.

Keskeisiksi haasteiksi ja muutostarpeiksi vaativissa erotilanteissa ja eron jälkeisessä väkivallassa voidaan nimetä:

Lapsi jää vanhempien konfliktin varjoon	• Lapsella on oikeus saada apua ja suojelua erotilanteessa, pitkittynyt huoltoriita itsessään on lapsen kaltoinkohtelua
Tilanteet ohitetaan "riitana", voivat sisältää usein piiloon jäävää väkivaltaa	• Riskien tunnistamista ja tilanteen arviointia tulee parantaa • Konfliktoituneen tilanteen tunnistaminen
Vaativimmissa erotilanteissa lisäksi mm. traumatisoitumista, seksuaalirikosepäilyjä, jopa perhesurman riski	• Lapsen suojelun merkitystä tulee korostaa
Toistuvia ja useita viranomaisprosesseja. Kompleksiset tilanteet voivat aiheuttaa sen, ettei kukaan viranomainen ota kokonaisvastuuta	• Moniammatilliseen yhteistyöhön rakenteet, prosessijohtajuus, tiedonkulku
Vaativaa auttamistyötä	• Osaamisen kehittäminen, riittävät työkalut, tukirakenteet kuntoon, vahva johtaminen

Vaativien erotilanteiden lisäksi tärkeää on asettaa painopistettä myös varhaisen vaiheen eroauttamisen kehittämiseen, joka mahdollistaisi sen ennaltaehkäisemistä, että huoltoriidat eskaloituvat pitkittyneiksi ja vaativiksi tilanteiksi. Myös väkivallan tunnistaminen mahdollisimman varhaisessa vaiheessa voi ennaltaehkäistä tilanteiden kärjistymisen. THL:n julkaisemassa (Ohjaus 12/2022) asiantuntijatyöryhmän kannanotossa ([Lapsenhuoltolain mukaisen tuomioistuimelle annettavan selvityksen tekemiseen tarvittava kelpoisuus, täydennyskoulutus ja yhteistyörakenteet](#)) tuodaan esille suosituksia vaativan eroauttamisen kansalliseen kehittämiseen ja ohjaukseen. Tämä toimenpide tukee kannanotossa esitettyjä suosituksia, joiden lisäksi konkreettisia toimenpiteitä olisivat esimerkiksi THL:n sivustolle sijoittuvat lastenvalvojan käsikirja sekä eroauttamisen verkkokoulu. Lastenvalvojilla on keskeinen rooli eroauttamisen kentällä ja sosiaalihuollon palveluna varhaisen tuen näkökulmasta lastenvalvojatyöhön tulisi panostaa. Perheoikeudelliset palvelut vastaavat myös olosuhdeselvityksistä ja olennaista olisi olosuhdeselvityksiin liittyvän tiedon ja osaamisen vahvistaminen. Myös THL:n kannanotossa (Ohjaus 12/2022) todetaan täydennyskoulutuksen tarve sekä hyvinvointialueilla oleva täydennyskoulutusvelvoite. Kuten webinaarin palautekyselyssä tuli esille, ammattilaiset kaipaavat työkaluja ja -menetelmiä ja esimerkiksi lapsen kuulemiseen liittyvää koulutusta. Tähän voisi vastata esimerkiksi verkkokoululla, joka pysyvyyden näkökulmasta vastaisi osittain myös esitettyyn toiveeseen toistuvasta koulutuksesta. Lisäksi toimenpiteen aikana toiminut yhteistyökumppaniverkosto voisi jatkaa toimintaansa ns. valtakunnallisena eroverkostona, jossa mahdollistuisi tiedon jakaminen toimivista toimintatavoista ja menetelmistä, eroauttamisen ajankohtaisista asioista sekä tarpeiden kartoittamisesta. Olennaista jatkoon kannalta on myös tässä toimenpiteessä toteutettavan verkkosivun päivittäminen ja tiedon lisääminen, jolla olisi mahdollista vaikuttaa palveluiden tasalaatuisuuteen.

Eroauttamiselle ei ole kansallista ohjausta. Asiantuntijatyöryhmän kannanotossa (THL, Ohjaus 12/2022) on todettu, että olosuhdeselvitystyöhön ja laajemminkin eropalveluiden kehittämiseen tarvittaisiin THL:een pysyvää kansallista kehittämis- ja ohjaustyötä, jota tällä hetkellä ei ole. Eroauttamisen kenttä on laaja kattaen varhaisen tuen eroauttamisen, perheoikeudelliset palvelut sekä tämän toimenpiteen kohteena olevat vaativat erotilanteet. Vaativia erotilanteita ja eron jälkeistä väkivaltaa kohtaavien lasten

ja perheiden auttamiseksi tarvitaan lapsi- ja perhepalveluilta intensiivistä työskentelyä, moniammatillisia työryhmiä sekä yhteistä työskentelyä. Vaativan eroauttamisen systemaattisen työskentelyn ja muutostyön osaamista tulee vahvistaa. Yhteistyötä aikuisten palveluiden kanssa tulee myös rakentaa. Lapsen tilanteen arvioimista tulee korostaa ja parantaa lapsen asemaa erotilanteissa. Työtapojen ja rakenteiden uudistuminen edellyttää vahvaa johtamista ja sitoutumista. Nämä edellyttävät pitkäjänteistä ja jatkuvaa osaamisen vahvistamista, tukirakenteita ja toimintakulttuurien muutosta. Kuten lapsistrategian komiteamietinnössä todetaan, toimeenpanon ja seurannan tulee olla pitkäjänteistä, suunnitelmallista ja vaikutuksellista. Työtä tulee jatkaa, jotta vaativissa erotilanteissa olevat lapset saavat tarvitsemansa tuen ja suojelun.

Toimenpide 12: Toimintasuunnitelma päihteillä oireilevien lasten ja nuorten tukemiseksi.

Kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelman toimenpide nro 12: Laaditaan toimintasuunnitelma päihhteillä oireilevien lasten ja nuorten tukemiseksi (toimenpiteen toteutuksesta vastasi sosiaali- ja terveysministeriö / erityisasiantuntija Riina-Maria Leskelä).

Toimenpiteen tavoite:

Toimenpiteen 12 tavoitteena oli vahvistaa sitä, että päihhteillä oireilevien lasten ja nuorten oikeus tarvitsemaansa tukeen ja palveluihin toteutuu laadukkaasti, systemaattisesti ja alueellisesti tasarvoisesti.

Tulokset:

Tavoitteen edistämiseksi julkaisussa ehdotetaan useita toimenpiteitä, jotka perustuvat laajaan selvitystyöhön sekä asiantuntijatyöryhmän esityksiin. Tärkeässä osassa ovat myös lasten ja nuorten itsensä esittämät näkemykset palveluiden järjestämisestä.

Esiin nousseet kehittämissuositukset liittyivät 1) tuen ja palvelujen johtamiseen, ohjaamiseen ja lainsäädäntöpohjaan 2) palvelujen järjestämiseen ja sisältöön sekä 3) osaamisen vahvistamiseen.

Palvelujen ohjaamisessa (1) tärkeäksi nähtiin, että päihhteillä oireilevien lasten ja nuorten palveluja kehitetään, johdetaan ja ohjataan kokonaisuutena kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla. Lapset ja nuoret tarvitsevat palveluja, joissa esimerkiksi nuorisotyö, sosiaalihuolto ja terveydenhuolto sekä perus- ja erityistason palvelut toimivat saumattomasti yhteen, ja vastuu lapsesta ja nuoresta on yhteinen. Nuoruus on tunnistettava omana ikä- ja kehitysvaiheenaan ja tuki ja palvelut on suunniteltava sen mukaisesti. Nykyisin selkeät teini-ikäisille ja nuorille tarkoitetut palvelukokonaisuudet usein puuttuvat ja moneen tukimuotoon tulee katkos nuoren tullessa täysi-ikäiseksi. Lasten ja nuorten mielenterveys- ja päihdepalveluja tulee vahvistaa myös lainsäädännön keinoin, ja esimerkiksi palvelujen tilastointia ja vaikuttavuuden arviointia tulee kehittää.

Tarjottavan tuen ja palvelujen sisällössä (2) nähtiin myös runsaasti kehittämistarpeita. Keskeisimmäksi puutteeksi nousi se, että palveluihin pääsemisessä on edelleen kynnyksiä, esim. lähetekäytäntöjä, ja matalan kynnyksen päihde- ja mielenterveyspalvelujen saatavuus ja saavutettavuus on huono. Tarvitaan myös lisää monialaista yhteistyötä, jalkautumista sekä perheen huomiointia. Keskeisin ehdotus on, että perustasolle tarvitaan koko maan kattava avomuotoinen, sosiaali- ja terveydenhuollon palvelutoiminnan yhteen sovittava mielenterveys- ja päihdetyön toimintamalli. Sen tulee kattaa noin ikävuodet 13-24 ja huomioida nuoren arki ja arjen toimijat, kuten nuorisotyö, koulu ja läheiset. Kaikkein vakavimpien ongelmien kohdalla palveluja ja osaamista tulisi keskittää.

Lopuksi (3) ehdotettiin niiden toimijoiden päihde- ja mielenterveysosaamisen vahvistamista, jotka työskentelevät lasten ja nuorten kanssa. Osaamista tulisi myös koordinoita kansallisella tasolla, ja tarjolla pitäisi olla esimerkiksi mahdollisuus erikoistua opinnoissa lasten ja nuorten päihde- ja mielenterveystyöhön.

Jatkotoimenpidenostot:

Perustasolle tarvitaan koko maan kattava avomuotoinen, sosiaali- ja terveydenhuollon palvelutoiminnan yhteen sovittava mielenterveys- ja päihdetyön toimintamalli, joka kattaa noin ikävuodet 13-24. Lainsäädännössä ja sen vaikutusten seurannassa on kiinnitettävä erityistä

huomiota siihen, miten lainsäädäntö turvaa haavoittuvimmassa asemassa olevien lasten ja nuorten oikeuden päihdehoitoon ja –palveluihin.

Välitä, sitoudu, suojele : Toimintasuunnitelma päihteillä oireilevien lasten ja nuorten tukemiseksi. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2023:4. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-00-7154-7>

Toimenpide 13: Lisätään lasten ja nuorten mielenterveystyön vaikuttavuutta kehittämistarpeiden kartoittamisella ja hyvien käytäntöjen ja osaamisen tukemisella.

Työpaperi 3/2023

Lasten ja nuorten mielenterveystyön vaikuttavuuden lisääminen

Kansallisen lapsistrategian toimenpiteen 13 loppuraportti

Eeva Huikko, Katriina Peltola ja Terhi Aalto-Setälä

Lasten ja nuorten mielenterveyspalvelujen ongelmia ovat palvelujärjestelmän sirpaleisuus, tarpeenmukaisten hoitomenetelmien huono saatavuus sekä yhteistyön ja tiedonkulun vaikeudet eri toimijoiden välillä. Rakenteelliset puutteet ja riittämätön koordinaatio vaikeuttavat mielenterveysongelmien vuoksi apua hakevien lasten, nuorten ja perheiden tarpeiden mukaista ja yhdenvertaista auttamista.

Raportissa kuvataan Suomen ensimmäisen kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelman toimenpiteen 13 toteutus. Toimenpiteen tehtävänä oli lisätä lasten ja nuorten mielenterveystyön vaikuttavuutta kehittämistarpeiden kartoittamisella ja hyvien käytäntöjen ja osaamisen tukemisella. Toimenpiteessä tunnistettiin lasten ja nuorten mielenterveystyön vaikuttavuutta edistäviä ja haittaavia tekijöitä sekä ehdotettiin toimia, joilla selkeytetään mielenterveyspalveluiden kokonaisuutta sekä edistetään hoidon saatavuutta ja jatkuvuutta lapsen oikeudet huomioivalla tavalla.

Toimenpiteen kehittämisehdotukset sisältävät muutoksia lainsäädäntöön, palvelujen järjestämiseen, johtamiskokonaisuuksiin, uusia palvelumuotoja sekä vaikuttavien tuki- ja hoitomenetelmien käytön ja lasten ja nuorten parissa työskentelevien työntekijöiden osaamisen suunnitelmallisen lisäämisen. Ehdotukset sisältävät sekä laajaa pitkäjänteistä kehittämistä edellyttäviä että pienempiä ja nopeammin toteutettavia toimenpiteitä. Jotkut ehdotukset edellyttävät lisäselvityksiä ja pitempiketoista valmistelua toteutuksen suunnittelemiseksi.

© Kirjoittaja(t) ja Terveyden ja hyvinvoinnin laitos | Helsinki 2023

ISBN 978-952-408-015-6 (verkko), ISSN 2323-363X (verkko), <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-408-015-6>

Terveyden ja
hyvinvoinnin laitos

www.thl.fi

Lukijalle

Suomen ensimmäinen, parlamentaarisesti valmisteltu kansallinen lapsistrategia julkaistiin 23.2.2021 (Valtioneuvoston julkaisuja 2021:8) ja sen toimeenpanosuunnitelma 7.10.2021 (Valtioneuvoston julkaisuja 2021:81). Toimeenpanosuunnitelman lasten ja perheiden sosiaali- ja terveystaloudellista koskevaan lukuun sisältyi toimenpide 13 ”Lisätään lasten ja nuorten mielenterveystyön vaikuttavuutta kehittämistarpeiden kartoittamisella ja hyvien käytäntöjen ja osaamisen tukemisella”. Toimenpiteen perusteluissa korostettiin erityisesti kolmea seikkaa: lasten ja nuorten mielenterveystyön sekä mielenterveyspalveluiden epäselvää kokonaisuutta, perustason palveluiden ja hoidon ja niiden yhteensovittamisen vastuunjaon puutteellista määrittelyä sekä mielenterveystyön kokonaisuuden ja sosiaalihuollon toimenkuvien ja yhteistyön selkiyttämisen tarvetta. Toimenpiteen täsmennetyiksi tavoitteiksi todettiin lasten ja nuorten mielenterveystyön vaikuttavuuden lisääminen ja hoidon jatkuvuuden haasteiden tunnistaminen sekä keinojen ja kehitysehdotusten löytäminen tukemaan palveluketjujen ja -kokonaisuuksien toteuttamista lapsen oikeudet huomioivalla tavalla. Toimenpiteen toteutustavaksi määriteltiin viranomaisyhteistyö ja yhteistyö eri toimijoiden kanssa.

Lapsistrategian toimenpiteelle 13 määritellyt tehtävät liittyvät saumattomasti vuosille 2020–2030 laadittuun Mielenterveysstrategiaan (Vorma ym. 2020), jossa keskeiset painopistealueet ovat mielenterveys pääomana, lasten ja nuorten mielenterveyden rakentuminen arjessa, mielenterveysoikeudet, ihmisen tarpeiden mukaiset, laaja-alaiset palvelut sekä hyvä mielenterveysjohtaminen.

Toimenpiteen toteuttamiseen osallistui lukuisat henkilöt. Työryhmään kuuluivat ylilääkäri Eeva Huikko, ylilääkäri Terhi Aalto-Setälä ja erikoissuunnittelija, sosiaalityöntekijä Katriina Peltola. Eeva Huikko oli projektin ainoa kokoaikainen työntekijä vastaten toimenpiteen etenemisestä. Terhi-Aalto-Setälä työskenteli projektissa osa-aikaisesti. Hän vastasi Kouluikäisten mielenterveysongelmien tuki ja hoito perustason palveluissa. Opas tutkimiseen, hoitoon ja vaikuttavien menetelmien käyttöön -oppaan päivittämisestä ja toimi yhteyshenkilönä sekä Kustannus Oy Duodecimiin että Terveystieteen ja hyvinvoinnin laitoksen Julkaisuryhmään. Katriina Peltola työskenteli projektissa osa-aikaisesti 2.5.2022 alkaen. Hänen vastuualueenaan oli lasten ja nuorten terveydenhuollon mielenterveyspalvelujen ja lastensuojelun yhdyspintaan liittyvät asiat. Eri-työasiantuntija Martta Forsell Terveystieteen ja hyvinvoinnin laitoksen Tieto ja tiedonhallinnanohjaus -yksikön Sote-tieto ja -koordinaatio -tiimistä työskenteli toimenpiteessä osa-aikaisena kevään 2022 aikana valmistellen kesäkuussa julkaistua Tilastoraporttia Lasten ja nuorten mielenterveysperusteinen tutkimus ja hoito 2020. Korkeakouluharjoittelija Nea Joro työskenteli toimenpiteessä 1.-30.6 ja 1.8.-30.9.2022 vastuualueenaan lasten, nuorten ja perheiden käyttäjäkokemusten sekä koulujen opiskeluhoitojen mielenterveyspalveluja käsittelevän kirjallisuuden kartoittaminen. Julkaisupäällikkö Kirstimaria Kuronen vastasi aiemmin mainittua opasta koskevista neuvotteluista Kustannus Oy Duodecimin sekä ruotsinnoksen toimittaneen Lingsoft Oy:n kanssa, samoin tarvittavien sopimusten oikeellisuudesta. Korkeakouluharjoittelija Heidi Niemi toimitti oppaan tekstit verkkajulkaisumuotoon. Kustannus Oy Duodecimin puolelta o oppaan verkkoversion toimittamisessa yhteistyökumppanina olivat päätoimittaja Emilia Laapio-Rapi ja toimituspäällikkö Nina Sarell. Informaatikko Pia Pörtlors toteutti toimenpiteeseen kuuluneen kirjallisuushaun. Toimenpiteen viestinnästä on vastannut viestinnän asiantuntija Sanna Wuorio.

Toimenpiteen toteuttamiseen osallistui yhteensä yli 300 lasta ja nuorta. Lasten näkemyksiä mielenterveyspalveluista kokosivat Turun Lasten Parlamentin osallisuuskordinaattorit Heli Vigren ja Sini Mulari sekä nuorisohjaaja Sanni Karjalainen Tampereen Lasten Parlamentista. Nuva ry:n puheenjohtaja Nette Rimpioja, pääsihteeri Aino Pohjanvirta ja osallisuuden asiantuntija Milla Lamminsivu organisoivat nuorten näkemysten kokoamisen.

Toimenpiteen aikana haastateltiin tai kuultiin 37 asiantuntijaa, jotka työskentelivät perustason palveluissa (neuvola- ja kouluterveydenhuolto, opiskeluhoito), perustason erityispalveluissa (kasvatus- ja perheneuvola, lastensuojelu), erikoissairaanhoidossa, nuorisotyössä sekä hallinnossa ja järjestöissä.

Seurantaryhmään kuuluivat:

Jaana Suvisaari, tutkimusprofessori THL, puheenjohtaja Marke

Hietanen-Peltola, ylilääkäri THL

Esa Iivonen, johtava asiantuntija Mannerheimin Lastensuojeluliitto Matti

Kaivosoja, nuorisopsykiatrian ylilääkäri Soite

Hanne Kalmari, johtava asiantuntija THL

Riina-Maria Leskelä, erityisasiantuntija LANU-yksikkö STM Päivi

Lindberg, horisontaalitoiminnan johtava asiantuntija THL Henna

Haravuori, dosentti, nuorisopsykiatrian erikoislääkäri THL Kirsi

Pollari, Kansallisen lapsistrategian erityisasiantuntija STM

Isa Teeriaho, nuorisolääkäri, Alaikäisten mielenterveys- ja perheneuvolapalvelut Päijät-Sote Johanna

Will-Orava, palvelupäällikkö Lapsiperheiden sosiaalipalvelut Essote

sekä toimenpiteen työryhmä. Seurantaryhmän sihteerinä toimi Eeva Huikko 27.1.2022-1.5.2022 ja Kat-
riina Peltola 2.5.2022-28.2.2023.

Lämmin kiitos toimenpiteen seurantaryhmälle sekä kaikille toimenpiteen toteuttamiseen osallistuneille! Kii-
tos myös kaikille Terveysten ja hyvinvoinninlaitoksen Mielenterveystiimin ja Lasten ja nuorten mielenterveys
-ryhmän työtovereille sekä Lapset, nuoret ja perheet -tiimin työntekijöille toimenpiteen aihealueeseen
liittyneistä hyödyllisistä ja innostavista ajatustenvaihdoista.

Tiivistelmä

Eeva Huikko, Katriina Peltola, Terhi Aalto-Setälä. Lasten ja nuorten mielenterveystyön vaikuttavuuden lisääminen. Kansallisen lapsistrategian toimenpiteen 13 loppuraportti. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Työpäperi 3/2023. 32 sivua. Helsinki 2023. ISBN 978-952-408-015-6 (verkkojulkaisu)

Raportissa kuvataan Suomen ensimmäisen kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelman toimenpiteen 13 toteutus. Toimenpiteen tehtävänä oli lisätä lasten ja nuorten mielenterveystyön vaikuttavuutta kehittämistarpeiden kartoittamisella ja hyvien käytäntöjen ja osaamisen tukemisella.

Toimenpiteen osana on julkaistu Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tilastoraportti 21/2022 Lasten ja nuorten mielenterveysperusteinen tutkimus ja hoito 2020 (Forsell 2022). Raportti antaa hyvinvointialueille tietoja palvelujen käytöstä ja tilastoinnin puutteista sekä vertailutietoa muihin hyvinvointialueisiin. Vaikuttavien menetelmien käyttöä on edistetty päivittämällä ja toimittamalla verkkomuotoon opas Kouluikäisten mielenterveysongelmien tuki ja hoito perustason palveluissa. Opas tutkimiseen, hoitoon ja vaikuttavien menetelmien käyttöön (julkaistu joulukuussa 2022). Oppaan ruotsinnois julkaistaan helmikuussa 2023. Hyviä käytäntöjä on edistetty myös osallistamalla Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten (ns. NEET-nuorten) perustason mielenterveys- ja päihdepalveluita koskevan ohjeen laatimiseen.

Toimenpiteen kehittämis ehdotukset perustuvat lasten ja nuorten mielenterveystyötä koskeviin tutkimuksiin ja raportteihin perehtymiseen, 37 perustason palveluissa (neuvola- ja kouluterveydenhuolto, opiskeluhoito), perustason erityis palveluissa (kasvatus- ja perheneuvola, lastensuojelu), erikoissairaanhoidossa, nuorisotyössä sekä hallinnossa ja järjestöissä työskentelevän asiantuntijan haastatteluun tai kuulemiseen, 114 webinaariosallistujan vastauksiin kehittämistarpeista sekä yli 300 lapsen ja nuoren tuottamaan aineistoon siitä, mitkä ovat tärkeitä asioita heille järjestettävissä mielenterveyspalveluissa. Lisäksi työryhmä osallistui muiden lasten ja nuorten mielenterveyspalveluja kehittäviin tahojen seminaareihin ja webinaareihin. Toimenpide järjesti kolme hyvinvointialueiden toimijoille suunnattua webinaaria.

Kehittämis ehdotusten tavoitteena on vahvistaa mielenterveystyön sisällöllisen kokonaisuuden tavoitteellista johtamista, lisätä palvelujen saatavuutta, saavutettavuutta ja tehdyn työn vaikuttavuutta. Tavoitteena on myös vahvistaa lasten ja nuorten osallistamista heille kohdennettujen palvelujen kehittämiseen. Ehdotukset sisältävät sekä laajaa pitkäjänteistä kehittämistä edellyttäviä että pienempiä toimenpiteitä. Jotkut niistä edellyttävät lisäselvityksiä ja pitempikestoista valmistelua toteutuksen suunnittelemiseksi. Kehittämis ehdotukset kohdentuvat erityisesti perustason lasten ja nuorten mielenterveys- ja päihdetyön vaikuttavuuden lisäämiseen. Myös erikoissairaanhoidon palveluja tulee kehittää vastaavalla tavalla joustavan sisote-yhteistyön, monialaisen vertikaalisen yhteistyön ja vaikuttavien menetelmien käytön periaatteilla.

Avainsanat: lapset, nuoret, mielenterveystyö, mielenterveys-, päihde- ja riippuvuuspalvelut, mielenterveyden hoito, päihde- ja riippuvuushoito, palvelujärjestelmä, vaikuttavat hoitomenetelmät, perustason palvelut, lasten ja nuorten osallistaminen

Sammandrag

Eeva Huikko, Katriina Peltola, Terhi Aalto-Setälä. Lasten ja nuorten mielenterveystyön vaikuttavuuden lisääminen. Kansallisen lapsistrategian toimenpiteen 13 loppuraportti. [Öka effektiviteten i mentalvårdsarbetet för barn och ungdomar. Slutrapport om åtgärd 13 i den nationella barnstrategin]. Institutet för hälsa och välfärd (THL). Diskussionsunderlag 3/2023. 32 sidor. Helsingfors 2023. ISBN 978-952-408-015-6 (nätpublikation)

Rapporten beskriver genomförandet av åtgärd 13 i Finlands första nationella genomförandeplan för barnstrategi. Syftet var att öka effektiviteten i mentalvårdsarbetet för barn och ungdomar genom att kartlägga utvecklingsbehoven och stödja god praxis och kompetens.

Som en del av åtgärderna har Institutet för hälsa och välfärd publicerat en statistikrapport 21/2022 Lasten ja nuorten mielenterveysperusteinen tutkimus ja hoito 2020 (Forsell 2022). Rapporten ger välfärdsområdena information om användningen av tjänsterna och bristerna i statistikföringen samt referensdata med andra välfärdsområden. Användningen av effektiva metoder har främjats genom att uppdatera och göra guiden Kouluikäisten mielenterveysongelmien tuki ja hoito perustason palveluissa tillgänglig på nätet. Guide för forskning, vård och användning av effektiva metoder (publicerad i december 2022). Den svenska versionen av handboken publiceras i februari 2023. God praxis har också främjats genom att delta i utarbetandet av en anvisning om mentalvårds- och missbrukartjänster på basnivå för unga som står utanför Utbildningen och arbetslivet (s.k. NEET-unga).

Åtgärdens utvecklingsförslag grundar sig på undersökningar och rapporter över mentalvårdsarbetet med barn och unga, 37 intervjuer med sakkunniga för tjänster på basnivå (rådgivning, skolhälsovård och elev- hälsa), specialtjänster på basnivå (rådgivning i uppfostrings- och familjefrågor, barnskydd), specialiserad sjukvård, ungdomsarbete samt inom administration och organisationer, svar från 114 webinariedeltagare om utvecklingsbehov och svar från över 300 barn och ungdomar om vad som är viktigt för dem inom mentalhälsovården. Dessutom deltog arbetsgruppen i seminarier och webinarier som ordnades av andra utvecklande instanser av mentalvårdstjänster för barn och unga. Åtgärden resulterade i tre webinarier riktade till aktörer inom välfärdsområdena.

Målet med utvecklingsförslagen är att stärka den målinriktade ledningen av mentalvårdsarbetets innehållsmässiga helhet, öka tjänsternas tillgång och tillgänglighet samt effektiviteten i det utförda arbetet. Målet är också att stärka barns och ungdomars delaktighet i utvecklingen av tjänster som är riktade till dem. Förslagen omfattar både åtgärder som kräver en omfattande långsiktig utveckling och mindre åtgärder. Vissa av dem förutsätter tilläggsutredningar och en mera långvarig beredning för att planera genomförandet. Utvecklingsförslagen är särskilt inriktade på att öka effekten av mentalvårds- och missbrukararbetet på basnivå. Även specialsjukvårdstjänsterna bör utvecklas på motsvarande sätt med hjälp av principerna för flexibelt Ssitesamarbete, sektorsövergripande vertikalt samarbete och användning av effektiva metoder.

Nyckelord: barn, unga, mentalvårdsarbete, mentalvårds-, missbrukar- och beroendetjänster, vård av psykisk hälsa, missbrukar- och beroendevård, servicesystem, effektiva vårdmetoder, service på basnivå, barns och ungdomars delaktighet

Abstract

Eeva Huikko, Katriina Peltola, Terhi Aalto-Setälä. Lasten ja nuorten mielenterveystyön vaikuttavuuden lisääminen. Kansallisen lapsistrategian toimenpiteen 13 loppuraportti. [Improving the impact of mental health work for children and young people. Final report on measure 13 of the National Child Strategy]. Finnish Institute for Health and Welfare (THL). Discussion Paper 3/2023. 32 pages. Helsinki 2023. ISBN 978-952-408-015-6 (online publication)

The report describes the implementation of measure 13 in the implementation plan of Finland's first National Child Strategy. The purpose of the measure was to increase the impact of mental health work among children and young people by mapping development needs and supporting good practices and competence.

The Finnish Institute for Health and Welfare's statistical report 21/2022 Lasten ja nuorten mielenterveysperusteinen tutkimus ja hoito 2020 (Forsell 2022, English translation: mental health-based research and treatment of children and young people) has been published in the scope of the measure. The report provides wellbeing services counties with information on the use of services and shortcomings in statistics as well as comparative data with other wellbeing services counties. The use of effective methods has been promoted by updating and editing the online guide Kouluikäisten mielenterveysongelmien tuki ja hoito perustason palveluissa (English translation: supporting and treating mental health problems in school-aged children in basic services). Opas tutkimiseen, hoitoon ja vaikuttavien menetelmien käyttöön (published in December 2022, English translation: guide to research, treatment and the use of effective methods). The Swedish version of the guide will be published in February 2023. Good practices have also been promoted by participating in the preparation of guidelines for basic services on mental health and substance abuse to young people who are not in employment, education or training (NEET).

The development proposals are based on studies and reports on mental health work for children and young people, 37 interviews and hearings of specialist working in basic services (child health and school health care, student welfare), basic specialised services (parenting and family counselling centre, child welfare), specialised medical care, youth work as well as administration and organisations, responses of 114 webinar participants on development needs, and material produced by over 300 children and young people on what they consider important for the mental health services provided to them. The working group also participated in seminars and webinars organised by other parties developing mental health services for children and young people. Three webinars for actors in the wellbeing services counties were organised in the scope of the measure.

The aim of the development proposals is to strengthen goal-oriented management of the content of mental health work, increase the availability and accessibility of services and the effectiveness of the work carried out. The aim is also to enhance the participation of children and young people in the development of services targeted at them. The proposals include both measures requiring extensive long-term development and more minor measures. Some of them require further studies and longer-term preparation to plan the implementation. The development proposals focus especially on increasing the impact of basic mental health and substance abuse work among children and young people. Specialised medical care services should also be developed in a similar manner based on the principles of flexible cultural and social services cooperation, multidisciplinary vertical cooperation and the use of effective methods.

Keywords: children, young people, mental health work, mental health, substance abuse and addiction services, mental health care, substance abuse and addiction care, service system, effective treatment methods, basic services, inclusion of children and young people

Sisällys

Lukijalle.....	2
Tiivistelmä.....	4
Sammandrag.....	5
Abstract.....	5
Sisällys.....	7
Toimenpiteen tausta ja rajaukset.....	8
Toimenpiteen toteutus vuonna 2022.....	10
Toimenpiteen tulokset.....	12
Kouluikäisen mielenterveys -tietokanta.....	12
Lasten ja nuorten mielenterveysperusteinen tutkimus ja hoito 2020. Tilastoraportti 21/2022.....	12
Toimenpide-ehdotukset mielenterveys-, päihde- ja riippuvuuspalvelujen saatavuuden ja saavutettavuuden lisäämiseksi.....	13
Lievien mielenterveyshäiriöiden hoidon sisällyttäminen osaksi opiskeluhoitoa.....	13
Terveystieteiden tutkimuskeskukseen perustuva alle 13-vuotiaiden lasten lievien ja keskivaikeiden mielenterveyden häiriöiden hoito osaksi lasten palvelukokonaisuutta.....	13
Terveystieteiden tutkimuskeskukseen perustuva 13–24-vuotiaiden perustason mielenterveys-, päihde- ja riippuvuushoito osaksi nuorten laajempaa horisontaalista palvelukokonaisuutta ("yhden luokun periaate").....	14
Nuorille kohdennettu 24/7 digitaalinen etätuki.....	14
Nuorten nopea, digitaalinen tiedonkeruu hyödyntävä ensiarvio.....	15
Nuorten mielenterveys-, päihde- ja riippuvuuspalveluista tiedottaminen.....	15
Digitaalisuuden hyödyntäminen pienten erityisryhmien tavoittamisessa ja palveluiden tuottamisessa.....	15
Strukturoitujen tutkimus- ja hoitokäytäntöjen edistäminen.....	16
Vaikuttavien menetelmien käytön edistäminen hoitokokonaisuudessa.....	16
Sijoitettujen lasten ja nuorten mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusohjauksen tehostaminen.....	17
Kokonaisvaltainen lasten ja nuorten kehitystason huomiointi mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusohjauksen ja - palveluiden järjestämisessä.....	18
Siirtymäikä nuorten palveluista aikuisten palveluihin.....	18
Siirtymäikä lasten palveluista nuorten palveluihin.....	19
Kehityksen mukaisten tarpeiden huomioiminen kaikissa lasten ja nuorten arjen kehitysympäristöissä.....	19
Lasten ja nuorten kanssa työskentelevien ammattilaisten mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusosaamisen lisääminen.....	19
Lasten ja nuorten mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusohjauksen johtaminen ja kehittäminen.....	20
Johtaminen.....	20
Tilastoinnin kehittäminen.....	20
Toimintakulttuurin kehittäminen.....	21
Koordinoitu kehittäminen.....	22
Horisontaalisessa ja vertikaalisessa yhteistyössä huomioitavaa.....	22
Toimintaprosessin selkeyttäminen.....	22
Käytännönläheisiä liikkuvia perhekeskuspalveluja perheiden tueksi.....	23
Psykologien konsultatiivinen tuki varhaiskasvatuksen työntekijöille terveen kehityksen tukemiseksi.....	23
Moniammatillinen ensiarviointi luukulta toiselle ohjaamisen sijaan.....	23
Erityistason ammattilaiset perustason työntekijöiden tukena.....	23
Lasten ja nuorten tarpeet kouluympäristössä tehtävän yhteistyön ja palvelujen kehittämisen lähtökohtana 24	
Toimenpiteen toteutus 1.1.-28.2.2023.....	25
Toimenpiteen 13 vaikuttavuus.....	26
Tiedottaminen.....	27
Lopuksi.....	28
Lähteet.....	30

Toimenpiteen tausta ja rajaukset

Lasten ja nuorten mielenterveyden edistämistä ja tukemista sekä mielenterveyshäiriöiden hoitoa on ohjeistettu useasta näkökulmasta. Sosiaali- ja terveysministeriön kiireettömän hoidon yhtenäiset perusteet määrittävät sen, miten mielenterveystyö ja häiriöiden hoitovastuu jakautuu perustason ja erikoissairaanhoidon välillä (Sosiaali- ja terveysministeriö 2019). Ohjeistus kattaa kaikki lasten ja nuorten mielenterveysongelmat ja psyykkiset häiriöt sekä määrittää haittoja aiheuttavan päihdeiden käytön hoidon psykiatrian alojen vastuulle. Yliopistosairaaloiden tehtäväksi on asetuksella määritelty psykoterapeuttisten ja psykososiaalisten menetelmien arviointi, niitä koskevan osaamisen ylläpito ja alueellinen yhteensovittaminen (VnA 582/2017). Keskeisistä häiriöistä laaditut Duodecimin Käypä hoito –suositukset (lastenpsykiatrian alalta viisi ja nuorisopsykiatrian alalta yhdeksän tähän mennessä julkaistua) ohjaavat vaikuttavien hoitomenetelmien käyttöön. Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen julkaisemat oppaat ohjeistavat perustasolla tehtävää työtä sekä toiminnan organisoimista sisällön osalta (Aalto-Setälä ym. 2020, Haravuori ym. 2016, Karjalainen ym. 2022).

Useissa selvityksissä on toistuvasti raportoitu lasten ja nuorten mielenterveyspalvelujen epäkohdista, kuten palvelujen sirpaleisuudesta sekä yhteistyön ja yhdenvertaisten palveluiden puutteista (Aula ym. 2016, Heinonen ym. 2018, Huikko ym. 2017, Huikko ym. 2020, Kalmari 2022, Ranta ym. 2018, Valtiontalouden tarkastusvirasto 2017). Mielenterveysongelmien vuoksi apua hakevien lasten ja nuorten tarpeisiin ei palvelujärjestelmä kykene tällä hetkellä riittävästi vastaamaan. Mielenterveys- ja päihdehäiriöiden psykososiaalisen hoidon ja kuntoutuksen yhdenvertaisessa saatavuudessa on puutteita.

Erityisesti lasten ja nuorten mielenterveyden häiriöiden hoitamisen vastuu perustasolla on käytännössä paikantunut ristiriitaisesti. Sosiaalihuollon kasvatus- ja perheneuvonnan säädöspohja on määritellyt kasvatus- ja perheneuvonnan monialaiseen toteuttamiseen kuuluvaksi myös lääketieteellisen asiantuntemuksen. Se on osaltaan ylläpitänyt käytäntöä, jossa kasvatus- ja perheneuvontaa antava henkilökunta on tosiasiallisesti tuottanut terveydenhuollon palveluja (Kalmari 2022). Tarvetta kehittää perusterveydenhuollon lasten ja nuorten hoidollisia mielenterveyspalveluja ei ole nähty eikä tarvittavia rakenteita ole luotu osaksi lasten ja nuorten terveyspalveluja. Mielenterveyden häiriöiden hoito ei kuulu myöskään peruskouluikäisten lasten ja nuorten opiskeluhoollon tehtäviin. Opiskeluhoollossa tehdään kuitenkin hoidon suunnitteluun tarkoitettuja tutkimuksia, motivoitetaan ja ohjataan lapsia perheneuvolaan ja erikoissairaanhoidon sekä nuoria heille kohdennettuihin perus- tai erityistason hoitopaikkoihin. Seuraavalle taholle ohjauksen myötä lapsen, nuoren ja perheen jo käynnistynyt yhteistyösuhde katkeaa eikä hoidollinen prosessi etene. Hoito saattaa käynnistyä pitkällä viiveellä tai ei laisinkaan, kun uusi vastuutaho käynnistää oman arvioproessinsa (esim. Korhonen & Tani 2016, Ruutu 2020). Lisäksi erikoissairaanhoidon konsultaatiotuki perustason hoidossa oleville potilaille voi olla riittämätöntä (esim. Huikko 2018), mikä on osaltaan saattanut johtaa läheteiden pallotteluun toimijalta toiselle.

Lapsistrategian toimenpiteen 13 tehtävän laajuuden vuoksi on sen toteutuksessa jouduttu tekemään rajauksia. Toimenpide on keskittynyt kehittämissuunnitelmissaan mielenterveyden häiriöiden hoitoa tuottaviin terveyspalveluihin. Mielenterveystyötä edistävää ja häiriöitä ehkäisevää mielenterveystyötä käsitellään lähinnä yhteistyökysymyksissä. Tässä esiteltävät kehittämissuunnitelmat painottuvat lisäksi nuorten mielenterveyspalveluihin. Se on perusteltua toisaalta nuoruusikäisten mielenterveysoireiden ja -häiriöiden yleisyyden vuoksi ja toisaalta siksi, että mahdollisuudet vaikuttaa erilaisin interventioin nuorten psyykkiseen hyvinvointiin ovat hyvät (Fusar-Poli 2019). Koska juuri perustasolla annettavan mielenterveyden häiriöiden hoidon nykyinen järjestämistapa on ongelmallinen ja puutteellisesti määritelty, toimenpiteen kehittämissuunnitelmat keskittyvät erityisesti perustason mielenterveyspalveluihin sekä erikoissairaanhoidon perustasolle antamaan tukeen. Toki myös erikoissairaanhoidon palveluja tulee kehittää vastaavalla tavalla joustavan sisote-yhteistyön, monialaisen vertikaalisen yhteistyön ja vaikuttavien menetelmien käytön periaatteilla. Päihde- ja riippuvuuspalvelut on tässä raportissa huomioitu vain yleisellä tasolla, koska samanaikaisesti toteutetun lapsistrategian toimenpide 12 tehtävänä on ollut vakavasti päihdeillä oireilevien nuorten auttamisen haasteet. Lasten ja nuorten vakavat päihdehäiriöt liittyvät kuitenkin aina mielenterveyden häiriöihin ja niiden hoito kuuluu siten lasten- ja nuorisopsykiatrian vastuulle. Samanaikaisen vaikean käytös-, päihde- ja riippuvuushäiriön hoidossa

on sote-yhteistyö oleellisen tärkeää ja yleisenä periaatteena voi todeta, että mielenterveysongelmien ja päih-teiden käytön läheisen yhteyden vuoksi molempia palveluja tarvitsevien tulisi saada ne yhtenä integroituna kokonaisuutena (Marttunen & Haravuori 2015).

Toimenpiteen toteutus vuonna 2022

Toimenpide käynnistyi 27.1.2022. Vuoden 2022 aikana toimenpiteen toteutukseen on kuulunut muun muassa:

- Osallistuminen Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tilastoraportin 21/2022 Lasten ja nuorten mielenterveysperusteinen tutkimus ja hoito 2020 sisällön tuottamiseen ja julkaisukuntoon saattamiseen. Raportti julkaistiin kesäkuussa 2022.

- Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen vuonna 2020 tuottaman oppaan Kouluikäisten mielenterveysongelmien tuki ja hoito perustason palveluissa. Opas tutkimiseen, hoitoon ja vaikuttavien menetelmien käyttöön tietojen päivittäminen ja oppaan toimittaminen keskeisiltä osiltaan verkkomuotoon. Päivitetty verkkomuotoinen opas julkaistiin joulukuussa 2022.
- Edellä mainitun päivitetyn oppaan kääntäminen ruotsiksi. Käännöstyö on meneillään ja valmistuu helmikuussa 2023.
- Koulutuksen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten (ns. NEET-nuorten) perusterveydenhuollon mielenterveys- ja päihdepalveluita koskevan oppaan (Karjalainen ym. 2022) laatimiseen osallistuminen. Opas julkaistiin joulukuussa 2022.
- Lasten ja nuorten odotuksia ja toiveita heihin kohdennetun mielenterveystyön järjestämistä koskevan tekstin kirjoittaminen eOppiva-sivustoa varten.
- Lasten ja nuorten mielenterveystyötä koskeviin tutkimuksiin ja raportteihin perehtyminen sekä asiantuntijoiden haastattelemine ja kuuleminen.
- Muiden lasten ja nuorten palvelujen kehittäjätahojen järjestämiin koulutustilaisuuksiin osallistuminen.
- Kolmen hyvinvointialueiden toimijoille suunnatun webinaarin järjestäminen (15.6.2022 Yhdyspinnat-työpaja, 21.9.2022 Ratkaisut-webinaari, 21.11.2022 Lasten ja nuorten ääni -webinaari).
- Esityksiä hyvinvointialueiden, Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen tai muiden tahojen järjestämissä tilaisuuksissa.
- Mielenterveyskysymyksiin liittyvän asiantuntija-avun antaminen muille lapsistrategian toimenpiteille
- Lastensuojelulain uudistamiseen liittyvän asiantuntijatyöryhmän työskentelyyn osallistuminen Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksella.
- Päihde- ja mielenterveyslain uudistamisesta annettavan lausunnon valmisteluun osallistuminen.

Työryhmän osallistumisessa työelämän ja koulutuksen ulkopuolella olevien nuoria koskevan oppaan laatimiseen huomattiin toimenpiteen aikana ilmeinen synergiaetu, sillä oppaan tarkoituksena oli ohjeistaa perusterveydenhuollon toimintaa sujuvien ja vaikuttavien mielenterveys- ja päihdepalveluiden turvaamiseksi syrjäytymisvaarassa oleville nuorille. Opashanke toteutettiin erillisellä rahoituksella samaan aikaan Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen Mielenterveystiimissä ja siitä vastasi erikoistutkija Piia Karjalainen. Eeva Huikko osallistui kirjoittajana, Terhi Aalto-Setälä ohjausryhmän jäsenenä sekä kommentoiden ja Katriina Peltola kommentoiden opastekstiä työn aikana. Vuoden 2022 aikana Terhi Aalto-Setälä ja Eeva Huikko osallistuivat mielenterveyspalvelujen asiantuntijoina Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen lastensuojelulain uudistamisen valmistelua pohjustavaan laajempaan työryhmään. Eeva Huikko kirjoitti eOppiva- sivustolle tarkoitettua tekstiä, joka perustui Tampereen ja Turun Lasten Parlamenttien sekä Nuorisovaltuustojen liiton Nuva ry:n toimenpidettä 13 varten kokoamin aineistoihin sekä kansainväliseen kirjallisuuteen. Teksti julkaistaan eOppiva-sivustolla yhtenä kokonaisuutena toimenpide 12:n päihdepalveluita koskevan vastaavan tekstin kanssa. Toimenpiteen järjestämiin webinaareihin kutsuttiin tulevien hyvinvointialueiden suunnittelijoita, johtajia ja työntekijöitä. Ensimmäinen webinaari oli työpajamuotoinen, ja siinä koottiin kehittämiskohteita

osallistujilta. Toisessa webinaarissa oli esillä ratkaisuja palveluiden järjestämisen haastaviin kohtiin. Kolmannessa webinaarissa oli keskiössä lasten ja nuorten näkemykset ja toiveet heille kohdennetun mielenterveystyön järjestämisestä.

Lasten ja nuorten mielenterveystyötä koskevan suomalaisen kirjallisuuden haku tuotti 246 suomen- tai englanninkielistä kirjallisuusviitettä. Läpikäydyn kirjallisuuden aihepiirejä olivat lasten ja nuorten mielenterveyspalvelujärjestelmä sekä lasten, nuorten ja perheiden käyttäjäkokemukset, lastensuojelun ja psykiatrian erikoisalojen yhteistyö, opiskeluhoito ja ehkäisevä mielenterveystyö, erityisryhmät sekä erityiskysymykset. Lisäksi tietoa kerättiin muiden kehittämishankkeiden webinaareissa ja työpajoissa sekä niiden julkaisemista materiaaleista.

Toimenpiteen aikana täydennettiin kuvaa palvelujärjestelmästä ja sen kehittämistarpeista lisäksi haastatteleamalla ja kuulemalla asiantuntijoita. Keskeisimmistä kehittämiskohteista keskusteltiin vilkkaasti seurantaryhmän kokouksissa. Ryhmässä esitetyn perusteella kehittämisehdotuskokonaisuutta muokattiin ja lähetettiin kommentteja varten seurantaryhmälle joulukuussa 2022.

Toimenpiteen tulokset

Kouluikäisen mielenterveys -tietokanta

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos julkaisi vuonna 2020 oppaan 7–15-vuotiaiden eli peruskouluikäisten lasten ja nuorten lievien ja keskivaikeiden mielenterveyshäiriöiden ja mielenterveysongelmien tunnistamisen, tutkimuksen ja hoidon apuvälineeksi perustasolla (Aalto-Setälä ym. 2020). Opas esittelee hyvää tutkimuskäytäntöä ja toimintamalleja eri tasoisten mielenterveysongelmien hoitamisessa. Työskentelyä kuvataan käytännönläheisesti ja konkreettisesti, työskentelyn moniammatillinen luonne huomioiden. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen kirjamuotoisena sekä pdf-muodossa verkkosivuillaan julkaisema opas on saanut erittäin myönteisen vastaanoton.

Osana Lapsistrategian toimenpidettä 13 oppaan päivitetty sisältö on muokattu verkkojulkaisuksi yhteistyössä Kustannus Oy Duodecimin kanssa. Se julkaistiin marraskuussa 2022 Terveystieteen Hoitotyön tietokannassa nimellä Kouluikäisen mielenterveys. Tietokanta tukee Lapsistrategian toimenpiteen 13 keskeistä tavoitetta mielenterveystyön vaikuttavuuden lisäämiseen tarjoamalla mielenterveystyötä hyvinvointialueilla tekeville moniammatillisesti käytettävän avoimen tietolähteen, joka kuvaa muun muassa perustasolle soveltuvia mielenterveysongelmien tutkimuskäytäntöjä, ohjeistaa oirekyselyiden ja arviointiasteikkojen käyttöä diagnostiikan tukena sekä esittelee perustasolle soveltuvia tuen ja hoidon käytäntöjä sekä vaikuttavuusnäyttöä omaavia tuki- ja hoitomenetelmiä. Tiedon linkittämismahdollisuuden myötä tietokannan kautta on helppo saavuttaa esimerkiksi oppaassa suositellut vapaasti käytettävät oirekyselyt ja arviointiasteikot sekä taustaineistot, kuten uusimmat Käypä hoito -suositukset.

Kouluikäisten mielenterveys -tietokannan tekstin ruotsinnois julkaistaan pdf-muodossa helmikuussa 2023. Uusi suomenkielinen painos kirjamuotoisesta oppaasta sekä maksutta ladattava suomenkielinen pdf-muotoinen opas julkaistaan keväällä 2023.

Lasten ja nuorten mielenterveysperusteinen tutkimus ja hoito 2020. Tilastoraportti 21/2022

Lapsistrategian toimenpiteen 13 osana julkaistiin kesäkuussa 2022 erikoissuunnittelija Martta Forsellin johdolla valmisteltu tilastoraportti julkisessa terveydenhuollossa toteutuneista 7–22-vuotiaiden lasten ja nuorten mielenterveysperusteisista tutkimus- ja hoitokäynneistä (Forsell 2022). Selvityksen aineistoon sisällytettiin Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen terveysrekistereihin kertyneet tiedot käynneistä, joissa oli mielenterveysperusteiseen tutkimukseen tai hoitoon liittyvä kirjaus.

Raportissa todettiin, että lähes joka viidennellä 18–22-vuotiaalla oli mielenterveyteen liittyvä käynti julkisessa terveydenhuollossa vuonna 2020. Perusterveydenhuollossa toteutui erikoissairaanhoidon verrattuna määrällisesti enemmän mielenterveysperusteisia tutkimus- ja hoitokäyntejä ja perusterveydenhuollon asiakasmäärä oli suurempi. Erikoissairaanhoidossa hoidettujen potilaiden määrä oli pienempi, mutta yksilökohittaiset käyntimäärät olivat kuitenkin erikoissairaanhoidossa suurempia kuin perusterveydenhuollossa. Palvelujen käyttö väheni jyrkästi 18 ja 19 ikävuoden välillä. Palveluiden tarjonnassa ja käytössä todettiin suuria alueellisia eroja. Terveyden ja hyvinvoinnin laitokselle raportoitu tieto ei ollut niin yhdenmukaista, että tietojen pohjalta voisi luotettavasti vertailla alueiden eroja palvelutarjonnassa, käytössä tai kysynnässä. Raportin tiedot tarjoavat kuitenkin kokonaisuudessaan mahdollisuuden hyvinvointialueiden palveluiden suunnitteluun ja tietopohjan parantamiseen.

Toimenpide-ehdotukset mielenterveys-, päihde- ja riippuvuuspalvelujen saatavuuden ja saavutettavuuden lisäämiseksi

Lievien mielenterveyshäiriöiden hoidon sisällyttäminen osaksi opiskeluhoitoa

Mielenterveysongelmien ja -häiriöiden hoidossa peruskoulua käyvät ja toisen asteen opiskelijat eivät ole yhdenvertaisessa asemassa. Mielenterveyden häiriöiden hoitaminen kuuluu toisen asteen opiskeluhoollon lakisääteisiin tehtäviin, mutta peruskoulun opiskeluhoollon tehtäviin se ei sisälly. Kuitenkin myös peruskouluikäiset lapset ja nuoret asioivat lisääntyvästi mielenterveys- ja päihdeoireilun vuoksi opiskeluhoollon (Hietanen-Peltola ym. 2022). Suuri osa heistä toivoo saavansa mielenterveyden ongelmiinsa hoitoa lähipalveluna kouluympäristössä (Laminsivu 2022).

Koulussa tarjottavat palvelut lisäävät lapsen ja nuoren mahdollisuutta käyttää palveluita oma-aloitteisesti ja itsenäisesti ja saada tarvitsemansa tuki oikea-aikaisesti. Sekä kotimaisessa että kansainvälisessä kirjallisuudessa (Gee ym. 2021, Heinonen ym. 2018, Lempinen 2021, Marttunen & Haravuori 2015, Sanchez ym. 2018) ja useissa toimenpiteeseen sisältyneissä haastatteluissa on tuotu esille koulussa annettava mielenterveyden häiriöiden hoito mahdollisuutena lisätä näiden palvelujen saavutettavuutta lapsille ja nuorille.

Kehittämisehdotus:

- Sisällytetään peruskoulun opiskeluhoollon lakisääteisiin tehtäviin lievien mielenterveyshäiriöiden hoito. Varmistetaan muutoksen edellyttämä lisäresursointi opiskeluhooltoon tai priorisoidaan toimintojen kokonaisuutta sen mahdollistamiseksi.

Terveydenhuoltolakiin perustuva alle 13-vuotiaiden lasten lievien ja keskivaikeiden mielenterveyden häiriöiden hoito osaksi lasten palvelukokonaisuutta

Lasten mielenterveyden häiriöiden hoito perustasolla on vuosikymmenien kestoisen työskentelyperinteen seurauksena integroitunut sosiaalihuoltolain mukaisen kasvatusta ja perheneuvonnan toimintoihin. Se on osaltaan johtanut siihen, että terveydenhuollossa näitä selkeästi lakisääteisiä toimintoja ei ole asianmukaisesti kehitetty eikä niille ole luotu toiminnan tarvitsemia rakenteita (Kalmari 2022).

Palveluja tulisi selkiyttää perustamalla lasten (0–12 v) perustason mielenterveyshäiriöiden hoidosta vastaavat työryhmät esimerkiksi terveystieteiden yhteyteen. Työryhmien toiminta lasten palvelujen kokonaisuudessa yhtenä perhekeskusverkoston monista lakisääteisistä palveluista on tärkeä edellytys työryhmien joustavalle yhteistyölle perhekeskusverkostoon kuuluvien perheitä tukevien toimintojen kanssa. Työryhmille on turvattava riittävät ja osaavat moniammatilliset resurssit. Koska kasvatusta ja perheneuvonnan tulee jatkossa selkiytyä omaksi erilliseksi palveluksi (Kalmari 2022), on perusteltua allokoida kasvatusta ja perheneuvoloissa nykyisin toteutettua mielenterveyshäiriöiden hoitoa vastaava osuus työntekijäresurssista näihin uusiin mielenterveyden häiriöiden hoitoa tuottaviin työryhmiin.

Kehittämisehdotus:

- Perustetaan hyvinvointialueille perusterveydenhuoltoon lasten (0–12 v) mielenterveyden häiriöiden hoidosta vastaavia moniammatillisia työryhmiä.
- Työryhmät työskentelevät yhteistyössä perhekeskusverkostoon kuuluvien palvelujen kanssa sekä muiden lapsille kohdennettujen palvelujen kanssa.
- Työryhmät jalkautuvat kouluille ja tekevät yhteistyötä opiskeluhoollon kanssa perustasolla hoidettavien lievien ja keskivaikeiden häiriöiden hoidossa

Terveydenhuoltolakiin perustuva 13–24-vuotiaiden perustason mielenterveys-, päihde- ja riippuvuushoito osaksi nuorten laajempaa horisontaalista palvelukokonaisuutta (“yhden luukun periaate”)

Terveydenhuollossa ei ole asianmukaisesti kehitetty nuorten lakisäateistä mielenterveyden häiriöiden hoitoa perustasolla eikä sille ole luotu toiminnan tarvitsemia moniammatillisia rakenteita. Nykyiset nuorten mielenterveys-, päihde- ja riippuvuuspalveluja – ja hoitoa tuottavat organisaatorakenteet ovat muotoutuneet sekä sisällöltään että nimikkeiltään kirjaviksi, osittain päällekkäisiksi, ja toisaalta osittain aukollisiksi (Marttunen & Haravuori 2015). Yhdenvertaisuus nuorten palveluissa ei toteudu. Palvelujen piiriin pääsemisen esteeksi voi tulla myös se, ettei nuori tai hänen perheensä tiedä, mitä tukea tai hoitoa tilanteeseen tarvitaan tai mistä sitä saa (esim. Ervamaa ym. 2015, Reardon ym. 2017).

Nuorten (13–24 v) mielenterveys-, päihde- ja riippuvuushoidosta vastaavien työryhmien perustaminen osaksi perusterveydenhuollon toimintoja selkeyttäisi palvelurakennetta. Työskentely nuorten palvelujen toiminnallisessa kokonaisuudessa yhtenä sen monista lakisäateisistä palveluista ja tehden yhteistyötä kolmannen sektorin kanssa on tärkeä edellytys nuoren tarvitseman palvelukokonaisuuden räätälöimiseksi. Samalla se mahdollistaa yhteiskehittämisen, koordinoinnin sekä lisää palvelujen joustavuutta ja palvelukokonaisuuden innovatiivisuutta. Nuorille yhden selkeän, mieluiten valtakunnallisesti käytetyn nimikkeen alta - ”yksi luukku” - saatava palvelukokonaisuus on tärkeä palveluihin ohjautumista edistävä ja saavutettavuutta lisäävä tekijä (Aaltonen ym. 2015, McGorry ym. 2022). Yhteistoiminnan ylläpitämiseksi ja siiloutumisen vähentämiseksi on välttämätöntä määritellä tämän nuorten palvelujen muodostaman toiminnallisen kokonaisuuden toimivuudesta vastaavaksi julkisen sektorin taho.

Kehittämisehdotus:

- Perustetaan hyvinvointialueille nuorille (13–24 v) perusterveydenhuoltoon mielenterveys-, päihde- ja riippuvuushoidosta vastaavia moniammatillisia työryhmiä.
- Työryhmät työskentelevät yhteistyössä perhekeskusverkostoon kuuluvien palvelujen kanssa sekä muiden nuorille kohdennettujen palvelujen kanssa.
- Työryhmät jalkautuvat kouluille ja oppilaitoksiin ja tekevät yhteistyötä opiskeluhoollon kanssa perustasolla hoidettavien lievien ja keskivaikeiden häiriöiden hoidossa.
- Kootaan nuorten mielenterveys-, päihde- ja riippuvuustyöstä vastaavat perustason sote-palvelut, soveltuvat nuorille kohdennetut perusterveydenhuollon palvelut (esim. seksuaaliterveyspalvelut) sekä kunnan järjestämät ja kolmannen sektorin tuottamat nuorille suunnattuja tukipalveluita samaan toiminnalliseen kokonaisuuteen.
- Nimetään tämä nuoria palveleva toiminnallinen kokonaisuus selkeällä, nuorille sopivalla nimikkeellä. Määritellään julkinen taho huolehtimaan ja vastaamaan palvelukokonaisuuden toimivuudesta.

Nuorille kohdennettu 24/7 digitaalinen etätuki

Sekä nuoret että nuorten digitaalisia palveluita tarjoavat toimijat ovat toistuvasti tuoneet esille tarpeen nopeasti järjestyvään ja anonyymiin nuorille kohdennettuun tukipalveluun, joka on saatavilla myös virka-ajan jälkeen. Tämän tyyppiset palvelut ja varsinkin usean järjestön yhteenliittymän yhteisesti tuottama, osan vuorokaudesta avoinna oleva palvelu (Sekasin-chat) ovat jo osoittaneet tarpeellisuutensa. Kuten kasvokkain toteutuvissa palvelutapahtumissa, myös digitaalisissa palveluissa selkeys ja yhden luukun periaate ovat keskeisiä (esim. Ervamaa ym. 2015). Palvelun tulisi sisältää tarvittaessa ohjaus nuorille suunnattuihin omahoito- ja psykoedukaatiomateriaaleihin sekä ajantasainen palveluohjaus kotipaikkakunnan palveluihin.

Julkisen sektorin tulisi olla mukana toimijana nuorille tarjottavien etätukipalveluiden kehittämisessä hyödyntäen jo olemassa olevia järjestöjen tämän tyyppisiä palveluja, järjestötoimijoille kertynyttä kokemusta toiminnan suunnittelussa ja koulutusosaamista. Julkisen sektorin tehtävänä tässä yhteistyössä on koordinoita ja yhteensovittaa julkisen sektorin ja järjestöjen resurssien käyttö.

Kehittämisehdotus:

- Kehitetään ja ylläpidetään julkisten palvelujen ja järjestöjen yhteistyönä nuorille valtakunnallinen, kynnyseton, digitaalinen anonyymi 24/7 tukipalvelu mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioissa.

Nuorten nopea, digitaalista tiedonkeruuta hyödyntävä ensiarvio

Sirpaleisessa ja porrasteisessa mielenterveys-, päihde- ja riippuvuuspalvelujärjestelmässä apua tarvitseva lapsi ja nuori saattaa ohjautua useisiin peräkkäin toistuviin selvityksiin, arvioihin ja tutkimuksiin ennen kuin tarvittava tuki tai hoito käynnistyy. Käytäntö kuluttaa rajallisia voimavaroja ja vähentää erityisesti nuorten motivoitumista ja sitoutumista hoitosuhteeseen.

Useista maista on kertynyt kokemusta matalan kynnyksen integroiduista perustason palveluista, joissa hyödynnetään digitaalisia toimintoja (McGorry ym. 2022). Kanadalaisessa Youth Wellnes Hub -palvelussa käytetyssä ensiarviossa tehdään nuoren ensi tapaamisessa kokonaisvaltainen alustava työskentelysuunnitelma hyödyntäen käynnillä tehtävää digitaalista tiedonkeruuta. Se nopeuttaa oikein kohdennetun avun järjestämistä. Kasvokkaisen palvelun osana käytettynä digitaalinen arvio voidaan toteuttaa tarvittaessa myös työntekijän tukemana, ja työntekijä voi auttaa nuorta hahmottamaan ja nimeämään oma tuen tarpeensa. Tämän suuntaisia digitaalisia arviointimenetelmiä on Suomessakin kehitteillä, joskin meneillään oleva aktiivinen kehitystyö näyttää johtavan pirstaleisiin ja osin päällekkäisiin digitaalisiin palveluihin. Pelkkä arviointimenetelmä ei kuitenkaan itsessään edistä palvelujen saatavuutta ja oikea-aikaisuutta. Ensiarvoisen tärkeää on suunnitella huolellisesti sen nivoutuminen osaksi nuorilähtöistä palveluprosessia ja välttää erillisiä palveluohjausjärjestelmiä, jotka eivät kytkeydy palvelujärjestelmän tietorakenteisiin.

Kehittämisehdotus:

- Kehitetään valtakunnallisesti nuorten perustason palveluihin soveltuva nopea mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusongelmiin sekä toimintakykyyn kohdentuva, digitaalista tiedonkeruuta hyödyntävä hoidon- ja tuentarpeen arviointimenetelmä. Osallistetaan nuoret mukaan tähän kehittämistyöhön.

Nuorten mielenterveys-, päihde- ja riippuvuuspalveluista tiedottaminen

Palveluista tiedottamiseen tulisi allokoita riittävät resurssit ja huolehtia tiedotuksen ajantasaisuudesta. Oikein valitut tiedotuskanavat ja tiedotteissa käytetyt ilmaisut alentavat nuorten kynnystä palveluihin tuloon. Nuoria tulisikin pysyvästi osallistaa sekä palveluiden suunnitteluun (esim. Linnaranta ym. 2022) että niistä tiedottamiseen suunnitteluun. Tiedotuksessa on hyvä kuvata nuorille myös, mitä kunkin palvelun käyttäminen edellyttää nuorelta itseltään.

Kehittämisehdotus:

- Rekrytoidaan nuoria heitä koskevien palveluiden, niistä tiedottamisen ja soveltuvien tiedotuskanavien suunnitteluun.

Digitaalisuuden hyödyntäminen pienten erityisryhmien tavoittamisessa ja palveluiden tuottamisessa

Pieneen kieliryhmään tai valtakulttuurin ulkopuoliseen ryhmään kuuluvalle tai lukutaidottomalle henkilölle voi suomalainen palvelujärjestelmä jäädä etäiseksi ja vaikeasti hahmotettavaksi. Käsitteisiin mielenterveyden häiriöistä ja palvelujärjestelmästä voi lisäksi liittyä kulttuurisia eroja. Muunkulttuuriset perheet voivat esimerkiksi kokea mielenterveyteen ja päihteisiin liittyvät asiat hyvin stigmatisoiviksi tai muuten negatiivisiksi (Castaneda ym. 2018). Erityisesti pakolaistaustaisten tai muiden traumaattisia kokemuksia omaavien lasten ja nuorten jääminen vaille oikea-aikaista apua mielenterveysongelmiin tai kokonaan palvelujärjestelmän ulkopuolelle voi lisätä riskiä vakavampiin mielenterveys- ja päihdeongelmiin (Castaneda ym. 2018), joiden yhteyttä aiempiin traumakokemuksiin ei enää myöhemmin havaita.

Omakielinen psykoedukatiivinen digitaalinen materiaali esimerkiksi palvelujärjestelmän toiminnasta, mielenterveydestä ja päihdeiden käytöstä voi madaltaa kielellisiä ja kulttuurisia esteitä ja edistää perheiden ja nuorten palveluihin ohjautumista. Vanhemmille, nuorille ja lapsille kohdennetut psykoedukatiivinen materiaali siitä miten traumatisoituminen voi näkyä lapsen tai nuoren käyttäytymisessä voi olla tärkeä myöhemmin ilmaantuvia vaikeuksia ehkäisevä toimenpide. Perheen selviytymistä edistää myös tieto siitä, miten vanhemmat voivat lapsiaan tällöin tukea ja miten itse voi toimia oman hyvinvoinnin edistämiseksi. Laajemmin yhteiskunnan tasolla tämäntyyppinen interventio voi olla tehokas keino esimerkiksi väkivaltaisen käyttäytymisen ja jengiytymisongelman ehkäisemisessä.

Pieneen kieliryhmään kuuluvien lasten, nuorten ja perheiden mielenterveyspalvelujen ja mielenterveyden häiriöiden hoidon toteutumista voi myös haitata tulkkipalvelujen huono saatavuus sekä toisinaan tulkin käytön haitallinen vaikutus työskentelyyn. Asiakkaan voi olla esimerkiksi vaikeaa luottaa tulkin vaitioloon. Tulkki voi myös jättää tulkkaamatta asioita, tahallisesti tai tahattomasti. Työntekijän on vaikea arvioida tulkin ammatti- tai kielitaitoa. Mielenterveyspalveluihin soveltuvan digitaalisen kääntäjäohjelman avulla välittyisiin joiltain tulkin käyttöön liittyviltä hankaluuksilta eikä tulkkipalvelujen huono saatavuus viivästyttäisi palvelun toteutumista.

Tällä hetkellä osasta Kouluikäisen mielenterveys- tietokantaan sisällytetyistä oirekyselyistä ja arviointiasteikoista on saatavilla vain suomenkielinen versio. Tulevaisuudessa tulisi huolehtia siitä, että keskeisimmistä tietokannassa esiteltävistä kyselyistä on saatavilla sekä ruotsinkieliset että yleisimmille pienempien kieliryhmien kielille käännettyt versiot.

Kehittämisehdotus:

- Tuotetaan valtakunnallisesti erityisryhmille räätälöityjä psykoedukatiivisia digitaalisia materiaaleja ja palveluita. Tällaisia ryhmiä ovat esimerkiksi pienet kieliryhmät mukaan lukien viittomakieliset lapset ja nuoret, pakolaiset, maahanmuuttajat, vankien lapset sekä sukupuolivähemmistöihin kuuluvat. Edistetään näiden palveluiden tunnettuutta ja käyttöä järjestöjen ja viranomaisten avulla.
- Edistetään lasten, nuorten ja perheiden mielenterveyspalveluihin ja mielenterveyden hoitoon soveltuvien digitaalisten kääntäjäohjelmien kehittämistä ja käyttöä.

Strukturoitujen tutkimus- ja hoitokäytäntöjen edistäminen

Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuushoitoa tarvitsevien lasten, nuorten ja perheiden yhdenvertaisuus palveluissa voi toteutua vain, kun eri hyvinvointialueilla ja toimintayksiköissä työskennellään samojen toimintaperiaatteiden mukaisesti.

Strukturoituja, hoidon yhdenvertaisuutta tuottavia tutkimus- ja hoitokäytäntöjä voidaan edistää esimerkiksi tarjoamalla helppokäyttöisessä verkkomuodossa Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen julkaisemat perustason toimijoille tarkoitetut oppaat (Aalto-Setälä ym. 2020, Haravuori ym. 2016), huolehtimalla niiden päivittämiseen tarvittavista resursseista sekä julkaisemalla jatkossa tehtävät oppaat suoraan verkkomuotoisina. Myös aiempaan esitetty ehdotus keskeisimpien oirekyselyiden ja arviointiasteikoiden kääntämisestä palvelunkäyttäjien äidinkielille lisää tutkimuksen ja hoidon vaikuttavuutta.

Kehittämisehdotus:

- Tuetaan strukturoitujen hoito- ja tutkimuskäytäntöjen käyttöä julkaisemalla verkossa niihin liittyviä helppokäyttöisiä aineistoja, huolehtimalla niiden päivittämisestä sekä niihin liittyvien aineistojen saatavuudesta palvelunkäyttäjien äidinkielellä.

Vaikuttavien menetelmien käytön edistäminen hoitokokonaisuudessa

Lasten ja nuorten mielenterveys-, päihde- ja riippuvuushoidon kehittämisessä määräaikaisten hankkeet eivät useinkaan ehdi juurtua riittävästi pysyviksi käytänteiksi. Hankepohjainen menetelmien kehittäminen ei mahdollista menetelmien vaikuttavuuden arviointia, saati tue pitkäjänteistä implementointia palvelujärjestelmään. Lyhytjänteinen hanketyöskentely on myös työntekijöille kuluttavaa ja tehotonta.

Yksittäisillä lasten ja nuorten mielenterveyden häiriöiden hoitoa toteuttavilla työntekijöillä saattaa olla useitakin erilaisia menetelmäkoulutuksia, mutta menetelmien käyttö voi jäädä vähäiseksi heikon koordinaation, muiden työvelvoitteiden ja puutteellisen esimieheltä ja työnantajalta saadun tuen vuoksi. Tarvittava osaaminen on palvelun järjestäjältä voinut kadota myös työntekijöiden siirtyessä muihin tehtäviin. Eri puolilla maata vaikuttavia hoitomenetelmiä on myös ollut eri tavoin saatavilla. (Huikko ym. 2017, Huikko ym. 2020)

Valtakunnallinen, pitkäjänteinen vaikuttavuusnäyttöä omaavien menetelmien käyttöönotto lisää lasten ja nuorten mielenterveys-, päihde- ja riippuvuushoitojen vaikuttavuutta työntekijöiden osaamisen vahvistumisen ja menetelmien saatavuuden paranemisen kautta. Onnistumisen edellytyksenä on implementointiosaamisen vahvistaminen, menetelmäkoulutusten koordinointi, implementoinnin tuki sekä implementoinnin toteutumisen ohjeistus ja seuranta hyvinvointialueilla (Kouvonen & Laajasalo 2019, Ranta ym. 2018). Kansallisesti yhtenäinen vaikuttavuusnäyttöä omaavien menetelmien käyttö edistää lasten ja nuorten yhdenvertaisuutta palvelujärjestelmässä. Näyttöön perustuvien menetelmien menetelmäkohtaista niin sanottua kotipeätoimintaa kehittämällä voidaan osaltaan varmistaa muun muassa menetelmään liittyvien koulututusten ja menetelmäkohtaisten työnhajausten saatavuus, menetelmään kuuluvien materiaalien ajantasaisuus ja tarvittaessa materiaalien asianmukaiset käännökset.

Kehittämisehdotus:

- Tuetaan pitkäjänteisesti mielenterveys-, päihde- ja riippuvuushoidon ja -palvelujen vaikuttavuutta tuomalla koordinoitusti perus- ja erityistason sotepalveluihin vaikuttavuusnäyttöä omaavia hoito- ja tukimenetelmiä sekä edistämällä systemaattisesti menetelmien käyttöönottoa ja ylläpitoa (resursointi, menetelmäkoulutusten koordinointi, implementoinnin tuki sekä implementoinnin toteutumisen ohjeistus ja seuranta, menetelmän ylläpito).
- Otetaan näyttöön perustuen käyttöön mielenterveyshäiriöiden viiveetöntä varhaista tukea ja hoitoa tukevia pelimuotoisia digitaalisia interventioita ja liitetään ne osaksi hoitoprosesseja.

Sijoitettujen lasten ja nuorten mielenterveys-, päihde- ja riippuvuushoidon tehostaminen

Sijoitettujen lasten ja nuorten mielenterveyspalvelujen tarve ja päihteiden käyttö on suurempaa kuin heidän ikätovereillaan (esim. Kekkonen ym. 2019). Vaikka heidän palveluihinsa tulisi tästä syystä kiinnittää erityistä huomiota, palvelujärjestelmä vastaa heidän tarpeisiinsa huonosti (Eronen 2013, Heino ym. 2016, Heino ym. 2018, Huikko ym. 2017, Ikonen ym. 2020).

Sijoitettujen lasten ja nuorten auttaminen edellyttää monialaista asiantuntijuutta, erityisosaamista sekä kasvuympäristölle tarjottavaa vahvaa tukea. Tässä moniammatillisessa yhteistyössä tarvitaan lapsen ja nuoren normaalin ja poikkeavan psykososiaalisen kehityksen, mielenterveys-, päihde- ja riippuvuushäiriöiden, perhe- ja laitoshoidon sekä sosiaalityön osaamista. Kasvuympäristön traumatietoisuus ja mielenterveyspalvelujen traumafokusoitujen terapeuttisten indikaatioiden ja käytön hallinta sekä mentalisaatioperusteisen hoidon osaaminen ovat työskentelyssä keskeisiä välineitä. Sijoituspaikan vaihtuessa meneillään oleva mielenterveyshoito usein katkeaa. Hoitosuhteen katkeaminen ulkoisen syyn vuoksi on varsinkin erilaisten psykoterapeuttisten hoitojen kohdalla lapselle tai nuorelle haitallista ja voi vaikeuttaa uuteen hoitokontaktiin motivoitumista ja sitoutumista.

Lastensuojelulain 51 §:n mukaan lapsen terveydentila tulee tutkia kodin ulkopuolelle sijoittamisen yhteydessä. Terveystarkastus on ohjeistettu tehtäväksi perusteellisena lääkärintarkastuksena. Käytännössä nämä tarkastukset eivät toteudu lain velvoittamalla tavalla, ja etenkin psyykkisen voinnin arvio saattaa jäädä pinta-puoliseksi. Sijoitetut nuoret ovat itse tuoneet esiin tarpeen selvittää jokaisen nuoren yksilöllinen avun tarve avun oikeaksi suuntaamiseksi (Kaittä ym. 2022). Sijoitettavien lasten ja nuorten terveystarkastuksen tekevällä lääkärillä tulisi olla käytettävissään selkeä ohjeistus tarkastuksen sisältöön sekä kattavat esitiedot lapsesta ja nuoresta, muun muassa hänen kokemistaan traumaista. Sijoitettavien lasten ja nuorten terveystarkastusten sisällön täsmällisempää määrittelyä tarvitaan erityisesti psyykkisen terveydentilan tutkimisen,

päihteiden käytön ja riippuvuuksien arvioinnin osalta. Riittävä tiedonvaihdon toteutuminen lapsen tai nuoren edun mukaisesti edellyttää kansallista ohjausta sekä sosiaalihuoltoon että terveydenhuoltoon.

Kehittämisehdotus:

- Perustetaan hyvinvointialueille sijoitettujen lasten ja nuorten mielenterveys-, päihde ja riippuvuushoitoon keskittyneitä moniammatillisia asiantuntijatyöryhmiä suunnittelemaan ja ohjaamaan paitsi sijoitettujen lasten ja nuorten hoitoa, myös heidän kanssaan työskenteleviä ammattilaisia perus- ja erityistasolla. Sijoitetuille lapsille annettavan tuen lisäksi työryhmä antaa asiantuntijatukea lastensuojelun avohuollossa olevia lapsia hoitaville perus- ja erityistason työryhmille. Työryhmien valtakunnallinen verkosto kehittää erityisvastuualueiden ja OT-keskusten tukemana yhteistyössä jatkuvasti osaamistaan lastensuojelun asiakkaiden kanssa tehtävässä työssä, on ajan tasalla kansainvälisestä kehityksestä ja edistää näyttöön perustuvien menetelmien käyttöönottoa.
- Ohjeistetaan nykyistä tarkemmin Lastensuojelulain 51 § mukainen lapsen terveydentilan tutkiminen mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioiden osalta ja selkeytetään siihen liittyvä tiedonsiirto sosiaalihuollon ja terveydenhuollon välillä.
- Sijoituspaikan muuttuessa taataan sijoitetulle lapselle ja nuorelle subjektiivinen oikeus jatkaa meillä olevaa psykoterapeuttista hoitoa, tarvittaessa etäyhteyksin.

Kokonaisvaltainen lasten ja nuorten kehitystason huomiointi mielenterveys-, päihde- ja riippuvuushoidon ja -palveluiden järjestämisessä

Siirtymäikä nuorten palveluista aikuisten palveluihin

Nuori aikuisuus on psyykkisesti kuormittava kehitysvaihe, jolloin tehdään monia aikuiselämän kannalta keskeisiä valintoja muun muassa opintojen, ammatin ja ihmissuhteiden alueilla. Monella täysi-ikäistyvällä nuorella on nuoruusiän kehitystehtävien saavuttaminen vielä selkeästi kesken, mikä osaltaan lisää psyykkisen tuen tarvetta. Valtaosa aikuisiän mielenterveyshäiriöistä ilmaantuu ensi kertaa jo 25 ikävuoteen mennessä (Fusar-Poli 2019, Kessler 2005). Terveydenhuollon mielenterveyspalvelujen käyttö kuitenkin vähenee jyrkästi 18-vuotiailla, mikä viittaa aikuispalveluiden heikompaan saavutettavuuteen nuorten aikuisten keskuudessa (Forsell 2022). Mielenterveyspalvelujen ikäperusteisen katkoksen siirtäminen myöhemmäksi on perusteltua senkin vuoksi, että ajanjakso on tutkimusten mukaan otollisin aika ehkäistä aikuisiän psyykkistä sairastavuutta, perustuen aivojen voimakkaaseen kehitykseen 12–25 ikävuosien välillä (Fusar-Poli 2019).

Ulottamalla perustason mielenterveystyö, nuorisopsykiatriset palvelut sekä päihde- ja riippuvuuspalvelut yhteneväisesti 24 vuotta täyttäneisiin voidaan tuottaa nuorten ikäspesifit kehitystarpeet huomioivaa mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioihin keskittyvää palvelua. Ehdotettavan muutoksen myötä ikäraja olisi yhtenevä lastensuojelun jälkihuollon yläikärajan kanssa.

Kehittämisehdotus:

- Yhtenäistetään nuorten perus- ja erityistason mielenterveys-, päihde- ja riippuvuuspalveluiden yläikäraja 24 vuoteen ja huolehditaan tarvittavien resurssien allokoinnista.

Siirtymäikä lasten palveluista nuorten palveluihin

Nuoruusiän kehityksen etenemisessä on suuria yksilöllisiä eroja. Yleisesti käytössä oleva siirtymäikäraja lastenpsykiatrisista palveluista nuorisopsykiatrisiin palveluihin on 13 vuotta. Osa 12-vuotiaista on jo selkeästi nuoruusiän kehityksessä fyysisesti ja psyykkisesti, osa taas ei ole.

Lapsen kehitystason mukainen joustava siirtyminen lasten mielenterveyden häiriöiden hoitopalveluista nuorison mielenterveyden häiriöiden hoitopalveluihin mahdollistaisi sekä nykyistä 13 vuoden ikärajaa varhaisemman että myöhäisemmän siirtymisen. Lapsen kehitystason ja oman mielipiteen huomioiminen siirtymäajankohdasta edistää hoitomyönteisyyttä.

Kehittämisehdotus:

- Mahdollistetaan lasten mielenterveyden häiriöiden hoitoa saaville 12–14-vuotiaille varhaisnuorille joustava, kehitysvaiheen huomioiva siirtymä nuorisoikäisten palveluihin.

Kehityksen mukaisten tarpeiden huomioiminen kaikissa lasten ja nuorten arjen kehitysympäristöissä

Lapsen ja nuoren mielenterveyttä tukevia toimintatapoja on tärkeä toteuttaa kaikissa kasvuympäristöissä. Erityisen tärkeää se on silloin, kun lapsella tai nuorella on neuropsykiatrisia haasteita (esimerkiksi ADHD tai autismikirjon oireilua), sillä usein neuropsykiatrisesti oireilevien lasten ja nuorten vanhemmilla on vastaavia arjen haasteita. Näillä lapsilla ja nuorilla erittäin tärkeää on arjen toimintaympäristöjen (koti, koulu, vapaa-aika) muokkaus lapselle tai nuorelle sopivaksi (Aalto-Setälä ym. 2020). Kouluympäristön merkitys (ryhmä-koko, struktuuri, riittävä ohjaus) on tällöin erityisen suuri ja tulee huomioida myös fyysisiä kouluympäristöjä suunniteltaessa. Mielenterveyspalveluihin ja hoitoon saumattomasti liittyvä konkreettinen arjen tuki edistää lasten ja nuorten kuntoutumista. Tuen tulee jatkua ilman katkoksia lapsen siirtyessä nuorten mielenterveyspalvelujen piiriin (Korhonen & Tani 2016, Lämsä ym. 2018).

Kehittämisehdotus:

- Lapsuusiän aikana käynnistetyn palvelukokonaisuuden, esimerkiksi neuropsykiatrisesti oirehtivien lasten tukipalvelujen, jatkuvuudesta huolehditaan lapsen siirtyessä nuorisopsykiatrisiin palveluihin.

Lasten ja nuorten kanssa työskentelevien ammattilaisten mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusosaamisen lisääminen

Opiskelijoille ja työntekijöille tarjottavan koulutuksen, niin perus-, jatko- kuin täydennyskoulutuksen, tulee olla laadukasta ja sisällöllisesti tukea mielenterveys-, päihde- ja riippuvuustyön sekä hoidollisten prosessien vaikuttavuutta. Kansanterveyden neuvottelukunnan alaisessa Mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioiden jaostossa on meneillään selvitys näistä sisällöistä toisen ja korkea-asteen perustutkinnoissa. Selvityksen alustavat tulokset, toimenpide 13:ssa toteutetut asiantuntijahaastattelut sekä kirjallisuus (Honkanen ym. 2016, Kanste ym. 2016, Putkuri ym. 2021, Ristseppä & Vuoristo 2012, Åfelt 2009) ovat tuottaneet samansuuntaista käsitystä siitä, että perustutkintoihin sisältyvä lasten ja nuorten mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusasioihin liittyvä koulutus on työelämässä esille tulevaan tarpeeseen nähden riittämätöntä.

Monialainen koulutus on perusta aidosti monialaiselle yhteistyölle, joka on lasten ja nuorten mielenterveys-, päihde- ja riippuvuustyössä oleellinen toimintatapa. Monialaisen työn koulutus tulisikin opintosuunnitelmissa riittävästi huomioida (Ervamaa ym. 2015, Heinonen ym. 2018).

Verkkokoulutuksina toteutettavat koulutuskokonaisuudet mahdollistavat erityiskysymysten ja erityistilanteiden paikkaan ja aikaan sitomattoman, tarpeen mukaisen kouluttautumisen. Niitä tulisi tuottaa valtakunnallisesti, myös monialaisuus huomioiden. Se edistäisi yhdenvertaisuutta, varmistaisi tuotettavan materiaalin laadun ja vähentäisi kustannuksia.

Kehittämisehdotus:

- Lisätään lasten ja nuorten kanssa työskentelevien ammattilaisten perustutkintoihin tieto- ja taito-opetusta lasten ja nuorten mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusongelmista.
- Vahvistetaan lasten ja nuorten kanssa työskentelevien ammattilaisten perustutkintoihin monialaisen yhteistyön teoriaopetusta ja käytännön tilanteiden simulaatioita, sekä työelämässä toimiville moniammatillisen työn täydennyskoulutusta.
- Tuotetaan syventäviä koulutuksia lasten ja nuorten mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusilmiöistä sekä niiden ehkäisystä ja hoidosta verkkomuotoisina kokonaisuuksina eri alojen ammattilaisille (esim. neuvolatyö) ja erityistilanteisiin (esim. sijoitettujen lasten ja nuorten erityiskysymykset, pakolaislapset ja -nuoret, traumatietyisyys, tunnesäätely, sosiaaliset taidot).

Lasten ja nuorten mielenterveys-, päihde- ja riippuvuustyön johtaminen ja kehittäminen**Johtaminen**

Kansallisessa mielenterveysstrategiassa linjataan, että palvelujärjestelmässä toimintoja pitää sovittaa yhteen sekä johtaa laajempina yhteistyöverkostoina (Pirkola ym. 2020). Monihallinnollinen rakenne lisää riskiä perustason toimintojen päällekkäisyyteen ja palvelujen siiloutumiseen sekä vaikeuttaa perus- ja erityistason toimintojen yhteensovittamista.

Palvelujen tasapainoinen sisällöllinen kehittäminen helpottuu, kun johdetaan lasten ja nuorten koko sote-mielenterveys, päihde- ja riippuvuustyötä yhtenä toiminnallisena sisältökokonaisuutena (mielenterveyttä edistävä työ, mielenterveys-, päihde- ja riippuvuushäiriöitä ehkäisevä työ, varhainen tuki, häiriöiden hoito), jossa jokaisella osalla on omat selkeät tehtävänsä. Palvelukokonaisuuden resurssien käytön optimointi helpottuu, kun johdetaan henkilöresursseja yhtenä kokonaisuutena kaikkien niiden työntekijöiden osalta, joiden keskeinen tehtävä on mielenterveyden häiriöiden hoito. Se mahdollistaa esimerkiksi erikoissairaanhoidon liikkuvuuden perustason tueksi. Tuloksekas hoito edellyttää monialaista yhteistyötä, jonka edellytykset johdon on turvattava esimerkiksi toiminnan organisoimisessa ja työaikajärjestelyissä. Johdon tulisi irrottautua suoriteperusteisesta johtamisesta ja tukea vaikuttavuusperusteista johtamista ja moniammatillista yhteistyötä.

Kehittämisehdotus:

- Lasten ja nuorten mielenterveys- päihde- ja riippuvuuspalveluja johtaa terveydenhuollon mielenterveytyön substanssiosaaja yhtenä toiminnallisena sisältökokonaisuutena monialaisen työn keskeisyyttä painottaen.

Tilastoinnin kehittäminen

Lasten ja nuorten mielenterveyspalvelujen tilastoinnin kehittämisen tarpeeseen on toistuvasti kiinnitetty huomiota (Ervamaa ym. 2015, Forsell 2022, Heinonen ym. 2018, Huikko ym. 2017, Marttunen & Haravuori 2015, Ranta ym. 2018). Päihdehoidon kirjaaminen on puutteellista ja se toteutuu eri alueilla eri tavoin. Tietopohjan ja tietovarantojen käytettävyyden kehittäminen ja teknologian aiempaa tehokkaampi hyödyntäminen luovat puitteet hyvälle terveysjohtamiselle. Resurssien käytön, tehdyn lakisääteisen työn sisällön (mielenterveyttä tukeva ja edistävä, häiriöitä ehkäisevä, häiriöiden hoito) ja asiakkuudessa olevien lasten ja nuorten määrän sekä muiden saatavilla olevien perustietojen seuraaminen eri toimintojen yhteensovitettavalla tilastoinnilla on toiminnan kehittämiseksi välttämätöntä. Lisäksi tulisi kehittää mittareita, jotka tekevät monialaisen yhteistyön näkyväksi (Ervamaa ym. 2015) ja antavat kuvaa asiakasprosessien sujuvuudesta. Tilastoinnin kehittämisessä on tärkeä huomioida myös paljon erilaisia palveluja tarvitsevien lasten ja nuorten palvelujen tilastoinnin katvealueiden tunnistaminen. Nykyään esimerkiksi erikoissairaanhoidon alueelliseen jonotilastoon eivät tule ne lapset ja nuoret, jotka on sijoitettu joltain toiselta hyvinvointialueelta. Meneillään

olevassa siirtymävaiheessa perustason ja erityistason mielenterveyspalvelujen yhteistyön sujuvuuden mittarina tärkeä on myös tieto siitä, kuinka paljon erikoissairaanhoido käännyttää lähetteitä takaisin perustasolle. Nykyisellään tilastot valmistuvat liian pitkällä viiveellä toiminnan ajantasaisen kehittämisen näkökulmasta. Hyvinvointialueiden lasten ja nuorten mielenterveys-, päihde- ja riippuvuuspalvelujen johdolla ja työntekijöillä tulisi olla viiveettä käytössään yhteenvetotiedot vertailutiedon saamiseksi. Kehittämistyön tavoitteena tulisivatkin olla pääsy ajantasaiseen käyttövalmiiseen tietoon alueella kertyvistä tilastoista. Keskeisten kansanterveydellisten haasteiden tarkastelu toisaalta hyvinvointialueittain, toisaalta valtakunnallisella tasolla on perusteltua sekä toiminnan vaikuttavuuden seurannan että kehittämistyön näkökulmista.

Kehittämisehdotus:

- Edistetään toimenpidetikoodien käyttöä ja ymmärrystä niiden merkityksestä toiminnan kuvastajana.
- Kehitetään tilastointia siten, että lasten ja nuorten mielenterveys-, päihde- ja riippuvuustyö tilastoituu kaikki lakisääteiset muodot kattavana ja yhtenevästi ja sisältää tiedot myös Kelan tuottamasta kuntoutuksesta. Koottava tietosisältö tuotetaan yhtenevästi riippumatta siitä, toteutuvatko palvelut sosiaali- vai terveydenhuollossa, niiden itse tuottamana tai ostopalveluina.
- Kokonaiskuvan saamiseksi lasten ja nuorten mielenterveystyöstä ohjataan myös järjestöjä raportoitmaan tuottamansa palvelut yhtenevällä tavalla julkisten toimijoiden tilastoinnin kanssa.
- Edistetään tilastotiedon tuottamista hyvinvointialueille toiminnan suunnitteluun sopivina käyttövalmiina kokonaisuuksina.
- Kehitetään indikaattorikokonaisuus kuvaamaan lasten ja nuorten psyykkistä hyvinvointia, palvelujen saatavuutta sekä mielenterveys-, päihde- ja riippuvuuspalvelujärjestelmän toiminnan sujuvuutta ja ylläpidetään ajantasaista kuvaa valtakunnallisesti ja hyvinvointialueittain.

Toimintakulttuurin kehittäminen

Lastensuojelun SYTY-malli on osoittautunut hyödylliseksi tavaksi kehittää yhteistyötä, jossa asiakas on monialaisen työn yhdenvertaisena kumppanina. SYTY-mallia tulisi hyödyntää lasten ja nuorten mielenterveys-, päihde- ja riippuvuuspalvelujärjestelmän kehittämisessä. Lastensuojelun SYTY-mallista tarkemmin: <https://thl.fi/fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/kehittyvat-kaytannot/systeeminen-toimintamalli-lastensuojelussa>. Mallin käyttöä kehittämishankkeissa kuvataan tuoreessa raportissa (Yliruka ym. 2022).

Kehittämisehdotus:

- Kehitetään koko palvelujärjestelmää systemisin yhteisövaikuttavuuden menetelmin.

Työnohjaus varhaiskasvatuksessa, kouluissa, sosiaali- ja terveydenhuollon mielenterveyttä edistävässä ja korjaavissa palveluissa edistää hyviä käytäntöjä ja lasten ja nuorten myönteistä kohtaamista sekä tukee työntekijöiden työssä jaksamista. Koska sijoitetuilla lapsilla ja nuorilla mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusoireilu on yleistä, on erityisen tärkeitä turvata työnohjaus lastensuojelulaitoksissa työskenteleville. Lapsille ja nuorille kohdennettavien vaikuttavien menetelmien tuloksetas käyttö edellyttää lisäksi erillistä menetelmäohjausta.

Kehittämisehdotus:

- Edistetään lasten ja nuorten kanssa työskentelevien ammattilaisten (myös esim. varhaiskasvatuksen ja koulun työntekijöiden) työnohjauksen toteutumista.
- Varmistetaan hoito- ja tukimenetelmiin liittyvien menetelmäohjausten toteutuminen.
- Taataan lastensuojelulaitoksissa työskenteleville säädösperusteinen oikeus mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusosaamista koskevaan työnohjaukseen

Palvelujärjestelmän kehittäminen yhteistyössä käyttäjien ja kohderyhmien kanssa edistää palvelujen saatavuutta, käytettävyyttä ja sujuvuutta. Systemaattinen käyttäjien näkökulman huomioiminen on tarpeen palvelukokonaisuuden kehittämisessä, sillä lasten, nuorten ja perheiden kokemus palveluista voi olla erilainen kuin palveluiden järjestäjä on tarkoittanut (esim. Alanen & Parkkinen 2020, Kivimäki ym. 2019). Esimerkiksi nuoret ovat toistuvasti tuoneet esille tarpeen järjestää opiskeluhuollossa erillisiä mielenterveystarkastuksia (Lamminsivu 2022), vaikka laajojen terveystarkastusten yhtenä keskeisenä aihealueena on psyykkisen terveydentilan arviointi (Hakulinen-Viitanen ym. 2012). Lasten ja nuorten osallistaminen palveluiden suunnitteluun varmistaisi sen, että palvelut kohtaavat heidän tarpeensa.

Nuoret haluavat myös vaikuttaa omaan hoitoonsa liittyvään päätöksentekoon ja valita eri vaihtoehdoista (Hawke ym. 2019, Kaittila ym. 2022). Se on erityisen tärkeää niille lapsille ja nuorille, joilla on paljon joko mielenterveyteen liittyviä haasteita tai useammanlaisia haasteita elämässään (Lynch ym. 2021).

Toimenpiteen kolmannessa webinaarissa nuoret toivat esille tarpeellisina vaikutusmahdollisuuksina esimerkiksi kyselyt, keskustelutilaisuudet päättäjien kanssa, kehitysideoiden antamisen anonyymisti netissä, digiraadit, lapsille ja nuorille kouluissa järjestettävät ideointityöpajat, nuorisovaltuustojen ja Lasten Parlamenttien lausunnot sekä kuntatasolla nuorisovaltuutettujen lautakuntapaikat (Lamminsivu 2022).

Kehittämisehdotus:

- Luodaan rakenteet ja monikanavainen vaikuttamismahdollisuus lasten ja nuorten mielenterveys- ja päihdepalvelujen käyttäjien ja kohderyhmien osallisuudelle palveluiden kehittämisessä.

Koordinoitu kehittäminen

Yliopistosairaaloiden tehtäviksi on asetuksella säädetty (VnA 582/2017) psykoterapeuttisten ja psykososiaalisten menetelmien arviointi ja niiden osaamisen ylläpito sekä lasten, nuorten ja perheiden vaativimpien palveluiden osaamiskeskukset terveydenhuollon osalta. Muilta osin kehittämistyö on hyvinvointialueiden vastuulla, ja palvelujen kehittäminen onkin hyvinvointialueilla ollut toimenpiteen aikana aktiivista. Samantapaisia ratkaisuja on ollut kehitteillä eri puolilla Suomea. Resurssien käytön näkökulmasta nykyistä tiiviimpi yhteistyö toimintojen kehittämisessä on perusteltua. Keskitetty tietopankki eri puolilla maata meneillään olevista kehittämishankkeista mahdollistaisi koordinaation ja yhteistyön palveluiden käynnistämisen kehittämistyössä. Mielenterveystyöhön liittyvistä digitaalisista palvelumuodoista on niin ikään kehitteillä sirpaleinen ja osin päällekkäinen joukko palveluja. Digitaalisten palveluiden kehittämistyö edellyttää valtakunnallista koordinaatiota päällekkäisen työn vähentämiseksi. Lisäksi tarvitaan kansalliseen käyttöön valittavien menetelmien riippumaton asiantuntija-arviointi, myös digitaalisesti tuotettavien palveluiden osalta.

Kehittämisehdotus:

- Kootaan ja ylläpidetään tieto julkisilla varoilla toteutettavista lapsia, nuoria ja perheitä koskevista sote-palvelujen kehittämishankkeista (myös digitaalisista palveluista) valtakunnalliseen verkkotiedostoon
- Kannustetaan hyvinvointialueita kehittämissyhteistyöhön
- Valtakunnallisesti käyttöön otettavat menetelmät valitaan riippumattoman asiantuntija-arvioinnin kautta

Horisontaalisessa ja vertikaalisessa yhteistyössä huomioitavaa

Toimintaprosessien selkeyttäminen

Lasten ja nuorten mielenterveys-, päihde- ja riippuvuustyön toimintaprosessien selkeyttäminen ja niihin osallistuvien eri ammattikuntia edustavien työntekijöiden tehtävien selkeyttäminen on välttämätöntä palvelujärjestelmän kokoamiseksi saumattomasti toimivaksi (esim. Ervamaa ym. 2015, Kanste ym. 2016, Kähärä 2015, Nordmyr & Forsman 2021, Ranta ym. 2018, Valtiontalouden tarkastusvirasto 2017). Se edellyttää

järjestelmän jokaisen osan säädösperustaisten perustehtävien määrittelyä, niiden toteuttamistapojen kuvausta sekä jokaisen ammattikunnan tehtävän määrittelyä kyseisessä toiminnossa. Monialaisen yhteistyön osalta tulisi määrittellä ja kuvata yhdessä toteutettavien palvelujen ja yhteistyössä toteutettavien palvelujen prosessit. Lisäksi tulisi sopia eri toimintojen yhdyspintatyön menettelytavat. Näin tunnistetaan myös päällekkäiset toiminnot ja katvealueet. Tehtävien selkeyttämisen seurauksena mielenterveyspalveluja tarvitsevat lapset ja nuoret ohjautuvat osuvammin oikeisiin palveluihin. Selkeä työtehtävien määrittely mahdollistaa nykyistä paremmin myös työntekijöiden työkierron. Työkierto lisää työntekijöiden tuntemusta palveluprosessin eri vaiheiden sisällöistä ja voi osaltaan merkittävästi tukea yhteistyötä ja yhteiskehittämistä.

Käytännönläheisiä liikkuvia perhekeskuspalveluja perheiden tueksi

Perhekeskusverkoston lapsiperheille tarjoamien sote-palveluiden integraatio liikkuviksi käytännönläheisiksi palveluiksi monipuolistaa perheiden saamaa palvelua. Perheille suunnattuja sote-palveluja (lastenneuvola, alakoulujen opiskeluhuolto, kasvatus- ja perheneuvonta, lapsiperheiden kotipalvelu, perhetyö, perhesosiaalityö) tulisi kehittää nykyistä joustavammiksi ja saavutettavammiksi lapsiperheiden vanhemmille tarjottaviksi käytännönläheisiksi tukipalveluiksi kuormittavissa elämäntilanteissa. Erityisen tärkeää tällainen toiminta on pikkulapsiperheille, joissa käytännön kokemusta lapsiperheiden arjen toiminnoista vastaamisesta sekä lasten kasvattamisesta ei vielä ole kertynyt paljoa. Pikkulapsiperheille kohdennetuilla palveluilla voidaan edistää myös lapsen ja perheen mielenterveyspalvelujen ja hoidon tarpeen varhaista tunnistamista. Näihin vanhemmuutta tukeviin perhepalveluihin tulisi luoda myös lasten ja nuorten systemaattisen tuen mallit tilanteisiin, joissa vanhemmalla tai muulla läheisellä on päihde- ja/tai mielenterveysongelma, mutta perheen lapsilla ei omaa mielenterveyshäiriön hoidon tarvetta (Linnaranta ym. 2022). Verkostoyhteistyö varhaiskasvatuksen ja koulun kanssa vahvistaa lapsen ja nuoren saaman tuen kokonaisvaltaisuutta.

Psykologien konsultatiivinen tuki varhaiskasvatuksen työntekijöille terveen kehityksen tukemiseksi

Varhaiskasvatus on pikkulasten kehitysympäristönä äärimmäisen tärkeä. Lapsen terveen psyykkisen kehityksen asiantuntijoina psykologien konsultatiivinen tuki varhaiskasvatuksen henkilökunnalle vahvistaa pienten lasten ehkäisevää mielenterveystyötä nopeuttamalla esimerkiksi lasten neuropsykiatristen kehityksellisten erityispiirteiden tunnistamista varhaisten arjen tukimuotojen käynnistämällä. Se edistää myös lapsen oikea-aikaista ohjaamista mielenterveyden häiriöiden hoitoon. Psykologinen asiantuntemus lisää varhaiskasvatuksen henkilökunnan osaamista ja vaikuttaa sitä kautta myönteisesti monien lasten tilanteeseen. Se tukee myös henkilökunnan jaksamista. Sisote-yhteistyössä olisi tärkeä luoda ja ylläpitää yhteistyörakennetta, jossa varhaiskasvatuksen työntekijät saavat pedagogisen työnsä tueksi mahdollisuuden säännöllisiin psykologikonsultaatioihin.

Moniammatillinen ensiarviointi luukulta toiselle ohjaamisen sijaan

Lasten, nuorten ja perheiden mielenterveys-, päihde ja riippuvuustyön tarpeeseen liittyy usein samanaikainen jonkin muun sote-palvelun tarve. Perheet saattavat moninaisen tuen tarpeen johdosta ohjautua useisiin peräkkäin toistuviin selvityksiin ja arviointeihin. Sekä useita palveluja tarvitsevien perheiden kuormittumisen että palvelujärjestelmän kuormittumisen vähentämiseksi tulisi kehittää moniammatillista ensiarviointimenetelyä, jossa perheiden kokonaisvaltainen palvelutarve selvitetään mahdollisimman hyvin jo perheen ottaessa yhteyttä palveluun. Ensi käynnille tai palveluprosessin alkuvaiheeseen voidaan silloin koota kaikkien tarvittavien sote-toimintojen edustajat hyvin koordinoitun palvelukokonaisuuden rakentamiseksi.

Erityistason ammattilaiset perustason työntekijöiden tukena

Perustason mielenterveys-, päihde- ja riippuvuushoito tarvitsee tukseen erikoissairaanhoidon asiantuntemusta (Kanse ym. 2016, Kosola 2020, Ranta ym. 2018). Säännöllisistä julkista erikoissairaanhoidosta edustavien erikoislääkäreiden kuten esimerkiksi lasten- tai nuorisopsykiatrin tai avopediatrian lisäkoulutuksen saaneen lastenlääkärin konsultaatioista perustason lasten, nuorten ja perheiden palveluille onkin saatu hyviä

kokemuksia. Erikoislääkäri arvioi hoidon tarpeen ja ohjeistaa perustasolla tapahtuvaa hoitoa, mikäli tarvetta erikoissairaanhoidon tasoiseen hoitoon ei ole. Peruspalveluihin jalkautuvat säännölliset erikoislääkärikonsultaatiot lisäävät oikea-aikaista tutkimista ja hoitoa, vähentävät tarpeettomien tutkimusten tekoa ja auttavat työskentelyn fokuksinnissa. Hyvinvointialueilla tulisi sopia rakenne säännöllisille erikoislääkäreiden konsultaatioille perusterveydenhuollon lasten ja nuorten mielenterveyspalvelujen tueksi. Vastaava rakenne tulisi mahdollistaa myös muille mielenterveyden häiriöitä hoitaville ammattilaisille. Silloin julkisen erikoissairaanhoidon muiden ammattikuntien erityisosaaminen tukee konsultaatioyhteistyöllä vastaavan perustason ammattilaisen tutkivaa tai hoitavaa työtä. Hyvinvointialueilla tulisi sopia yhteistyön rakenne, jossa perustason lasten ja nuorten mielenterveyden häiriöitä hoitavat työryhmät saavat tarvitsemansa erityistason asiantuntijatuen.

Lasten ja nuorten tarpeet kouluympäristössä tehtävän yhteistyön ja palvelujen kehittämisen lähtökohtana

Psykkisesti oireilevien lasten ja nuorten tuen tarpeisiin vastaaminen mahdollistuu, jos eri alojen ammattilaisten toiminta sovitetaan yhteen ja eri kasvuyhteisöjen aikuiset toimivat yhdessä laadukkaasti (Ruutu 2020). Lasten ja nuorten mielenterveyden häiriöiden hoidon joustava järjestäminen kouluympäristössä edellyttää pitkäjänteistä hyvinvointialueiden ja kuntien sivistystoimien välistä sisote-suunnitteluyhteistyötä (Heinonen ym. 2018). Sen yhteisenä tavoitteena tulee olla edellytysten luominen lasten ja nuorten luottamusta herättävien, sujuvien palvelujen toteutumiselle. Kouluympäristön käytäntöjen huomioimiseksi käytettävien hoitomenetelmien valintaan tulisi osallistaa sekä koulun henkilökunta että lapset ja nuoret (Gee ym. 2020). Se edellyttää myös toimijoiden välisen yhteistyön mahdollistavia työ- ja työaikajärjestelyjä (Ervamaa ym. 2015). Kouluympäristöjä suunniteltaessa on tärkeä huomioida ympäristön merkitys mielenterveyden tukemiselle ja hoidollisten prosessien edistämiseksi. Se tarkoittaa rauhallisia oppimisympäristöjä sekä lasten ja nuorten yksilöllisten tarpeiden huomiointia tiloja suunniteltaessa (esim. ääniherkät, keskittymättömät ja impulsiiviset, liikunta- ja aistirajoitteiset lapset ja nuoret).

Toimenpiteen toteutus 1.1.-28.2.2023

Toimenpiteen toteutusaika päättyy 28.2.2023. Tammi-helmikuussa 2023 täsmennetään toimenpiteen kehittämisohjeiden yksityiskohtia ja kootaan ne Työpäperi-muotoisena julkaistavaan sähköiseen loppuraporttiin. Kehittämisohjeista laaditaan myös Päätösten tueksi -julkaisu.

Kirjamuotoisesta oppaasta Kouluikäisten mielenterveysongelmien tuki ja hoito perustason palveluissa. Opas tutkimiseen, hoitoon ja vaikuttavien menetelmien käyttöön otetaan uusi painos keväällä 2023. Opas päivitetään kokonaisuudessaan uutta suomenkielistä painosta varten helmikuussa 2023 ja uusi painos julkaistaan keväällä 2023. Samalla julkaistaan oppaan päivitetty suomenkielinen pdf-versio, jonka voi ladata maksutta Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen sivuilta. Ruotsinkielisenä opas julkaistaan pdf-muodossa helmikuussa 2023.

Kaikki työryhmän jäsenet osallistuvat mielenterveystyön (Terhi Aalto-Setälä ja Eeva Huikko) sekä mielenterveyden häiriöiden hoidon ja lastensuojelun yhdyspinnan asiantuntijoina (Katriina Peltola) lastensuojelulain uudistamista koskevaan horisontaaliseen valmistelutyöhön Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksella.

Alkuvuoteen painottuu myös toimenpiteen tuloksista tiedottaminen, joka jatkuu toimenpiteen päättymisen jälkeen. Kouluikäisen mielenterveys -tietokannasta sekä sen ruotsinkielisestä versiosta tiedotetaan aktiivisesti eri ammattiryhmien koulutuspäivillä ja laajennetaan viestintää moniammatilliselle kohdeyleisölle eri kanavien ja tapahtumien kautta ja erilaisia kumppanuuksia hyödyntäen.

Toimenpiteen 13 vaikuttavuus

Toimenpiteen tuloksista konkreettisin mielenterveyspalveluiden vaikuttavuutta lisäävä yksittäinen toteutettu toimenpide on Kouluikäisten mielenterveysongelmien tuki ja hoito perustason palveluissa -oppaan verkkoversion julkaisu joulukuussa 2022. Lisäksi Tilastoraportti 21/2022 (Forsell) antoi lasten ja nuorten mielenterveyspalvelujen suunnittelijoille uudenlaista, aiempaa yksityiskohtaisempaa ja konkreettisempaa tietoa suunnittelun pohjaksi. Toisaalta se toi esille tilastointijärjestelmän katvealueita ja on jo nyt vaikuttanut lasten ja nuorten mielenterveyspalvelujen tilastoinnin kehittämiseen ja esimerkiksi toimenpidekoodien laajempaan käyttöönottoon. Lasten ja nuorten kokoamasta aineistosta laadittu eOppiva-materiaali lisää palvelujen järjestäjien tietoisuutta lasten ja nuorten näkemyksistä heille kohdennettujen mielenterveyspalvelujen järjestämisessä tärkeistä asioista. Toimenpiteen kehittämis ehdotusten vaikuttavuus tulee esille vasta seurannassa sen mukaan, miten ehdotuksia nähdään tarpeelliseksi toteuttaa ja miten toteuttamisessa tarpeellisia resursseja on mahdollista työhön ohjata.

Tiedottaminen

Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksella toteutetuille Lapsistrategian toimenpiteille laadittiin yhteinen viestintäsunnitelma. Hyvinvointialueilla olevan valmistelukiireen vuoksi toimenpiteen tuloksista viestittäminen painottuu vuoden 2023 alkuun. Tilastoraportista 21/2022 tiedottamisesta vastasi Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen viestintä. Webinaareista on tiedotettu sähköpostissa hyvinvointialueiden verkkosivuilta poimittujen lasten ja nuorten palvelujen suunnittelijoiden sekä ensimmäiseen ja toiseen webinaariin osallistuneiden henkilöiden kautta. Tiedottamista on tapahtunut myös erilaisten verkostojen kokouksissa sekä muissa tilaisuuksissa. Kouluikäisen mielenterveys -tietokannan valmistumisen jälkeen Kustannus Oy Duodecim on viestinyt tietokannasta uutiskirjein, uutisartikkelein, verkkouutisin, somekampanjalla (Facebook, Instagram, LinkedIn) sekä muun muassa Terveydenhoitajaliiton kautta liiton omilla kanavilla.

Lopuksi

Mielenterveyden häiriöt ovat nousseet yleisimmäksi varhaisen eläköitymisen perusteeksi ja ovat siten merkittävä kansanterveydellinen ongelma. Lasten ja nuorten mielenterveyspalveluiden ja mielenterveyden häiriöiden hoidon vaikuttavuuden lisäämisessä kyse on keskeisestä keinosta vaikuttaa tähän huolestuttavaan kehitykseen.

Tässä raportissa esitetyistä ehdotuksista osa on hyvinvointialueilla nopeasti toteutettavissa paikallisin järjestelyin. Osan valtakunnallisista kehittämissuunnitelmista voi toteuttaa melko viiveettä, mikäli niihin osoitetaan määrärahoja sekä määritellään kehittämisestä vastaava taho ja yhteistyöperiaatteet. Jotkut ehdotuksista edellyttävät lisäselvityksiä ja pitempikestoista valmistelua toteutuksen suunnittelemiseksi. Tällaisia selvityksiä, esimerkiksi täsmällisiä kustannusarvioita toiminnan muutoksen aiheuttamista resurssi- ja koulutustarpeista, ei ollut mahdollista tehdä tämän toimenpiteen puitteissa.

Lasten ja nuorten kanssa työskentelevien aikuisten riittävän mielenterveys-, päihde- ja riippuvuusosaamisen sekä kynnyksettömän yhteistyön varmistaminen on tärkeää. Esimerkiksi nepsy-piirteisten lasten ja nuorten tarvitsemien arjen toimintatapojen omaksumisessa läpileikkaaviksi tavoiksi lasten ja nuorten kanssa toimittaessa tarvitaan osaamisen vahvistamista. Myös traumatisoitumisen riskitekijöiden ja seurauksien tunnistamisen sekä traumatietoisuuden kohtaamisen ja traumaperäisen oireilun hoitamisen valmiuksia tulisi edistää (Linnaranta ym. 2022).

Niille lapsille ja nuorille, jotka tarvitsevat palveluita mielenterveys-, päihde tai riippuvuusongelmien vuoksi, on erityisen tärkeää voida asioida äidinkielellään. Toimenpiteen 13 osana pyrittiin edistämään ruotsinkielisten lasten ja nuorten saaman tuen ja hoidon vaikuttavuutta kääntämällä Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen aiemmin julkaisema opas (Kouluikäisten mielenterveysongelmien tuki ja hoito perustason palveluissa. Opas tutkimiseen, hoitoon ja vaikuttavien menetelmien käyttöön) ruotsin kielellä. On tärkeä edistää sitä, että ruotsinkieliset lapset, nuoret ja heidän vanhempansa voivat esimerkiksi täyttää mielenterveysongelmien tutkimukseen ja seurantaan kuuluvat keskeisimmät oirekyselyt ja arviointiasteikot omalla äidinkielellään. Sama koskee pienempiin kieliryhmiin (esim. saame) kuuluvien lasten ja nuorten palveluita ja hoitoa. Erilaiset digitaaliset ratkaisut ja etäjärjestelyt voivat merkittävästi parantaa lasten ja nuorten mahdollisuutta saada palvelut omalla äidinkielellään. Sosiaali- ja terveydenhuollon henkilöstön koulutuksen suunnittelussa tulee ottaa huomioon erikielisen väestön tarpeet.

Jotta lapset ja nuoret saavat oikea-aikaista ja vaikuttavaa hoitoa, koko palveluketjun tulee tarkastella toimintansa järjestämistä vaikuttavuuden lisäämisen näkökulmasta. Tämä koskee paitsi terveydenhuollon tarjoamaa tutkimusta, hoitoa ja kuntoutusta, myös muiden toimijoiden omana tai ostopalveluna toteuttamia lasten ja nuorten mielenterveyttä edistäviä palveluita (esim. sosiaalipalvelut, erityisnuorisotyö). Kilpailutuksessa julkisen sektorin tuki-, hoito- ja kuntoutuspalveluita tulisi kilpailutettavilta menetelmiltä edellyttää todennettua vaikuttavuusnäyttöä. Näin tulisi toimia sekä kuntien ja hyvinvointialueiden ostopalveluiden että myös KELAn kilpailutuksissa, onhan KELA Suomessa merkittävin lasten ja nuorten mielenterveyskuntoutuksen järjestäjä. Terveidenhuollon ja Kelan järjestämien kuntoutusten prosesseja, sisältöjä ja myöntämisperusteita tulee yhtenäistää lasten ja nuorten kuntoutuksen vaikuttavuuden lisäämiseksi.

Hyvä implementaatio on keskeinen tekijä vaikuttavien työ- ja hoitomenetelmien juurruttamisessa pysyväksi osaksi palveluvalikkoa. Vaikuttavat menetelmät ovat tehokkaita vain silloin, kun niitä toteutetaan tavalla, johon vaikuttavuusnäyttö perustuu. Työmenetelmät eivät juurro käytäntöön ilman systemaattista tukea käyttöönotolle. Menetelmien onnistunut implementointi edellyttää niiden toteuttamiselle allokoitua aikaa, riittävää menetelmäohjausta, hyvää johtamista sekä pitkäjänteistä toteuttamista. Terveidenhuollon keskittämisesetukseen mukaan yliopistosairaalat huolehtivat psykoterapeuttisten ja psykososiaalisten menetelmien arvioinnista, osaamisen ylläpidosta ja alueellisesta yhteensovittamisesta (VnA 582/2017). Uusien käyttöön otettavien menetelmien tutkimuksessa tulisi tehdä kansainvälistä yhteistyötä laajojen aineistojen ja monipuolisen arvioinnin perustaksi.

Työntekijät raportoivat toistuvasti tiedon kulkuun liittyviä ongelmia asiakas- ja potilastyössä, erityisesti monialaisessa yhteistyössä (Erkko 2010, Nordmyr & Forsman 2021, Valtiontalouden tarkastusvirasto 2017,

Sinko 2016). Nykyisen tietosuojalainsäädännön mahdollistamasta tiedonkulusta tulisi ohjeistaa hyvinvointialueiden työntekijöitä käytännönläheisesti ja toistuvasti. Samalla tulisi systemaattisesti kerätä tietoa siitä, millaisissa tapauksissa tietosuojasäädökset toimivat lapsen tai nuoren edun vastaisesti hidastaen tai estäen tarpeen mukaisen auttamisen. Kertynyttä tietopohjaa tulisi käyttää kansallisessa ohjaamisessa ja arvioitaessa tietosuojalainsäädännön muutostarpeita.

Teknologia-avusteiset palvelut voivat parantaa palveluiden monipuolisuutta ja saavutettavuutta. Erityisesti nuorille ajatellaan digitaalisten palveluiden soveltuvan hyvin. Nuoret itse toivovat kuitenkin paitsi anonyymejä, ympärivuorokautisesti saatavilla olevia digitaalisia palveluita, myös kasvokkaisia palveluita. Meillä on aktiivinen digitaalisten palvelujen kehitystyö on vaarassa johtaa pirstaleisiin ja osin päällekkäisiin palveluihin. Tarvittaisiinkin nykyistä enemmän koordinaatiota eri hallinnonalojen lasten ja nuorten palveluja koskevien kehittämishankkeiden osalta.

Ranta ym. (2018) ovat nostaneet esille tarpeen kansalliseen keskusteluun ennaltaehkäisyä, hoidon ja yksilöllisen vs. yhteisöllisen työotteen painopistealueista lasten ja nuorten mielenterveyspalvelujen kokonaisuudessa. Taloudellisten resurssien niukentuessa ja henkilöstöresurssien saatavuuden huonontuessa työvoimapolun vuoksi (Suvisaari & Rissanen 2022) olisi perusteltua tarkastella tilannetta ajantasaiseen tutkimusnäyttöön perustuen myös laajemmin. Tulisi muodostaa kansallinen konsensus siitä, mitkä tässä ajassa ovat lasten ja nuorten tervettä aikuisuutta uhkaavat keskeiset terveyshaasteet ja miten saatavilla olevia resursseja voisi vaikuttavimmin käyttää niiden torjumiseksi. Yhteisen näkymän muodostaminen lasten ja nuorten ikäspesifien palveluiden järjestämisestä parhaalla terveyshyötyä tuottavalla tavalla on tärkeää. Suomalaisen Lääkäriseura Duodecimin järjestämä konsensuskokous-malli voisi olla siihen mahdollinen ja kannatettava työstämisuoto.

Lähteet

- Aalto-Setälä T, Huikko E, Appelqvist-Schmidlechner K, Haravuori H, Marttunen M. Kouluikäisten mielenterveysongelmien tuki ja hoito perustason palveluissa: Opas tutkimiseen, hoitoon ja vaikuttavien menetelmien käyttöön. Ohjaus 6/2020. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2020.
- Aaltonen S, Berg P, Ikäheimo S. Nuoret luukulla – Kolme näkökulmaa syrjäytymiseen ja nuorten asemaan palvelujärjestelmässä. Tutkimuksesta tiiviisti 3. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2015.
- Alanen E, Parkkinen, A. Yhdeksäluokkalaisten näkemyksiä mielenterveyspalveluiden käytettävyydestä ja hyödyllisyydestä yläkoulussa. Turun yliopisto 2020. https://www.utu.fi/bitstream/handle/10024/149285/Alanen_Eveliina_Parkkinen_Anni_opinnaytetyo.pdf?sequence=1
- Aula, M K, Juurikkala, V, Kalmari H, Kaukonen, P, Lavikainen, M, Pelkonen, M. Lapsi- ja perhepalveluiden muutosohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 2016:29. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö 2016.
- Castaneda AE, Mäki-Opas J, Jokela S, Kivi N, Lähteenmäki M, Miettinen T, Nieminen S, Santalahti P. PALOMA-asiantuntijaryhmä. Pakolaisten mielenterveyden tukeminen Suomessa. PALOMA-käsikirja. Ohjaus 5/2018. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2018.
- Duodecim. Käypä hoito -suositukset. <https://www.kaypahoito.fi/>
- Forsell M. Lasten ja nuorten mielenterveysperusteinen tutkimus ja hoito 2020. Tilastoraportti 21/2022. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Fusar-Poli P. Integrated mental health services for the developmental period (0 to 25 Years): A critical review of the evidence. *Front. Psychiatry* 2019;10:355. doi: 10.3389/fpsy.2019.00355
- Erkko A-M. Hyvinvoivan koulun puolesta. Opettajien käsityksiä koulun merkityksestä nuorten hyvinvoinnin edistäjänä. Kasvatustieteen pro gradu -tutkielma, Opettajankoulutuslaitos Helsingin yliopisto 2010.
- Eronen T. Viisi vuotta huostaanotosta. Seurantatutkimus huostaanotettujen lasten institutionaalisisista poluista. Raportti 4/2013. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Ervamaa S, Haahkola K, Illi M, Markkola A, Tukiainen H, Suomalainen K. Lasten ja nuorten palvelut 2020. Jotta yksikään lapsi tai nuori ei tipahda turvaverkon läpi. Helsinki: Sitra 2015.
- Hakulinen-Viitanen T, Hietanen-Peltola M, Hastrup A, Wallin M, Pelkonen M. Laaja terveystarkastus. Ohjeistus äitiys- ja lastenneuvolatoimintaan sekä kouluterveydenhuoltoon. Opas 22. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2012. Haravuori H, Muinonen E, Kanste O, Marttunen M. Mielenterveys- ja päihdetyön menetelmät opiskeluterveydenhuollossa. Opas arviointiin, hoitoon ja käytäntöihin. Ohjaus 20/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2016.
- Hawke LD, Mehra K, Settipani C, Relihan J, Darnay K, Chaim G, Henderson J. What makes mental health and substance use services youth friendly? A scoping review of literature. *BMC Health Services Research* (2019) 19:257. <https://doi.org/10.1186/s12913-019-4066-5>
- Heino T, Hyry S, Ikäheimo S, Kuronen M, Rajala R: Lasten kodin ulkopuolelle sijoittamisen syyt, taustat, palvelut ja kustannukset. HuosTa-hankkeen (2014–2015) päätulokset. Ra- portti 3/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2016.
- Heino T, Forsell M, Eriksson, P, Känkänen P, Santalahti, Tapiola M. Lastensuojelun, lastenpsykiatrian ja nuorisopsykiatrian yhteiset asiakkaat – yhteinen vastuu. Päätösten tueksi 50/2018. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2018.
- Heinonen O-P, Ikonen A-K, Kaivosoja M, Reina T. Yhdyspinnat yhteiseksi mahdollisuudeksi. Selvitys lapsi-, nuoriso- ja perhepalveluiden toteuttamiseen liittyvistä yhdyspinnosta muuttuvassa toimintaympäristössä. Sosiaali- ja terveysministeriön raportteja ja muistioita 8/2018. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö 2018.
- Hietanen-Peltola M, Jahnukainen J, Laitinen K, Vaara S. Oppilaiden ja opiskelijoiden kasvavat ongelmat ja koronan heikentämät palvelut edelleen arkea opiskeluhuoltopalveluissa – OPA 2022 -seurannan tuloksia. Tutkimuksesta tiiviisti 32/2022. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2022.
- Honkanen M, Moilanen I, Taanila A, Hurtig T, Koivumaa-Honkanen H, Mustonen P Saloviita P. Luokanopettaja lapsen mielenterveyden edistäjänä ja ennustajana. *Duodecim* 2010; 126:277-282. <https://www.duodecimlehti.fi/duo98606>
- Huikko E, Kovanen L, Torniainen-Holm M, Lämsä R, Tuulio-Henriksson A, Santalahti P. Selvitys 5-12-vuotiaiden lasten mielenterveyshäiriöiden hoito- ja kuntoutuspalvelujärjestelmästä Suomessa. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen raportti 14/2017.
- Huikko E, Santalahti P, Torniainen-Holm M, Vuori M, Kovanen L, Lämsä R, Tuulio-Henriksson A. Lastenpsykiatrisen erikoissairaanhoidon yhteistyö kuntien mielenterveyspalvelujen ja lastensuojelun kanssa. *Duodecim* 2018;134:1827–36.
- Huikko E, Santalahti P, Torniainen-Holm M, Vuori M, Kovanen L, Lämsä R, Tuulio-Henriksson A. Lasten mielenterveyspalvelujärjestelmä terveyskeskuslääkäreiden näkökulmasta. *Duodecim* 2020;136:79–88.
- Ikonen R, Eriksson P, Heino T. Sijoitettujen lasten ja nuorten hyvinvointi ja palvelukokemukset. Kouluterveyskyselyn tuloksia. Työpaperi 35/2020. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2020.
- Kaikkila A, Alin M, Leinonen L, Kraav S-L, Vornanen R, Karukivi M, Anis M. Kohti kuntouttavaa arkea – Nuorten ja ammattilaisten näkemyksiä sijoitettujen nuorten mielenterveydellisen tuen järjestämisestä. Teoksessa Yliruka L, Eriksson P, Jokinen L, Pasanen K. Kohti monitoimijaista lastensuojelua hyvinvointialueilla. Työpaperi 52/2022. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Kalmari H (toim). Kasvatus- ja perheneuvonta 2020-luvulla: Kasvatus- ja perheneuvonnan kansallisen kehittämisprosessin loppuraportti. Työpaperi 30/2022. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2022.
- Kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelma. Valtioneuvoston periaatepäätös. Valtioneuvoston julkaisuja 2021:81. Helsinki: Valtioneuvosto 2021.
- Kansallisen lapsistrategian parlamentaarinen komitea. Kansallinen lapsistrategia. Komiteamietintö. Valtioneuvoston julkaisu 2021:8. Helsinki: Valtioneuvosto 2021.

- Kanste O, Haravuori H, Kolimaa M, Vormaa H, Fagerlund-Jalokinos S, Suvisaari J, Muinonen E, Marttunen M. Mielenterveys- ja päihdetyö opiskeluterveydenhuollossa: Palvelut, menetelmät ja yhteistyö. Työpäperi 19/2016. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Karjalainen P, Huikko E, Appelqvist-Schmidlechner K, Jahnukainen J, Manninen M, Eväsoja M, Kautto T. Koulutuksen ja työn ulkopuolella olevien nuorten ja nuorten aikuisten mielenterveys- ja päihdehoito: Suosituksia perusterveydenhuollon toimijoille. Ohjaus 15/2022. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2022.
- Kessler RC, Berglund P, Demler O, Jin R, Merikangas KR, Walters EE. Lifetime prevalence and age-of-onset distributions of DSM-IV disorders in the National Comorbidity Survey Replication. *Arch Gen Psychiatry* 2005; 62:593-602.
- Kekkonen V, Tolmunen T, Markkanen M, Koskinen T, Laukkanen E. Nuorten psyykkiset ongelmat ja psykososiaaliset hoitomenetelmät sijaishuollossa. Järjestelmällinen katsaus. *Suomen Lääkärilehti* 2019;74:599-603.
- Kivimäki H, Saaristo V, Wiss K, Frantsi-Lankia M., Ståhl T, Rimpelä, A. Access to a school health nurse and adolescent health needs in the universal school health service in Finland. *Scandinavian Journal of Caring Sciences* 2018; 33:165-175. doi:10.1111/scs.12617
- Korhonen L & Tani P. Täältä tullaan aikuisuus! Parikymmenvuotisen psykiatrisen hoitopolun pienet pätkät ja pitkät paussit. *Duodecim* 2016;132:982-985.
- Kosola S. Mikä avuksi nuorten mielenterveysoireissa? *Suomen lääkäri* 2020; 19:1095.
- Kouvonen P, Laajasalo T. Näyttöön perustuva työ lasten kasvun tukena – miten johtaa juurtumista? Itsenäisyyden juhlavuoden lastensäätiö 2019. kasvuntuki.fi/implementointiopas
- Kähärä K. Mielenterveyden palveluodotukset perusterveydenhuollossa. Tutkimus Suupohjan seutukunnan yhteisöissä. Akateeminen väitöskirja, Tampereen yliopisto 2015.
- Laminsivu M. Miten mielenterveyspalveluja pitäisi kehittää? Nuorten mielenterveystyöpajan tuloksia. Esitys Lapsistrategian toimenpiteen 13 webinaarissa 21.11.2022.
- Lastensuojelulaki 417/2007. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>
- Lempinen L. Changes in mental health symptoms, bullying involvement, loneliness and service use among Finnish-speaking children aged 8-9 years over a 24-year period: A population-based study. Turun yliopiston julkaisuja - Annales Universitatis Turkuensis Sarja Ser. D Osa - Tom. 1590 / Medica – Odontologica/ Turku 2021.
- Linnaranta O, Strand T, Suvisaari J, Partonen T, Solin P (toim). Mielenterveysstrategia 2020-2030 – toimeenpanon ensimmäiset vuodet ja yhteisen tekemisen tahto. Työpäperi 55/2022. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Lynch L, Moorhead A, Long M, Hawthorne-Steele I. What Type of Helping Relationship Do Young People Need? Engaging and Maintaining Young People in Mental Health Care—A Narrative Review. *Youth & Society* 2021, Vol. 53(8) 1376-1399.
- Lämsä R, Ahonen S, Appelqvist-Schmidlechner K, Tuulio-Henriksson A. Neuropsykiatrisesti oireilevien nuorten palveluista ja palvelukokemuksista. Teoksessa Gissler M, Kekkonen M, Känkänen P (toim) Nuoret palveluiden pauloissa. Nuorten elinolo -vuosikirja 2018. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2018.
- Marttunen M, Henna Haravuori H. Nuorison tilanne – miksi nuoret syrjäytyvät vai syrjäytyvät? Teoksessa Partanen A, Moring J, Bergman V, Karjalainen J, Kesänen M, Markkula J, Marttunen M, Mustalampi S, Nordling E, Partonen T, Santa-lahti P, Solin P, Tytti Tuulos T, Wuorio S (toim.) Mielenterveys- ja päihdesuunnitelma 2009-2015 Miten tästä eteenpäin? Työpäperi 20/2015. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2015.
- McGorry PD, Mei C, Chanen A, Hodges C, Alvarez-Jimenez M, Killackey E. Designing and scaling up integrated youth mental health care. *World Psychiatry* 2022;21:61-76.
- Nordmyr, J & Forsman AK. Roles and responsibilities in substance use prevention in the school setting: views among Finnish school personnel representatives. *Scand J Prim Health Care*. 2021 Sep; 39(3): 305-314. <https://doi.org/10.1080/02813432.2021.1935516>
- Pirkola S, Alanen H-M, Flinkkilä V, Hohtari S, Hytönen P, Kaivosoja M, Kekki T, Partanen A, Ranta K, Rissanen P, Salmisaari T, Suvisaari J, Toppinen-Tanner S, Wahlbeck K, Vormaa H, Larivaara M, Rotko T. Kansallinen mielenterveysstrategia ja itsemurhien ehkäisyohjelma vuosille 2020-2030. Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen julkaisuja 2020:6.
- Putkuri T, Salminen L, Axelin A, Lahti M. Good interaction skills are not enough – competency in mental health issues in child health clinics and school health services. *Scand J Caring Sci*. 2021;35:988-997. <https://doi.org/10.1111/scs.12956>
- Ranta K, Parhiala P, Pelkonen R, Seppälä T, Mäklin S, Hauha T, Nikula M, Mäkinen M, Rintamäki T, Marttunen M. Nuorten masennus, mielenterveyden hoitoketjut ja näyttöön perustuvan hoidon integroitu implementaatio perustasolle. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 90/2017. Helsinki: Valtioneuvosto 2018.
- Reardon T, Harvey K, Baranowska M, O'Brien D, Smith L, Creswell C. What do parents perceive are the barriers and facilitators to accessing psychological treatment for mental health problems in children and adolescents? A systematic review of qualitative and quantitative studies. *European Child & Adolescent Psychiatry* 2017;26:623-647.
- Ristseppä H, Vuoristo N. ”Pelataanko mustaa pekkaa?” – Lainsäädännön ja palvelutuotannon vuoropuhelua psykiatrian ja lastensuojelun rajapinnoilla. Teoksessa: Timonen-Kallio E, Pelander T (toim.). Lastensuojelun ja psykiatrian rajapinnoilla. Turku: Turun ammattikorkeakoulu 2012. <https://julkaisut.turkuamk.fi/isbn9789522162670.pdf>
- Ruutu P. Psykiatrisessa erikoissairaanhoidossa hoidettujen lasten ja nuorten koulunkäynnin edellytykset ja esteet. *Yhteiskuntapolitiikka* 2020;85:104-106.
- Sanchez AL, Cornacchio D, Poznanski B, Golik AM, Chou T, Comer JS. The Effectiveness of School-Based Mental Health Services for Elementary-Aged Children: A Meta-Analysis. *J Am Acad Child Adolesc Psychiatry* 2018;57:153-165.
- Sinko P. Rajapinnoilla. Lapsen erityisten tarpeiden huomioiminen sijaishuoltopaikan valinnassa. Helsinki: Lastensuojelun Keskusliitto 2016.

Sosiaali- ja terveysministeriö. Yhtenäiset kiireettömän hoidon perusteet 2019. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2019:2. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö 2019.

http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161496/STM_J02_Yhtenaisen%20kiireettoman%20hoidon%20perusteet.pdf

Suvisaari J, Rissanen P. Mielenterveyspalvelut. Teoksessa L Kestilä I, S Kapiainen S, M Mesiäislehto M, Rissanen P (toim.) Covid-19-epidemian vaikutukset hyvinvointiin, palvelujärjestelmään ja kansantalouteen – Asiantuntija-arvio, kevät 2022. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2022. Valtioneuvoston asetus erikoissairaanhoidon työnjaosta ja eräiden tehtävien keskittämisestä 582/2017.

Valtiontalouden tarkastusvirasto. Lasten mielenterveysongelmien ehkäisy ja hyvinvoinnin tukeminen kouluterveydenhuollossa. Valtiontalouden tarkastusviraston selvitykset 3/2017. Helsinki: Valtiontalouden tarkastusvirasto 2017.

Vorma H, Rotko T, Larivaara M, Kosloff A. Kansallinen mielenterveysstrategia ja itsemurhien ehkäisyohjelma vuosille 2020–2030. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2020:6. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö 2020.

Yliruka L, Eriksson P, Jokinen L, Pasanen K. Kohti monitoimijaisista lastensuojelua hyvinvointialueilla. Työpaperi 52/2022. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos 2022.

Youth Wellness Hubs Ontario <https://youthhubs.ca/en/about/>
Åfelt, M. Moniammatillinen oppilashuolto opettajan työn tukena. Pro gradu -tutkielma. Kasvatustieteiden laitos, Tampereen yliopisto 2009. <https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/80631/gradu03585.pdf?sequence=1>

Toimenpide 14: Toteutetaan kehittämishanke palveluiden saavutettavuudesta lapsille ja nuorille.

Saavutettavuushankkeen väliraportti 2022

Kansallisen lapsistrategian toimenpiteen nro. 14 eli Saavutettavuushankkeen toimintakausi on 1.2.2022-28.2.2023. Tämä väliraportti kuvaa, mitä hankkeessa on tehty vuoden 2022 loppuun mennessä, ja mitä jää vielä vuodelle 2023 tehtäväksi. Toimitamme loppuraportin hankkeen päätyttyä maaliskuussa 2023, jossa kuvaamme tarkemmin hankkeen vuoden 2023 toimintaa, tuloksia ja viestintää.

1. Hankkeen tavoitteet ja toiminta

Hankkeen tavoitteena on ollut selvittää ja koota yhteen lasten ja nuorten sosiaali- ja terveyspalveluiden saatavuutta ja saavutettavuutta koskevaa tietoa. Samalla paikannetaan tietoaukkoja sekä saavutettavuuden ongelmakohtia lasten ja nuorten näkökulmasta. Hankkeen edetessä huomattiin, että lasten tilanteeseen vaikuttavat kiinteästi lapsen perheen kokemukset, joten hankkeessa selvitettiin ennemminkin lapsiperheiden palveluiden tarvetta ja käyttöä. Lisäksi tavoitteena oli varmistaa, että nuoret saavat tietoa palvelujärjestelmästä heille kohdennetulla tavalla.

Näihin tavoitteisiin on pyritty pääsemään hankkeen neljän työpaketin avulla:

- 1) **Tietopohja:** Osiossa kootaan yhteen palvelujen saatavuutta ja saavutettavuutta koskevaa tietoa ja tunnistetaan ongelmakohtia ja tietoaukkoja. Erityisessä fokuksessa ovat yhdenvertaisen saavutettavuuden näkökulmasta haavoittuvimmassa asemassa olevat lapset ja nuoret.
- 2) **Palveluiden kehittäminen:** Osiossa tarkastellaan perhekeskuksen avoimen kohtaamispaikkatoiminnan yhdenvertaiseen saavutettavuuteen vaikuttavia edistäviä ja ehkäiseviä tekijöitä sekä taidelähtöisen toiminnan kehittämismahdollisuuksia, huomioiden haavoittuvassa asemassa olevat lapset ja perheet.
- 3) **Dialoginen toimintamalli nuorten kokemusten kartoittamiseksi:** Valtakunnallisen verkostopankki -verkoston kanssa kerätään nuorten kokemuksia dialogisesti palveluiden saavutettavuudesta, palvelutietoisuudesta ja osallisuudesta sekä pyritään yhteiskehittämällä ja kokeilemalla mallintamaan dialogista nuorten arjessa tapahtuvaa kokemusten kartoittamista ja niiden saamista välittömäksi osaksi palveluiden kehittämistä.
- 4) **Viestintä:** Suunnitellaan ja toteutetaan yhdenvertaisen saavutettavuuden ja osallisuuden kampanja nuorille nuorten kanssa yhteistyössä huomioiden erityisesti viestinnän yhdenvertainen saavutettavuus. Kampanjasta viestitään myös sote-ammattilaisille pyrkien tavoittamaan välillisesti myös huoltajia ja vanhempia.

2. Hankkeen toteutus

Hankkeen kokonaiskoordinaatiosta ovat vastanneet Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen (THL) Yhdenvertaisuus ja sukupuolten tasa-arvotiimin projektisuunnittelija *Johanna Vihtari* ja kehittämisspäällikkö *Satu Majlander*, jotka olivat vastuussa myös hankkeen työpakettien 1 (tietopohja) ja 4 (viestintäkampanja) toteutuksesta.

Työpaketista 2, eli Perhekeskusten avoimien kohtaamispaikkojen työpakettia on toteuttanut THL:n Osallisuuden tutkimus ja edistäminen -tiimin kehittämisspäällikkö Marjatta Kekkonen ja työpakettia 3 eli Nuorten kokemusten kerääminen dialogisella menetelmällä on toteuttanut THL:n Työelämäosallisuus ja työllistymisen tuki -tiimistä kehittämisspäällikkö Katja Sankalahti.

Lisäksi projektitiimiin on kuulunut Vammaisuus yhteiskunnassa -tiimistä asiantuntijat Päivi Hömppi ja Rut Nordlund-Spiby, Maahanmuutto ja monikulttuurisuus -tiimistä Marko Stenroos ja viestintäyksiköstä Sanna Wuorio. Heiltä saimme asiantuntijatukea mm. vammaisten, romani-, saamelais-, ja ulkomaalaistaustaisten lasten ja nuorten huomioimiseen hankkeessa.

Hankkeen tukena toimii lisäksi hankkeen tukiryhmä, jonka jäseniä ovat:

Satu Majlander, THL
Johanna Vihtari, THL
Minna Ahola, THL
Elina Vesterinen, THL
Tanja Hirschovits-Gerz, THL
Timo Harrikari, THL
Kirsi Pollari, STM
Päivi Lindberg, THL
Hanna Tulensalo, Pelastakaa Lapset ry
Laura Holmi, Lastensuojelun keskusliitto
Pauliina Lampinen, Vammaisten lasten ja nuorten tukisäätiö sr

Tukiryhmä on toiminut neuvoa antavana ryhmänä, jossa eri tahoja edustavat henkilöt ovat tuoneet omaan asiantuntijuuteensa ja kokemukseensa perustuvia näkökulmia, huomioita ja kehitystarpeita aktiivisesti esiin. Tukiryhmä kokoontui vuonna 2022 kolme kertaa ja tulee kokoontumaan vuonna 2023 vähintään kerran. Tapaamisissa ollaan esitelty hankkeen edistymistä tukiryhmälle, ja tukiryhmän jäsenet ovat antaneet kommentteja ja kehitysehdotuksia.

Tavoitteisiin pääseminen ja tulokset

Kokonaiskoordinaatio:

Hankkeen alussa laadittiin aikataulutettu ja roolitettu työsuunnitelma pohjautuen hankkeen sopimusliitteenä olevaan, vuoden 2021 lopussa laadittuun ja STM:n hyväksymään työsuunnitelmaan. Suunnitelmassa on pitäydytty ja sitä on päivitetty hankkeen aikana. Projektitiimi on kokoontunut noin kerran kuukaudessa vaihtamaan ajankohtaisia kuulumisia ja sopimaan hankkeen etenemiseen liittyvistä asioista.

Hankkeen alussa pidettiin työpaja projektitiimille, jossa yhdessä tarkennettiin hankkeen sisällöllisiä ja viestinnällisiä tavoitteita. Hankkeen lopussa vuonna 2023 pidetään työpaja, jossa pohditaan hankkeen tavoitteiden toteutumista, oppeja ja sitä, miten käsityksemme saavutettavuudesta on kehittynyt hankkeen aikana.

Lisäksi projektitiimiläiset ovat aktiivisesti osallistuneet THL:n lapset, nuoret ja perheet -horisontaalitoiminnan johtavan asiantunijän Päivi Lindbergin vetämiin, THL:llä toteutettavien

lapsistrategia-hankkeiden kokonaiskoordinaatiopalaveriin, joissa käytiin tiedonvaihtoa hankkeiden kesken.

Työpakettien toteutus

1. Tietopohja:

Tietopohja-selvityksen työstäminen alkoi heti hankkeen alussa. Selvitystä varten tehtiin tutkimussuunnitelma ja tietopyyntö Kouluterveyskyselyn sekä FinLapset (entinen LTH) - tutkimusten vastuututkijoille. Aineistoa pyydettiin palvelun tarpeisiin, palveluihin pääsyyn ja palveluiden saavutettavuuteen liittyvistä tietosisällöistä. Aineistojen tarkastelun ja täydennysten jälkeen alettiin kirjoittaa tuloksia Työpäperi-julkaisupohjaan auki.

Kouluterveyskyselyn osalta hankkeen läpileikkaavan periaatteen eli yhdenvertaisen saavutettavuuden kannalta oli tärkeää, että tuloksia voidaan tarkastella eritaustaisten nuorten osalta. Siksi tulokset pyydettiin toimintarajoitteisten, ulkomaalaistaustaisten, kodin ulkopuolelle sijoitettujen, seksuaalivähemmistöjen sekä sukupuolivähemmistöjen osalta. Myöhemmin huomattiin, että myös sukupuoli- ja sukupolijäottelut kaikkien ryhmien osalta tarvittaisiin, ja aineisto täydennettiin näillä tiedoilla. FinLapset -aineisto pyydettiin vastanneen vanhemman sukupuolen ja koulutusryhmän mukaan eriteltynä. Aineiston kattavuuteen liittyvien ongelmien vuoksi koulutusryhmittäinen tarkastelu osoittautui haastavaksi, eivätkä tulokset ole aineiston valikoitumisen vuoksi yleistettävissä.

Tietopohja -raportti laitettiin kommentteille projektitiimille ja tukiryhmälle lokakuussa. Kommentteja saatiin eri näkökulmista ja ne huomioitiin raportin jatkotyöstössä.

Raporttiin on taulukoitu tärkeimmät tulokset vanhempien sekä lasten ja nuorten hyvinvoinnista, neuvola- ja kouluterveyshuollon palveluiden laadusta, saatavuudesta ja pääsyn vaikeudesta sekä tuen ja avun saannista. Tulososion ymmärrettävyyden tukemiseksi tuloksista on tehty lukuisia kuvioita. Vuoden 2022 lopussa tilastotiedon osalta tietoraportin tulososio on valmistunut. Johdantoon on kerätty aiempien vastaavanlaisten selvitysten ja tutkimusten tuloksia lapsiperheiden sekä lasten ja nuorten palvelujen saavutettavuudesta, sekä avattu yhdenvertaisen saavutettavuuden käsitettä.

Vuoden 2023 alussa on tarkoitus täydentää selvitystä työpaketista 2 saatavilla tuloksilla perhekeskusten avoimien kohtaamispaikkojen saavutettavuudesta sekä työpaketista 3 saatavilla nuorten kokemuksilla sekä kuvaus Topaasia-pelimenetelmän toimivuudesta ja soveltuvuudesta nuorten kokemusten keräämiseen. Raportin johdanto-osioon lisätään infograafi palveluiden yhdenvertaisesta saavutettavuuden käsitteestä, joka on hankkeen kantava teema.

Johtopäätöksissä pohditaan palvelujen saavutettavuuden kehittämiskohtia, tietoaukkoja ja jo mahdollisia ratkaisuja eri taustoista ja tilanteista tulevien lasten ja nuorten palveluihin pääsyn edistämiseksi.

2. Perhekeskusten avoimien kohtaamispaikkojen saavutettavuus

Kohtaamispaikka on osa perhekeskuksen palvelukokonaisuutta ja se on tarkoitettu kaikille lapsille, nuorille ja perheille. Kohtaamispaikka edistää osallisuutta, vertaistukea ja yhteisöllisyyttä. Kohtaamispaikan tavoitteena on vahvistaa vanhemmuutta, tarjota lapsille leikki- ja varhaiskasvatustoimintaa ja tukea perheiden voimavaroja ja hyvää arkea. Kohtaamispaikassa kävijöille on tarjolla tietoa, asiantuntemusta, ohjausta ja neuvontaa.

Perhekeskuksen kohtaamispaikkatoiminnan saavutettavuutta selvitettiin kolmella eri hyvinvointialueella, kolmessa, keskenään erilaisessa kohtaamispaikassa: monitoimijaisessa, yhteiskehittämiseen perustuvassa ja kulttuurisensitiivisesti toimivassa kohtaamispaikassa. Kohtaamispaikkoihin oltiin yhteydessä alkuvuodesta 2022 ja sovittiin toiminnasta vastaavan johdon kanssa osallistumista selvitykseen. Selvitystyön toteuttamiseksi laadittiin toimintasuunnitelma ja sovittiin aineiston keruun toteuttamisesta ja kutsuttiin koolle kohtaamispaikkojen vastuuhenkilöt.

Kohtaamispaikat valittiin maantieteellisesti eri puolelta Suomea eri kokoisista kunnista. Aineisto kerättiin vertaisarviointimenetelmällä, jossa kaksi kohtaamispaikan työntekijää vierailee toisessa, arvioitavassa kohtaamispaikassa ja kerää aineiston yhden päivän ajan. Aineisto koostuu vertaisarviointikäynneillä tehdyistä havainnoista, palautekeskusteluista, vertaisarviointiraporteista, kohtaamispaikkojen verkkosivujen tiedoista ja muusta toimintaa kuvaavasta aineistosta. Aineiston keruu toteutettiin vertaisarvioinnin kehänä: kulttuurisensitiivisen kohtaamispaikan työntekijät arvioivat monitoimijaisen kohtaamispaikan, monitoimijaisen kohtaamispaikan työntekijät arvioivat yhteiskehittämisen kohtaamispaikan, jonka työntekijät arvioivat puolestaan kulttuurisensitiivisen paikan. Työntekijöiden (n=23) kanssa käydyt palautekeskustelut nauhoitettiin, litteroitiin ja analysoitiin teoriaohjaavasti teema-analyysillä. Kolmeen vertaisarviointikäyntiin osallistuivat myös erikoistutkija osahankkeesta vastaava erikoistutkija Marjatta Kekkonen, THL ja korkeakouluharjoittelija.

Aineiston analyysi on meneillään. Tulokset kiteytyvät yhtäältä kirjallisuudessa jo aiemmin tunnistettuihin saavutettavuuden ulottuvuuksiin; kohtaamispaikan sijaintiin, etäisyyteen, liikenneyhteyksiin ja tilojen esteettömyyteen, jotka kuvaavat toimintaan pääsyn vaivattomuutta. Tämän ohella avoimen perhetoiminnan saavutettavuus näyttää kytkeytyvän kävijöiden osallisuuden kokemuksiin ja osallistumisen mahdollisuuksiin, perheiden lisävun ja palvelujen kynnyksettömään saatavuuteen sekä tiedon digitaaliseen helppokäyttöisyyteen. Tuloksissa pohditaan kohtaamispaikan saavutettavuutta kävijöiden osallisuuden vahvistamisen, kohtaamispaikkatoimijoiden verkostoimisen ja perhekeskusyhteistyön näkökulmista.

Osatutkimuksen tavoitetta taidelähtöisen toiminnan kehittämismahdollisuuksista kohtaamispaikkatoiminnassa ei pystytty toteuttamaan aihealueesta vastanneen työntekijän joutuessa henkilökohtaisista syistä jäämään pois hankkeesta.

3. Dialoginen toimintamalli nuorten kokemusten kartoittamiseksi

Työpaketin 3 tavoitteena on ollut kehittää dialoginen toimintamalli nuorten palveluiden saatavuuteen ja saavutettavuuteen liittyvän kokemustiedon kartoittamiseen, tiedon saattaminen osaksi palveluiden kehittämistä sekä nuorten tiedottaminen siitä, mihin ja miten kokemustieto vaikuttaa. Välillisesti työpaketin tavoitteena on myös vahvistaa nuorten palvelutietoisuutta.

Työpaketin tavoitteena on ollut toteuttaa paikalliset tarpeet ja hankkeen tavoitteet yhteensovittavat tiedonkeruukokeilut kuudella yhteistyöalueella (Rovaniemi, Oulu, Soite, Eksote, Kotka, Keusote/Nurmijärvi).

Hankkeen alussa yhdessä alueiden kanssa päädyttiin ottamaan dialogisten menetelmien työkaluksi aiemmin THL:lla hyväksi todetun Topaasia-pelimenetelmän ([Topaasia Oy](#)). Topaasia Oy:lle kerrottiin työpaketin tavoitteet, ja heidän yhteyshenkilöään tavattiin useissa palavereissa. Sen jälkeen heidän tekemä tarjous hyväksyttiin ja pelin rakentamisesta tehtiin hankintasopimus ja suunnitelma Topaasia-pelipakan luomiseen.

Keväällä 2022 työstettiin Topaasia-pelipakkaa Topaasia Oy:n yhteyshenkilön johdolla moniammatillisen asiantuntijaryhmän kanssa, johon kuului myös kaksi nuorisoadustajaa (15-17 -vuotiaita). Pelipakkaa kokeiltiin paikallisten suunnitelmien mukaisesti ja tehtiin suunnitelma syksyn pelisessioista Topaasia -peliä sekä yhteistyöalueiden verkostokonsultteja hyödyntäen dialogisesta nuorten kokemusten kartoittamisesta laadullisesti.

Syksyllä 2022 käytiin Topaasia-dialogeja nuorten kanssa ja paranneltiin menetelmää saatujen kokemusten mukaisesti. Samalla pohdittiin, missä tilanteissa ja nuorten ympäristöissä pelaaminen tuottaa parhaan tuloksen ja miten pelaamisessa saataisiin parhaiten kaikkien nuorten kokemukset esiin.

Keväällä 2023 puidaan Topaasia-pelin oppeja ja onnistumisia sekä kertynyttä tietoa nuorten kokemuksista palveluista ja palveluiden saavutettavuudesta valtakunnallisessa vertaisfoorumissa sekä tuotetaan geneerinen toimintamalli nuorten kokemusten keräämiseen. Topaasia-pelisessioiden tuoma laadullinen tieto analysoidaan ja kirjoitetaan osaksi hankkeen työpakettia 1 eli Tietopohja-selvitystä.

4. Viestintäkampanja lapsille ja nuorille

Viestintäkampanja toteutettiin yhteistyössä THL:n viestintäyksikön asiantuntijan Sanna Wuorion kanssa. Keväällä 2022 pidettiin työpaja, jossa pohdittiin viestintäkampanjan sisältöä ja kohderyhmiä. Työpajaan osallistui lähes koko projektitiimi, muutama tukiryhmän jäsen ja kaksi THL:n viestinnän asiantuntijaa. Työpajassa pohdittiin, mitä tiedetään nuorten sote-palveluiden saavutettavuuden haasteista, joihin voitaisiin tällä viestintäkampanjalla vaikuttaa. Päädyttiin siihen, että stigman poistaminen avun hakemisesta, tiedottaminen palveluista ja oikeuksista palveluissa ja palveluihin hakeutumiseen rohkaiseminen ovat tärkeimpiä näkökulmia, jotka viestintäkampanjassa tulisi näkyä. Kohderyhmiksi valikoituivat syrjäytymisvaarassa olevat 13-15 -vuotiaat nuoret.

Kampanjavideoiden toteuttamista ja medianostoja varten jätettiin tarjouspyyntö viestintäkampanjan toteuttamisesta THL:n kilpailutetuille viestintätoimistoille kesäkuussa 2022. Saaduista tarjouksista hyväksyttiin mainostoimisto Drum.

Viestintäkampanjan pääviestejä ja käsikirjoitusta laadittiin ja viestejä hahmoteltiin perustuen aiempiin selvityksiin nuorten palveluihin hakeutumisen haasteista sekä hankkeen työpaketissa 3 rakennetun Topaasia-pelin tuottamien nuorten kokemusten pohjalta. Pääviestejä testattiin muutamaa otteeseen lapsilla ja nuorilla, mm. lokakuussa pidettiin työpaja yhteistyössä lapsistrategian toimenpide 9:n kanssa lastensuojeluyksikön nuorille. Työpajassa pelattiin Topaasia-peliä, jonka avulla oli tarkoitus saada lisätietoa palveluiden saavutettavuudesta nuorten näkökulmasta, sekä viestejä kampanjaan nuorten sanoittamina.

Työpajan annin perusteella käsikirjoitukset hiottiin valmiiksi. Kuten työsuunnitelmaan oli kirjattu, tavoitteena oli lisätä nuorten tietoa palveluista ja oikeuksista palveluissaan, joten kokosimme tätä varten nettisivun, jonne nuoret viestintäkampanjalla ohjattiin. Tavoitteeksi asetimme myös nuorten rohkaisun avun hakemiseen tarvittaessa. Nettisivulle koottiin erilaisia palvelukanavia sekä tietoa nuoren oikeuksista palveluissa. Myös nettisivua testattiin muutamalla nuorella ja muokattiin heidän kommenttinsa pohjalta.

Viestintätoimisto Drum tuotti kampanjan videot toiveidemme pohjalta loka-marraskuun aikana, ja marraskuussa juuri ennen lasten oikeuksien viikkoa kampanja pyöri sosiaalisen median kanavissa. Yhteistyötä tehtiin lapsistrategian toimenpide 9:n viestintäkampanjan kanssa, ja molemmilla kampanjoilla oli samanlainen visuaalinen ilme ja kampanjat pyörivät perätysten nuorten

kanavissa. Medianäkyvyys ostettiin ToinenPHD -mainostoimistolta, kampanja pyöri snapchatissa, tiktokissa ja youtubessa. Facebookin ja instargamin kanavissa kampanjaa levitettiin THL:n viestinnän toimesta.

Viestintäkampanjan tulokset ja vaikuttavuus

Sosiaalisen median kanavissa toteutetun kampanjoinnin avulla tavoitimme lähes 450 000 yksilöityä kampanjan nähnyttä. Osa tuosta luvusta on todennäköisesti päällekkäisiä eli nuoret ovat nähneet kampanjan useassa eri kanavassa, joka on viestin vaikuttavuuden kannalta hyvä asia. Mainokset näkyivät myös yksittäisissä kanavissa useamman kerran, sillä kaiken kaikkiaan näyttökertoja oli yli 2,7 miljoonaa.

Kampanjan tavoitteeksi kaikissa kanavissa asetettiin tavoittavuus eli pyrittiin siihen, että suurin osa kohderyhmästä näkee kampanjan. Nuoria on sosiaalisesta mediasta yleensä vaikea ohjata kampanjasivuille, mutta tässä kampanjassa yli 11 000 katsojaa siirtyi linkin kautta kampanjasivulle.

Kampanjoinnin vaikuttavuus paranisi toistamalla vastaavaa kampanjointia säännöllisesti.

Viestintä hankkeesta ja sen tuloksista

Viestintää varten tehtiin hankkeen alussa viestintäsuunnitelma, jota on päivitetty hankkeen kuluessa. Viestintää varten on resursoitu viestintäyksikön asiantuntija tehostamaan ja koordinoimaan viestintää hankkeen tuloksista vuonna 2023.

Hankkeen viestinnän osalta suoritettiin kuvausprojekti yhdessä Lapsistrategian toimenpidehankkeen 6 kanssa. Projektissa otettiin hankkeelle kuvituskuvia, jossa näkyisi lasten ja nuorten moninaisuus ja näin hanke palvelisi paremmin tavoitteitaan myös viestinnällisesti. Kuvia hyödynnetään muun muassa työpaketti 1:n selvityksen kuvituksessa, tuloksia esiteltäessä ppt-esityksissä sekä muissa hankkeen tuotoksissa ja esityksissä.

Tuloksista on kerrottu mm. lasten ja nuorten palveluiden suunnittelijoille ja ammattilaisille tarkoitetuilla lape-verkkokahveilla. Tarkempi viestintäsuunnitelma tulosten viestimisestä tehdään vuoden 2023 alkuun.

Suosituksia hankkeen toimenpiteiden jatkamiseksi

Hankkeen aikana on vahvistunut käsitys siitä, että moninaisista tilanteista ja taustoista tulevien, ts. erityisen haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten äänen kuuleminen ja näkökulmien tuominen osaksi palvelujen kehittämistä vaatii pitkäjänteistä työtä, osaamista, moniammatillisia verkostoja sekä resursseja. Näin lyhyellä hankkeella ei saada läheskään kaikkien niiden ääntä kuuluville, joiden näkemykset ja palvelukynnykset tulisi erityisesti nostaa esiin.

Lasten ja nuorten välisiin eroihin hyvinvoinnissa tulisi kiinnittää erityistä huomiota, jotta moninaisista tilanteista ja taustoista tulevilla nuorilla on yhtäläiset mahdollisuudet hyvinvointiin ja hyvään elämään. Hankkeessa vahvistui käsitys, että erityisen haavoittuvassa asemassa olevat lapset ja nuoret voivat muita nuoria huonommin jo ennen korona-pandemiaa, mutta koronan tuomien poikkeusolojen jälkeen erot hyvinvoinnissa ovat kasvaneet ennestään. Niiden nuorten, joiden elämässä on erityisiä riskitekijöitä syrjäytymiselle tai palveluiden ulkopuolelle jäämiselle,

tilanteeseen tulisi kiinnittää erityistä huomiota ja kohdentaa toimenpiteitä palveluihin pääsemiseksi.

Lasten ja nuorten äänen kuuleminen oli tässäkin hankkeessa osittain pistemäistä resurssien, hanketoteuttajien rajallisten verkostojen ja osaamisen sekä aikataulun mahdollistamissa raameissa. Jatkoa varten kehitysehdotuksena olisikin, että lapsistrategian kaikille hankkeille yhteisesti koottaisiin ns. lapsi- ja nuorisopaneeli, jossa olisi moninainen, suuri joukko lapsia ja nuoria, jotka olisivat mukana hankkeiden toteuttamisessa alusta loppuun. Heidän tulisi toki itse hyötyä toiminnasta mm. palkkioiden muodossa ja/tai, että he voisivat esimerkiksi hyväksilukea osallistumisen osaksi jotakin kouluainetta ja suorittaa hankkeessa toimiminen kouluajalla.

Lasten ja nuorten näkeysten kerryttämiseen sote-palveluista on hankkeessa kehitetty Topaasia-peliä. Tätä tiedonkeruumenetelmänä tulisi jatkossa kehittää, laajentaa ja sen käyttöä sujuvoittaa alueilla niin, että se vakiintuisi systemaattiseksi työkaluksi hyvinvointialueille ja kunnille, ja jonka kerryttämä tieto saataisiin helposti ammattilaisten ja sekä alueellisten että paikallisten palvelujärjestelmän kehittäjien käyttöön.

Hankkeessa vahvistui käsitys myös siitä, että nuorilla ei ole yhteneväiset tiedot eri palveluista ja omista oikeuksistaan palveluissa. Viestintäkampanja koettiin erinomaiseksi kanavaksi tavoittaa nuoria, joten tämän kaltaista kampanjointia olisi hyvä tehdä tulevaisuudessa. Monissa hankkeen yhteyksissä nousi esiin, että tämän rinnalla palveluista ja eri palvelukanavista tulisi tiedottaa myös nuoren fyysisissä ympäristössä, esim Wilmassa tai koulun seinillä tai terveydenhoitajan vastaanotolla esitteinä. Myös lasten ja nuorten kanssa työskenteleviä ammattilaisia sekä vanhempia ja huoltajia tulisi tiedottaa lapsen ja nuorten palveluista sekä oikeuksista palveluissa.

Toimenpide 16: Laaditaan varhaiskasvatukseen ja kouluun ajantasaiset oppituntipakitit lapsistrategiasta ja lasten oikeuksista.

Kansallinen lapsistrategia

Kirsi Pollari

kirsi.pollari@gov.fi

Loppuraportti, Lapsistrategian oppituntimateriaali

Tavoitteet

Lapsistrategian toimenpide 16. Toimenpiteessä laaditaan varhaiskasvatukseen ja kouluun ajantasaiset oppituntipaketit lapsistrategiasta ja lasten oikeuksista. Tarkemmassa työsuunnitelmassa eritellään, että oppituntipaketteja laaditaan vähintään kaksi ja materiaali kattaa niin varhaiskasvatuksen, perusopetuksen vuosiluokat 1–6 ja 7–9 sekä mahdollisesti toisen asteen. Materiaalia tuotetaan myös vanhempainiltoihin ja materiaalin kieliä ovat suomi, ruotsi, saame, englanti, venäjä, viro, arabia ja somali.

Opetushallitus nimeää työryhmän, joka koordinoi oppimateriaalien tekemistä. Oppituntipakettien suunnitteluun osallistetaan lapsia ja nuoria heitä edustavien järjestöjen välityksellä.

Oppimateriaalia varten toteutetaan nettisivusto Opetushallituksen sivuille. Oppimateriaalin laatimiseksi taltioidaan asiantuntijahaastatteluja, joissa käsitellään Lapsen oikeuksia ja Lapsistrategian mukaisia asioita. Rahoituksen käyttöaika on pääosin vuosi 2022 mutta erityisin perustein rahoitusta voi käyttää helmikuun loppuun 2023.

Prosessin eteneminen ja eri tahot

Toimenpiteeseen palkattiin erityisasiantuntijaksi Tiina Kärkkäinen toukokuussa 2022. Hänen työaikaansa käytetään hankkeeseen 40%. Kesäkuussa toimenpiteelle koottiin tukiryhmä ja valittiin mukaan neljä opettajaa Lydia Salo, Nelli Mäkelä, Johanna Lähteelä ja Ville Valkeapää erityisasiantuntijan tueksi tuottamaan ja testaamaan oppimateriaalia. Samaan aikaan käytiin ensimmäiset neuvottelut graafikon eli Source Creativen ja videotuottajan eli Hehkumedian kanssa. Yhteistyö tiivistyi elokuussa, jolloin oli myös ensimmäinen tukiryhmän kokous. Elokuussa erityisasiantuntija käsikirjoitti oppituntipakettien ensimmäiset versiot sekä opetusvideoiden käsikirjoitukset, jotka viimeisteltiin yhteistyössä asiantuntijoiden kanssa. Seitsemän eri opetusvideota kuvattiin kolmena eri kuvauspäivänä Hämeenlinnassa ja Helsingissä syyskuussa 2022. Kuvauspaikkoja oli yhteensä viisi ja ne olivat päiväkotia, alakoulu, yläkoulu, lukio sekä nuorisotilat. Jokaiselle videolle haastateltiin kymmeniä lapsia ja nuoria sekä eri asiantuntijoita, joita on videoilla yhteensä kuusi.

Syksyn aikana oppituntimateriaalit viimeisteltiin ja opetusvideot editoitiin. Graafikon viimeisteleminen oppimateriaalia valmistui varhaiskasvatukseen ja alakouluun. Kaikki uusi opetusmateriaali sekä seitsemän videota käännettiin yhteensä yhdeksälle kielelle. Tammikuun 2023 aikana Opetushallituksen sivusto tehtiin valmiiksi. Videot julkaistiin myös Opetushallituksen Youtube-kanavalla omalla Lapsen oikeudet- nimisellä soittolistalla. Sivuston julkaisu ja siihen liittyvä

julkaisuwebinaari pidettiin 2.2., josta kerrotaan enemmän seuraavassa kappaleessa. Raportin laskutus ministeriölle toteutettiin 21.2.2022. Toimenpiteen toteutusaikataulu on ollut kunnianhimoinen, joten rahoituksen käytön jatkaminen joulukuun 2022 lopusta helmikuun 2023 loppuun on ollut perusteltua.

Toimenpiteen tulokset

Opetushallitus toteutti kolmelle eri ikäluokalle suunnattuja oppituntipaketteja, kun minimivaatimuksena oli kaksi eri ikäluokkaa. Varhaiskasvatukseen valmistui kaksi, perusopetuksen vuosiluokille 1-6 kolme sekä peruskoulun vuosiluokille 7-9 ja toiselle asteelle kolme oppituntipakettia. Uusia oppituntipaketteja tuli yhteensä kahdeksan. Kaikki oppimateriaalit käännettiin täysin tavoitteiden mukaisesti yhdeksälle kielelle. Kielinä ovat suomen lisäksi ruotsi, englantia, inarinsaame, koltansaame, pohjoissaame, venäjä, viro, arabia ja somalia. Oppimateriaalin määrän ja käännösten kohdalla tavoitteet ylitettiin.

Opetushallitus kokosi kesäkuussa 2022 toimenpiteelle yhteensä 16:sta henkilön tukiryhmän, jossa on kattavasti asiantuntijoita myös lapsia ja nuoria edustavista järjestöistä. Tukiryhmä kokoontui yhteensä neljä kertaa ja viestintä ryhmän kesken oli aktiivista myös kokousten välissä. Osa tukiryhmän edustajista oli mukana opetusvideoilla. Tukiryhmästä asetettu tavoite toteutui.

Opetushallituksen sivuille tehtiin uusi Lapsen oikeuksien sivusto, jonne luotiin yhdeksän eri osiota. Sivustolle pyydettiin uuden Opetushallituksen tuottaman materiaalin lisäksi eri järjestöltä ja organisaatioilta heidän tuoreinta lapsen oikeuksiin liittyvää materiaalia. Uusi sivusto pyrkii kattamaan mahdollisimman hyvin opettajien tarpeet löytää monipuolista materiaalia joten tämä tavoite toteutui.

Opetushallituksen tuottama uusi oppimateriaali sisältää esimerkiksi seitsemän videota, joille on haastateltu asiantuntijoita, kuten työsuunnitelmassa mainittua Johanna Laisaarta. Tämän lisäksi videoilla haastatellaan esimerkiksi lapsen oikeuksiin perehtyneitä lakimiehiä sekä opetusalan ammattilaisia.

Asiantuntijahaastatteluiden taltiointi toteutui. Yksi videoista tehtiin tavoitteiden mukaisesti nimenomaan vanhempainiltoihin. Viimeksi mainittua videota lukuunottamatta jokainen video on osana jotakin oppituntisuunnitelmaa. Oppituntisuunnitelmat sisältävät selkeästi oppitunnin sisällön, tavoitteet, tarvikkeet sekä toteutuksen. Suunnitelmissa mainitaan ne lapsen oikeuksien sopimuksen artikkelit, joita tunti käsittelee.

Sivuston julkaisupäivä oli 2.2.2023, jolloin pidettiin myös julkaisuwebinaari. Kaikki toimenpiteelle asetetut tavoitteet saavutettiin ja materiaalin määrän kohdalla tavoitteet ylitettiin.

Toimenpiteen vaikuttavuus ja viestinnän tuloksellisuus

Opetushallitus viestitti tulevasta sivustosta jo syksyn 2022 aikana.

Opetushallituksen uutinen alkuvuodesta 2023 julkaistavasta uudesta sivustosta julkaistiin Lapsen oikeuksien viikolla 16.11. Uutista jaettiin myös sosiaalisessa mediassa. Syksyn aikana tehdyt uutiset sosiaalisessa mediassa herättivät kiinnostusta ja kyselyä siitä, koska uusi sivusto julkaistaan.

Lapsen oikeuksien sivusto julkaistiin 2.2.2023. Opetushallitus julkaisi uutisen uudesta sivustosta samana päivänä. Uutista jaettiin myös Opetushallituksen sosiaalisen median kanavissa.

Sivuston julkaisupäivänä 2.2. pidettiin julkaisuwebinaari klo 16.00-17.30.

Webinaaria oli mainostettu tammikuussa kolme kertaa Opetushallituksen viestintäkanavissa. Webinaari ja sinne ilmoittautuminen oli esillä myös Educa-

messuilla. Webinaariin ilmoittautui yhteensä 68 osallistujaa, mitä voidaan pitää hyvänä määränä arki-illalle. Osallistujia webinaarissa oli eri puolilta Suomea.

Webinaarissa Lapsistrategian pääsihteeri Johanna Laisaari esitteli Lapsistrategiaa. Erityisasiantuntija Tiina Kärkkäinen esitteli lyhyesti uutta sivustoa. Tämän jälkeen osallistujat jakautuivat puoleksi tunniksi kolmeen eri ryhmään; varhaiskasvatus, alakoulu ja yläkoulu sekä toinen aste. Näissä pienryhmissä esiteltiin tarkemmin uutta sivustoa ja siellä olevaa materiaalia sekä annettiin käytännön vinkkejä materiaalin hyödyntämisessä opetuksessa. Osallistujien palaute oppimateriaalista oli todella positiivista. Pienryhmien jälkeen webinaarissa oli Lapsiasiavaltuutetun toimiston lakimiesten Merike Helanderin ja Sonja Vahteran osuuden vuoro. He vastasivat heille etukäteen lähetettyihin osallistujien kysymyksiin, jotka koskivat lapsen oikeuksia. Sivuston julkaisun jälkeen Opetushallitus julkaisi sosiaalisessa mediassa saamelaisten kansallispäivänä 6.2. peräti viisi julkaisua twitterissä, jossa muistutettiin materiaalista löytyvästä saamelaisnuoria koskevasta opetusvideosta sekä muista lapsen oikeuksien materiaaleista. Videoiden katselukerrat vaihtelevat tällä hetkellä reilusta sadasta lähes kuuteensataan kertaan videosta riippuen.

Siltaukset tuleville hallituskausille

Keskeisin hankkeessa esille noussut tulevaisuuden tavoite on ajankohtaisen viranomaisen tekemän mahdollisimman kattavan materiaalin tekeminen lapsen oikeuksista myös tulevaisuudessa. Tätä työtä ei ole syytä jättää vain eri järjestöjen ja organisaatioiden harteille. Erityisesti opetussuunnitelmien mukaiset ja suoraan oppitunneille käyttöön otettavat materiaalit koetaan opettajien keskuudessa tärkeiksi. Lapsen oikeudet konkretisoituvat Suomen lainsäädännössä, joten oppimateriaalissa on hyvä käsitellä myös tulevaisuudessa keskeisiä kansallisen lainsäädännön sisältöjä lapsille sopivalla tavalla.

Opetusneuvos

Timo Sinivuori

Erityisasiantuntija

Tiina M Kärkkäinen

Tämä asiakirja on sähköisesti hyväksytty Opetushallituksen asianhallintajärjestelmässä.

Toimenpide 17: Toteutetaan demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen pilottihankekokonaisuus.

Kansallinen lapsistrategia
Kirsi Pollari
kirsi.pollari@gov.fi

Väliraportti, demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen pilottihanke

Tavoitteet

Lapsistrategian toimenpide 17. Toimenpiteessä on tarkoitus käynnistää 4-6 pilottia, joiden tavoitteena on testata ja kehittää erilaisia demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen malleja ja toimintatapoja ensisijaisesti perusasteella, yhteistyössä opettajankoulutuksen ja lähiyhteisöjen kanssa. Pilottien avulla on tarkoitus kehittää ja levittää demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen menetelmiä ja hyviä käytäntöjä valtakunnallisesti tukemaan perusopetuksen opetussuunnitelmien perusteiden ja paikallisten opetussuunnitelmien toimeenpanoa eri puolilla Suomea. Pilottihanketta rahoittaa Sosiaali- ja terveysministeriön lisäksi Opetus- ja kulttuuriministeriö sekä Oikeusministeriö. Tämä demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen pilottihanke auttaa toteuttamaan lapsistrategian linjauksia sekä strategian visiota.

Tavoitteiden tämän hetken tilanne

Toukokuussa 2022 hankkeeseen valittiin yhteensä yhdeksän eri opetuksen järjestäjää. Hakemuksia tuli 18 ja valtionavustusta jaettiin 185 000€. Mukana olevat järjestäjät ovat Helsingistä, Kemistä, Kokkolasta, Nakkilasta, Paraisilta, Porista, Porvoosta, Sipoosta ja Tuusulasta.

Tavoitteet ovat määrällisesti ylittyneet, kun mukana on yhdeksän pilottia. Kaikkien pilottihankkeiden tavoitteiden kattavaa toteutumista ei voi arvioida vielä, koska hankkeet ovat puolivälissä. Jokainen hanke on alkanut hyvin ja syksyn 2022 aikana jokaisessa hankkeessa on jo toteutettu konkreettisia kehittämistoimenpiteitä. Hankkeilta pyydetyn väliraportin vastauksissa todettiin esimerkiksi, että syksyn aikana on otettu monia uusia menetelmiä käyttöön kaikkien lasten mielipiteiden saamiseksi paremmin esille. Oppilaskuntatoiminnan kehittäminen on edistynyt ja esimerkiksi luokkavaltuusto- toimintaa on aloitettu. Useissa kouluissa on järjestetty syksyn aikana teemaan liittyviä viikkoja sekä teemapäiviä ja lisää on tulossa keväällä. Pitkäkestoisen vaikuttavuuden takaamiseksi hankkeissa on myös koulutettu opettajia ja opettajien välisestä yhteistyöstä on luotu säännöllistä oman koulun lisäksi myös kuntatasolla.

Prosessin eteneminen

Toimenpiteeseen palkattiin erityisasiantuntijaksi Tiina Kärkkäinen helmikuussa 2022 osa-aikaiseen työsuhteeseen. Hänen työaikaansa käytetään hankkeeseen 60%. Kolmesta eri rahoituksesta koostuva valtionavustushaku avattiin Opetushallituksessa 23.3.2022 ja hakuaika päättyi 27.4.2022. Haun avaamisesta tiedotettiin Opetushallituksen omien viestintäkanavien lisäksi sosiaalisessa

mediassa. Hausta pidettiin kaikille avoin infotilaisuus Teamsissa 30.3., jonne saapui koulujen edustajia eri puolilta Suomea. Hankkeeseen valittiin yhdeksän eri koulutuksen järjestäjää. Hakemuksien arvioinnissa korostettiin esimerkiksi hanketoiminnan oppilaskeskeisyyttä ja oppilaiden osallistamista ja hankkeen tulosten ja tuotosten skaalattavuutta.

Opetushallituksen tehtävänä on tukea tiiviisti hankkeita, jotta ne onnistuvat saavuttamaan tavoitteensa tiiviillä yhden lukuvuoden mittaisella aikataululla. Ensimmäinen yhteinen pilottikoulujen seminaari pidettiin Opetushallituksessa 6.6.2022., josta saatiin hyvät eväät oman hankkeen konkretisoinnille käytännössä. Seminaarissa oli puhumassa kattavasti asiantuntijoita kuten Lapsistrategian pääsihteeri Johanna Laisaari, yliopistotutkijoita sekä järjestöjä kuten MLL ja Allianssi. Seminaarissa oli aikaa myös omien hankkeiden yhteiselle kehittämiselle pienryhmissä. Syksyn 2022 aikana on pidetty kaksi kaikille yhteistä etätapaamista Teamsissa, jossa hankkeet ovat esitelleet esimerkiksi ajankohtaisia hankekuulumisia. Pilottihankkeiden yhteinen työseminaari pidettiin 15.-17.11., jonne osallistui jokainen pilottihanke, kolmen eri yliopiston edustajat sekä viiden eri organisaation ja järjestön edustajat. Asiantuntijat puhuivat esimerkiksi osallisuudesta ja yhteisöllisyydestä. Työseminaarin toinen päivä oli varattu ryhmätyöskentelylle ja työskentelyn tuloksien esittelylle. Osallistujien palaute työseminaarista oli erinomaista, keskiarvo kouluarvosanalla oli 9. Hankkeen erityisasiantuntija on vierailut jokaisella yhdeksällä hankepaikkakunnalla loka-joulukuun aikana ja tukenut hankkeiden aloitusta ja kehittämistä. Vierailuilla hän on tavannut koulujen oppilaita, opettajia ja johtoa sekä osallistunut erilaisiin hanketapahtumiin. Vierailut on koettu erittäin onnistuneeksi.

Toimenpiteen vaikuttavuus ja viestinnän tuloksellisuus

Toimenpiteen vaikuttavuutta voidaan arvioida kokonaisuutena vasta hankkeen päättymisen jälkeen. Hankkeelle on luotu oma verkkosivusto heti keväällä 2022, joka päivittyy hankkeen edetessä: <https://www.oph.fi/fi/koulutus-ja-tutkinnot/demokratia-ja-ihmisoikeuskasvatuksen-pilottihanke-peruskouluille> Pilottihanke on herättänyt runsaasti kiinnostusta ja sitä on esitelty Opetushallituksen toimesta useilla foorumeilla syksyn 2022 aikana, kuten Valtakunnallisilla lukiopäivillä sekä Opetushallituksen kansainvälisyyspäivillä. Opetushallitus on julkaissut pilottihankkeesta tähän mennessä kaksi uutista. Pilottikoulujen omista paikallisista medioista kuten YLE:llä on julkaistu hankkeesta uutisia. Pilottikoulut ovat itse aktiivisesti viestineet hankkeistaan niin huoltajille kuin muille yhteistyökumppaneille omista viestintäkanavissaan. Hankkeen omaksi sosiaalisen median tunnukseksi on valittu heti hankkeen alussa #DiokKoulut ja #DiokSkolar ja niiden käyttö on ollut aktiivista.

Siltaukset tuleville hallituskausille

Keskeisin hankkeessa esille noussut tulevaisuuden painopiste on tähän aihepiiriin kuuluvan valtionavustustoiminnan jatkaminen tulevaisuudessakin. Demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kehittäminen koetaan erittäin tärkeäksi jokaisella ikäluokalla. Tämän vuoksi valtionavustusta olisi tärkeää jatkossa jakaa myös varhaiskasvatukseen sekä toiselle asteelle. Varsinkin toiselta asteelta on tullut runsaasti yhteydenottoja, että he odottavat vastaavaa hanketta.

22.12.202

OPH-1142-

Opetusneuvos

Timo Sinivuori

Erityisasiantuntija

Tiina M Kärkkäinen

Tämä asiakirja on sähköisesti hyväksytty Opetushallituksen
asianhallintajärjestelmässä.

Toimenpide 18: Toteutetaan hanke lasten osallisuuden vahvistamiseksi sosiaaliturvauudistuksen valmistelussa.

Lasten osallisuus sosiaaliturvauudistuksen valmistelussa

Tausta ja tavoitteet

Lasten osallisuus sosiaaliturvauudistuksen valmistelussa -hanke käynnistyi tammikuussa 2022 vahvistamaan lasten osallisuutta sosiaaliturvauudistuksen valmistelussa. Hankkeen toteutuksesta vastasi sosiaali- ja terveysministeriö. Hanke perustui kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelman toimenpiteeseen nro 18. Toimeenpanosuunnitelman mukaisesti hankkeen tavoitteiksi asetettiin:

1. Turvata lasten ja nuorten oikeus saada tietoa sosiaaliturvauudistuksesta.
2. Turvata lasten ja nuorten oikeus tulla kuulluksi sosiaaliturvauudistuksen valmistelussa sekä varmistaa, että uudistuksen valmistelussa käytössä oleva tietopohja kattaa myös lasten ja nuorten näkemykset ja mielipiteet.

Lisäksi hankkeen aikana opittujen käytäntöjen vakiinnuttamiseksi asetettiin kolmas tavoite:

3. Vahvistaa eri kohderyhmien osallisuutta edistäviä käytäntöjä ja toimintamalleja osana sosiaaliturvauudistuksen valmistelua.

Hankkeelle nimettiin ohjausryhmä ja toimikaudeksi määriteltiin 1/2022–03/2023. Ohjausryhmään kuuluivat seuraavat henkilöt:

- Sara Mäkäräinen STM, puheenjohtaja
- Annika Juurikko STM, varapuheenjohtaja
- Emma Salokorpi, 9/2022 lähtien Helena Solin STM, sihteeri
- Niina Junttila OPH
- Johanna Kallio, Turun yliopisto
- Antti Karkiainen ETK
- Maarit Lassander VNK
- Mikko Niemelä Turun yliopisto
- Tuulia Nieminen, 6/2022 lähtien Anna Työrinoja STM
- Laura Kuusio STM
- Ella Sihvonen KELA

Toimenpiteen toteutus

Hankkeen suunnittelusta vastasi hankkeen ohjausryhmä yhteistyössä lasten ja nuorten, sidosryhmien ja tutkijoiden kanssa. Hankkeen kohderyhmäksi rajattiin 13–20-vuotiaat nuoret. Suunnittelussa huomioitiin saavutettavuus sekä vähemmistöryhmiin, kuten eri kielivähemmistöihin kuuluvien lasten asema sekä yhteiskehittäminen lasten ja nuorten kanssa. Hankkeen budjetti oli 150 000 €. Toteutusta varten järjestettiin kevään 2022 aikana kaksi tarjouskilpailua. Sosiaaliturvakomitean, komitean alaisten jaostojen ja virkakunnan näkemyksiä kuulemisen aiheista kartoitettiin kyselyllä.

Hankkeen toteutus oli kaksivaiheinen. Lapsille ja nuorille suunnattu sähköinen tietopaketti suomalaisesta sosiaaliturvajärjestelmästä julkaistiin syyskuussa 2022 osoitteessa stm.fi/sotunuorille. Tietomateriaali sisältää neljän sosiaalisen median vaikuttajan Joona Hellmanin, Aishah Muhammedin,

Aron Syrjän ja Dokke Tasin videoita sosiaaliturvaan liittyvistä termeistä (lapsilisä, opintotuki, asumistuki, työttömyysturva, toimeentulotuki), kaksi infografiikkakuvaa (nuorten etuuskäyttö, sosiaaliturvan rahoitus) sekä tekstimuotoista tietosisältöä. Tietopaketti on saatavilla suomeksi ja ruotsiksi. Videot ovat tekstitetty myös englanniksi ja venäjäksi. Materiaaleista koostettiin lisäksi oppituntipaketti, joka on suunnattu yläkouluille ja toiselle asteelle osaksi yhteiskuntaopin opetusta. Tietopaketin toteutuksesta vastasi Ellun Kanat Oy.

Tietopaketin julkaisun yhteydessä käynnistettiin lasten ja nuorten laaja kuulemis- ja osallisuuskierros. Sähköinen kysely 13–20-vuotiaille nuorille oli auki 5.9.–31.10. 44 kysymystä sisältänyt kysely julkaistiin suomeksi, ruotsiksi, englanniksi ja pohjoissaameksi. Lisäksi nuorille järjestettiin syys-lokakuun aikana 15 pelillistettyä työpajaa, joissa käsiteltiin kyselyn aiheita osallistavia menetelmiä hyödyntäen. Monikanavaisen kuulemisen tarkoituksena oli tavoittaa eri taustoista tulevia nuoria laajasti ja varmistaa myös niiden nuorten osallistuminen, jotka eivät tyypillisesti vastaa kyselyihin. Työpajat järjestettiin yläkouluissa, toisella asteella sekä valituille kohderyhmille (lastensuojelun sijaishuollon piirissä olevat nuoret, vanhempien eron kokeneet nuoret, vaativan erityisen tuen opiskelijat, ruotsinkieliset nuoret). Kyselyn markkinoinnissa ja työpajojen järjestämisessä otettiin huomioon alueellinen yhdenvertaisuus ja nuorten moninaisuus. Kyselyä levitettiin laajasti eri verkostoja hyödyntäen. Tavoitteeksi asetettiin 1000 kyselyvastausta. Kuulemistoimenpiteiden toteutuksesta vastasi Nuorten Akatemia yhteistyössä Lastensuojelun Keskusliiton kanssa.

Tulokset

Toimenpiteen tavoitteet saavutettiin suunnitellusti. Tietopaketin julkaisun yhteydessä toteutettu sosiaalisen median kampanja tavoitti Instagramissa ja TikTokissa yhteensä noin 190 000 nuorta. Joonas Hellmanin YouTubeissa julkaisemaa videota on katsottu 38 000 kertaa. Tietopaketin videoita on katsottu noin 900 kertaa. Kuulemistoimenpiteisiin osallistui yli 1500 nuorta, joista 1281 vastasi kyselyyn ja 251 osallistui työpajaan. Lasten ja nuorten näkemyksistä koottiin kattava raportti, joka julkaistiin sosiaaliturvauudistuksen verkkosivuilla 8.12.2022.

Kuulemisen tuloksia esiteltiin sosiaaliturvakomitealle 9.12.2022. Lisäksi tuloksia on esitelty muun muassa sosiaaliturvauudistuksen ministeriseurantaryhmässä, sosiaaliturvakomitean tutkimus- ja arviointijaostossa sekä Lasten sosiaaliturva ja palvelut -työryhmässä. Yleisölle avoin julkaisutilaisuus järjestetään webinaarina 20.1.2023. Julkaisutilaisuuden yhteydessä julkaistaan myös visualisoitu tiivistelmä kuulemisen keskeisistä tuloksista sekä nuorille suunnattu video, jossa hankkeeseen osallistunut nuori haastattelee sosiaali- ja terveystieteiden ministeri Hanna Sarkkista lasten ja nuorten kuulemisesta sekä kuulemisen tuloksista.

Hankkeelle laaditun budjetin toteuma oli 144 126,76 €. Tämän lisäksi osa VNK:n syksyllä 2022 voimaan tulleen uuden ohjeen mukaisista käännöskuluista laskutettiin suoraan lapsistrategialta. Ohjausryhmän viimeinen kokous oli 23.11.2022.

Toimenpiteiden vaikuttavuus

Lapsia ja nuoria ei olisi kuultu sosiaaliturvauudistuksen valmistelussa näin kattavasti ilman lapsistrategian toimeenpanosuunnitelmaa. Lapsia ja nuoria kuultiin sosiaaliturvaan ja toimeentuloon

liittyvistä kokemuksista, sosiaaliturvan kehittämisestä, nuorten tulevaisuuteen, työhön ja työllisyyteen liittyvistä näkemyksistä sekä sosiaaliturvajärjestelmän periaatteista, kuten sosiaaliturvan kohdentamisesta, rahoituksesta ja oikeudenmukaisuudesta. Tuloksia on esitelty sosiaaliturvan uudistamisen näkökulmasta keskeisille tahoille. On kuitenkin liian aikaista sanoa, miten lasten ja nuorten kuuleminen vaikuttaa uudistuksen kulkuun. Samalla on selvää, että lasten ja nuorten näkökulma sekä osallisuus ovat nousseet uudistuksessa vahvemmin esiin hankkeen ansiosta.

Hanke on herättänyt kiinnostusta myös opittujen käytäntöjen hyödyntämiseen sosiaaliturvauudistuksen toisella kaudella vuosina 2023–2027. Lapsilta ja nuorilta saadun tiedon vaikuttavuuden näkökulmasta olennaista on ajoittaa kuulemistoimenpiteet tarkoituksenmukaisella tavalla. Myös kuulemiskysymysten muotoilulla on keskeinen rooli. Aiheita ja kohderyhmiä rajaamalla voidaan saada syvällisempää ja luultavasti myös hyödynnettävämpää tietoa valmistelun tueksi. Lapset ja nuoret ovat myös hyvin moninainen joukko, jolloin on tarpeellista käydä sosiaaliturvaan liittyvää keskustelua eri näkökulmista ja juuri niistä aiheista, jotka ovat eri nuorten ryhmille tärkeitä ja samastuttavia. Haasteeksi käytännön toteutukselle voi puolestaan muodostua käytettävissä olevat resurssit. Laajojen kuulemistoimenpiteiden toteuttaminen vaatii resursointia sekä suunnitteluun että toteutukseen.

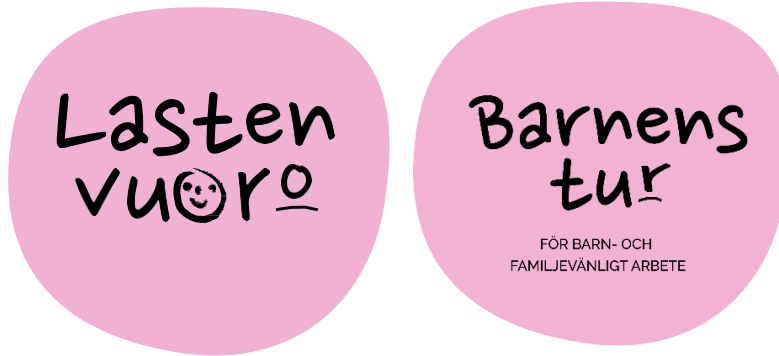
Tietomateriaalin tuottaminen kannusti kiteyttämään sosiaaliturvaan liittyvää tietoa nuorille ymmärrettävään muotoon. Nuorille suunnattu tietopaketti suomalaisesta sosiaaliturvajärjestelmästä on hyödynnettävissä myös hankkeen päätyttyä. Markkinointia on myös tarkoitus jatkaa tämän osalta. Viestinnässä on hyödynnetty sosiaali- ja terveysministeriön ja sosiaaliturvauudistuksen viestintäkanavia sekä yhteistyökumppaneiden verkostoja. Viestinnän näkökulmasta ratkaisematon haaste on se, että ministeriöllä ei ole valmiita kanavia suoraan kansalaisviestintään. Hankkeen aikana ministeriön ja sosiaaliturvauudistuksen viestinnässä kuitenkin testattiin uusia toimintatapoja, mistä on hyötyä myös jatkossa.

Materiaalit

Tietopaketti nuorille sosiaaliturvasta: <https://stm.fi/sotunuorille>

Raportti: Nuorten näkemyksiä sosiaaliturvasta ja sen kehittämisestä – Lasten ja nuorten kuuleminen sosiaaliturvauudistuksessa: [Linkki muistioon](#).

Toimenpide 19: Toteutetaan vaikuttamiskampanjat yksityisen sektorin toimijoiden ja julkisen sektorin kanssa työn ja perheen yhteensovittamisesta.

Kansallisen lapsistrategian toimenpide 19:

Työn ja perheen yhteensovittamisen vaikuttamis- ja viestintäkampanja

Lapsistrategian toimenpidesuunnitelmassa (2021, 38–39) on toimenpide nro 19: Toteutetaan vaikuttamiskampanjat yksityisen sektorin toimijoiden ja julkisen sektorin kanssa työn ja perheen yhteensovittamisesta. Kampanjoilla levitetään hyviä käytäntöjä ja vahvistetaan ymmärrystä perheiden moninaisuudesta ja lapsi- ja perheystävällisestä työelämästä koko yhteiskunnan asiana. Toimenpiteen tavoitteena on vaikuttaa hyvien käytäntöjen vakiinnuttamiseen ja perheystävälliseen työelämään sekä vahvistaa ymmärrystä lapsen oikeuksista myös työelämän asiana. Hankkeen toteuttajana toimi lapsiasiavaltuutettu. Toimenpide 19 toteutettiin osana lapsiasiavaltuutetun toimiston toimintaa ja kampanjan suunnittelusta ja toteutuksesta vastasi hankkeeseen palkattu viestintäsuunnittelija Jenny Söderman (100 %). Lisäksi hankkeen tukena oli suunnittelija Outi Kekkonen (40 %) ja viestintäasiantuntija Annaleena Aira. Viestintäsuunnittelija aloitti viran lapsiasiavaltuutetun toimistossa 5.5.2022. Toimenpide alkoi viestintätoimiston kilpailuttamisella, joka toteutettiin Hansel Oy:n *Viestintä- ja markkinointipalvelut 2020–2026* dynaamisen hankintajärjestelmän sisäisellä tarjouskilpailulla luokassa 1 *Kokonaispalvelu*. Sisäisen tarjouskilpailun voitti Milton.

Hankkeen alussa suunnittelija koosti katsauksen työn ja perheen yhteensovittamista koskeviin tutkimuksiin ja toteutettuihin kampanjoihin laajemman nykytilatiedon kirkastamiseksi. Kampanjan suunnittelua ja yhteistyötä varten koottiin työn ja perheen yhteensovittamisen asiantuntijoista koostuva työelämäverkosto. Verkostoon kuuluivat

edustajat Akavasta, DNA Oyj:sta, Kelasta, Lastensuojelun Keskusliitosta, Mieli ry:stä, Monimuotoiset perheet ry:stä, Mothers in Business MiB ry:stä, Nuoret ja talous TAT:sta, Suomen ammattiliittojen Keskusjärjestö SAK:sta, Suomen itsenäisyyden juhlarahasto Sitrasta, Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksesta, STTK:sta, Työ- ja elinkeinoministeriöstä, Tilastokeskuksesta ja Väestöliitosta. Kutsu verkostoon lähetettiin myös muille työelämäorganisaatioille. Työelämäverkosto kokoontui kolme kertaa hankkeen aikana ja jatkaa toimintaansa myös ensi vuonna Monimuotoiset perheet ry:n ja Mothers in Business MiB ry:n koordinoimana.

Työn ja perheen yhteensovittamisen vaikuttamis- ja viestintäkampanja nimettiin ”Lasten vuoro” -kampanjaksi ja se toteutettiin aikavälillä 17.10.–18.11.2022. Kohderyhmäksi valikoitui suomalaiset työnantajat ja työntekijät. Kampanja painottui vahvasti sosiaaliseen mediaan. Organisten päivitysten lisäksi kampanjan vaikuttavuutta haettiin maksetulla mainonnalla.

Kampanjan yhtenä toimenpiteenä tuotettiin viisi animaatiovideota, joissa esitellään viisi erilaista työympäristöä: rakentaminen, hoitoala, valkokaulus-/toimistotyö, kaupanala ja HoReCa. Ensin etsittiin Stock-videopankeista jokaista työympäristöä kuvastava video, jonka päälle animoitiin videolla näkyvälle esineelle tai asialle kasvot. Hahmojen ääninä toimivat eri ikäiset ja -taustaiset lapset, jotka tavoitettiin Miltonin verkostojen kautta: 5-vuotias Lili, 13-vuotias Oiva, 10-vuotias Juno, 7-vuotias Olivia ja 11-vuotias Jonah. Videoiden pituus optimoitiin sosiaaliseen mediaan sopiviksi 15 sekunnin mittaisiksi pätkiksi ja [pidempi video](#) tuotettiin www.lastenvuoro.fi -sivustolle. Sosiaalisen median pakettiin kuului lisäksi neljä kuvakarusellia, joista osa lähetettiin työelämäverkoston jäsenille hyödynnettäväksi. Graafisissa kuvakaruselleissa oli viisi kampanjan visuaalisella ilmeellä laadittua kuvaa, jotka linkitettiin toisiinsa. Lasten vuoro -kampanjan suojelijoina toimivat näyttelijä ja kirjailija **Jani Toivola**, Teknologiateollisuuden toimitusjohtaja **Jaakko Hirvola** sekä Kaksiäitiä-somevaikuttajat **Susanna Silvander-Rosti** ja **Ella Rosti**. Suojelijat tekivät kampanja-aikana postaukset omille sosiaalisen median tileille.

Kampanjasta tehtiin hakemus Ylelle yleishyödyllisen tietoiskun spottien ajamiseksi, mutta hakemus ei mennyt läpi. Kaksi kampanjatiedotetta julkaistiin STT-tiedotejaketupalvelussa. Ensimmäinen tiedote ”*Lapsiasiavaltuutetun kampanja: Lapset huomioitava työelämässä*” poiki pääkirjoitukset Keskisuomalainen -lehteen, Länsi-Uusimaa -lehteen, Keski-Uusimaa -lehteen sekä Uusimaa -lehteen. Toinen tiedote: ”*Lapset mukaan töihin -päivä palaa uudistettuna perjantaina 18.11.2022!*” poiki laajemmat toimitetut jutut mm. Aamulehteen,

Kauppalehteen ja Talouselämään sekä lyhyempiä juttuja eri maakuntalehtiin.

Lapsiasiavaltuutetun mielipidekirjoitus *"Joustaako työelämä lasten tarpeisiin?"* julkaistiin Helsingin Sanomissa ja Aamulehdessä. Mediaseurannan mukaan "Lasten vuoro" -asiasanalla löytyi 25 osumaa ja "Lapset mukaan töihin -päivä" -asiasanalla 96 osumaa. Lasten vuoro -kampanjaa käsiteltiin ainakin kolmessa eri radiolähetyksessä.

Monimuotoiset perheet ry järjesti 15.11.2022 Lasten vuoro -kampanjaan kuuluvan verkkokoulutuksen: "Erilaisia perhemuotoja huomioiva perheystävällisyys". Koulutuksessa oli noin 30 osallistujaa. Kampanja huipentui Lapsen oikeuksien viikolla järjestettyyn Lapset mukaan töihin -päivään 18.11.2022. Päivään ilmoittautui ennakkoon yli 760 työpaikkaa eri toimialoilta ympäri Suomen. Päivän tunnelmia voi käydä katselemassa Instagramista @lapsiasia -tilin tallennetusta kohokohdasta "Lasten vuoro". Lisätietoa päivästä:

www.lapsetmukaantoihin.fi.

Yhteenveto

Kampanja onnistui tavoittamaan sosiaalisessa mediassa kohderyhmän ja yli 570 000 suomalaista. Maksetulla mainonnalla tavoitettiin 25–60 -vuotiaita vanhempia, joilla on alle 17-vuotiaita lapsia. Lasten vuoro -kampanjan ilme erottui positiivisesti muun mainonnan joukosta. Kampanjalla saavutettiin kummassakin kanavassa markkinan keskiarvoa alhaisemmat klikkihinnat, mikä viestii kohderyhmälleen relevantista sisällöstä ja oikeanlaisesta kohdennuksesta. Videot toivat vaikuttavuutta paremmin kuin graafiset kuvakaruseellit, mikä on tyypillistä missä tahansa somekanavissa, mutta myös eri videoiden välillä oli huomattavaa eroa vaikuttavuudessa. Voimme päätellä, että hyvään tuloksellisuuteen vaikutti selkeä osallistumiskehotus (Lapset mukaan töihin -päivä) sekä puhtaasti tunteisiin vetoaminen (Lili/kaivinkone -video).

Ansaitun median puolella Lasten vuoro onnistui tavoitteessaan: kuukauden kestävän kampanjan aikana aihe näkyi suurimmissa valtakunnallisissa lehdissä sekä pienemmissä maakuntalehdissä ja radiossa.

Taulukko 1. Sosiaalisen median kattavuus kampanjan aikana

Viestintäkanava	Kattavuus	Yksikkö	Seuraajien lkm 2.12.2022
Instagram orgaaninen (ei-maksettu)	3173	julkaisujen kattavuus	1247
Facebook orgaaninen (ei-maksettu) animaatiovideot	95593	tavoitettua ihmistä	16900
Facebook orgaaninen (ei-maksettu) kuvakarusellit	14200	tavoitettua ihmistä	
Facebook & Instagram maksettu mainonta	266048	tavoitettua ihmistä	
LinkedIn orgaaninen (ei-maksettu)	3474	katselukertaa	200
LinkedIn maksettu mainonta	150000	tavoitettua ihmistä	
www.lastenvuoro.fi	38681	sivun katselut*	
Suojelijapostaus (ei-maksettu) Jani Toivola, Instagram	2327	reaktiota	69 600
Suojelijapostaus (ei-maksettu) Kaksi äitiä, Instagram	3424	reaktiota	51 400
Suojelijapostaus (ei-maksettu) Jaakko Hirvola, LinkedIn	142	reaktiota	3185

*sivuston kävijämäärää ei pystytä luotettavasti mittaamaan nykyisten evästekäytäntöjen vuoksi. Todellinen kävijämäärä on huomattavasti ilmoitettua suurempi.

Yhteensä

577062

Toimenpide 20: Toteutetaan sivusto lapsiin ja nuoriin kohdistuvan kiusaamisen, seksuaalisen häirinnän, väkivallan, vihapuheen ja syrjinnän vastaiselle työlle.

Ei kaikelle väkivallalle - kiusaamisen, häirinnän, syrjinnän ja väkivallan ehkäiseminen

Ei kaikelle väkivallalle -hankkeessa kehitettiin lasten ja nuorten kiusaamisen ja väkivallan sekä häirinnän ja syrjinnän ehkäisemiseen ja tunnistamiseen sekä niihin puuttumiseen liittyviä ohjeita ja työkaluja sekä verkkosivusto <https://www.oph.fi/fi/ei-kaikelle-vakivallalle>. Opetushallitus kokosi ensimmäistä kertaa näihin ilmiöihin liittyvän lainsäädännön, ohjeet ja työkalut samaan paikkaan. Kokonaisuus on kansainvälisestikin ainutlaatuinen.

Tausta ja lähtökohdat

Tutkimukset osoittavat, että suomalaisessa yhteiskunnassa lasten ja nuorten kohtaaman kiusaamisen, häirinnän, syrjinnän ja väkivallan ehkäisemisessä, tilanteiden tunnistamisessa ja niihin puuttumisessa on monen eri tason kehittämistarpeita. Vaikka kiusaaminen on kouluterveyskyselyjen tulosten mukaan pitkällä aikavälillä vähentynyt kouluissa, on se edelleen vakava yksilön ja yhteisön terveyden ja turvallisuuden ongelma niin koulussa kuin lapsen vapaa-ajallakin. Erityisesti tyttöjen kiusaamisen kokemukset ovat olleet kasvussa. Seksuaalisen häirinnän ja väkivallan määrä on lisääntynyt merkittävästi julkisilla paikoilla ja verkossa. Vähemmistöihin kuuluvien, kuten ulkomaalaistaustaisten lasten ja nuorten arjen turvallisuudessa on tapahtunut positiivista kehitystä, mutta silti he kokevat yhä selvästi muita enemmän kiusaamista, häirintää, syrjintää ja väkivaltaa. Myös sateenkaarilapset ja -nuoret kokevat myös muita enemmän kiusaamista, häirintää, syrjintää ja väkivaltaa elämässään.

Väkivallan määrässä on tapahtunut huolestuttava kehitys ja muutos lasten ja nuorten elämässä. Useat kiusaamis- tai väkivallatilanteet jäävät aikuisilta piiloon verkkoon tai sosiaaliseen mediaan. Moni lapsi ja nuori on kohteena tai tekijänä, ja vielä useampi seuraa tekoja sivusta. Usein kiusaaja tai väkivallan tekijä on vertainen. Osa lapsista kohtaa myös aikuisten tai oman lähimpiinsä (vanhemmat, sisarukset) taholta henkistä tai fyysistä väkivaltaa. Lapsi ja nuori kertoo kiusaamisesta tai koetusta väkivallasta liian harvoin aikuiselle koulussa tai kotona häpeän, syyllisyyden tai sosiaalisen aseman tavoittelun vuoksi. Tilanteisiin ei pystytä puuttumaan eikä kohdetta ja tekijää auttamaan ajoissa. Myös kokemusta siitä, että kertomisen myötä teot päättyvät, on liian vähän. Kiusaamisen, häirinnän, syrjinnän ja väkivallan tunnistamista estävät tiedon ja osaamisen puutteet, ympäristötekijät ja asenteet. Yhteisöjen toimintakulttuurilla ja aikuisten keskinäisellä vuorovaikutuksella sekä yhteistyöllä on vaikutusta siihen, miten kiusaaminen ja väkivalta sekä häirintä ja syrjintä tunnistetaan, miten niihin puututaan ja niitä ehkäistään.

Ei kaikelle väkivallalle -kokonaisuuden valmistelu perustui 26.1.2021 julkaistuun Opetus ja kulttuuriministeriön toimenpideohjelmaan kiusaamisen, väkivallan ja häirinnän ehkäisemiseksi varhaiskasvatuksessa, kouluissa ja oppilaitoksissa, jossa viidenteen toimenpiteeseen (Kiusaamisen ehkäisyn sivusto) liittyen on kirjaus: *"Opetushallitus laatii yhteistyössä eri tahojen kanssa, oppilaita ja opiskelijoita kuullen sekä kodin ja koulun yhteistyötä tukien verkkopohjaisen kiusaamisen ehkäisyn sivuston. Sivusto informoi olemassa olevasta lainsäädäntö- ja normipohjasta koulukiusaamisen ehkäisyyn liittyen. Sivuston tavoitteena on antaa käytännön ohjeita sekä konkreettisia toimenpiteitä kiusaamisen ehkäisyyn kouluissa ja oppilaitoksissa. Tavoitteena on sitouttaa koko kouluyhteisöä vahvistamaan kiusaamista ja väkivaltaa ehkäisevää sekä yhteisöllisyyttä ja hyvinvointia tukevaa toimintakulttuuria. Tavoitteena on lisätä oppilaiden ja opiskelijoiden ymmärrystä kiusaamisen ja väkivallan vaikutuksista. Tavoitteena on vahvistaa oppilaiden ja opiskelijoiden osallisuutta kiusaamisen vastaisessa työssä. Tavoitteena on vahvistaa huoltajien osallisuutta kiusaamisen ehkäisyssä kodin ja koulun yhteistyön avulla."*

Ei kaikelle väkivallalle -kokonaisuuden valmistelu perustui myös kansalliseen lapsistrategiaan (julk. 23.2.2021) ja sen toimeenpanosuunnitelman (7.10.2021) toimenpiteeseen nro 20: *"Toteutetaan sivusto*

lapsiin ja nuoriin kohdistuvan kiusaamisen, seksuaalisen häirinnän, väkivallan, vihapuheen ja syrjinnän vastaiselle työlle. Kiusaaminen, seksuaalinen häirintä, väkivalta, vihapuhe ja syrjintä vaikuttavat merkittävästi lasten ja nuorten arjen hyvinvointiin. Nämä ilmiöt kietoutuvat yhä useammin digitaalisiin ympäristöihin, ja apua niihin haetaan samoin kasvavasti myös verkon kautta. Toimenpiteessä kootaan yhteen olemassa olevat materiaalit sekä laaditaan uusia tukimateriaaleja kiusaamiseen ja muihin lapsille ja nuorille haitallisiin ilmiöihin puuttumiselle. Sivusto toteutetaan Opetushallituksen www-sivuston alla ja sen laatimisessa tehdään yhteistyötä muiden viranomaisten kanssa. Materiaalien kehittämisessä osallistetaan lapsia ja nuoria sekä järjestöjä, vanhempia ja muita lasten läheisiä sekä kasvatus- ja koulutusalan henkilöstöä."

Kasvatukseen ja koulutukseen annettiin kehittämishankkeen aikana kiusaamisen, häirinnän, syrjinnän ja väkivallan ehkäisemiseen ja kurinpitoon liittyvät lainsäädäntömuutokset ja uudet määräykset, jotka astuivat voimaan 1.8.2022.

Hankkeen tavoitteet ja kohderyhmät

Ei kaikelle väkivallalle -kokonaisuus on tarkoitettu kasvatuksen ja koulutuksen ammattilaisille, kuten opettajille, rehtoreille ja muulle henkilöstölle varhaiskasvatuksessa, esi- ja perusopetuksessa sekä lukio- ja ammatillisessa koulutuksessa. Suurin osa materiaaleista on tarkoitettu myös huoltajille ja osa materiaaleista opiskelijoille ja oppilaille, sekä käytettäväksi opetuksessa. Tavoitteena oli saada aikaan helposti saavutettava ja käytettävä, tutkimustietoon ja lainsäädäntöön perustuva kokonaisuus, joka saa aikaan muutoksia ajattelussa ja toimintatavoissa, ja rohkaisee toimimaan yksin ja yhdessä näiden ongelmien ratkaisemiseksi ja turvallisuuden parantamiseksi. Tavoitteena oli, että kokonaisuus lisää ymmärrystä näistä ilmiöistä sekä siitä, miksi niihin on tärkeää puuttua. Käytännössä tiedon lisääntymisen ja tutkitusti sekä juridisesti oikealla tavalla puuttumisen tulisi johtaa siihen, että kiusaamista, häirintää, syrjintää ja väkivaltaa tunnistetaan ja tilanteisiin puututaan jatkossa paremmin niin, että kiusaaminen, häirintä, syrjintä ja väkivalta päättyvät.

Hankkeen tavoitteina oli:

- Vahvistaa kiusaamiseen, häirintään, syrjintään, vihapuheeseen ja väkivaltaan liittyvien ilmiöiden tunnistamista ja tehokasta puuttumista varhaiskasvatuksessa, kouluissa ja oppilaitoksissa
- Vahvistaa ehkäisevää työtä, jossa keskeistä on osallisuus, yhteisöllisyys ja toimintakulttuuri
- Lisätä tietoisuutta ja ymmärrystä lapsiin ja nuoriin kohdistuvan kiusaamisen, häirinnän, syrjinnän, vihapuheen ja väkivallan vastaisesta työstä varhaiskasvatuksessa, kouluissa ja oppilaitoksissa
- Lisätä tietoisuutta ja ymmärrystä lapsiin ja nuoriin kohdistuvan kiusaamisen, häirinnän, syrjinnän, vihapuheen ja väkivallan vastaisesta työstä varhaiskasvatuksessa, kouluissa ja oppilaitoksissa
- Tukea ja kannustaa kouluja ja oppilaitoksia tekemään arjen työtä ilmiöihin liittyen
- Tuoda esiin eri toimijoiden vastuita ja rooleja ja kotien kanssa tehtävän yhteistyön merkitystä, sekä johtamisen ja toimintakulttuurin merkitystä.

Toteutus

Kehittämishanke tehtiin laajassa yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa kasvatuksen ja koulutuksen ammattilaisten, lasten ja nuorten sekä opiskelijajärjestöjen edustajien ja hankkeen tukiryhmän kanssa sekä eri hallinnonalojen yhteistyönä. Opetushallituksen asiantuntijoista 18 osallistui tähän työhön, joista erityisasiantuntija Riina Länsikallio toimi hankkeen projektijohtajana Opetushallituksesta. Hankkeeseen palkattiin lapsistrategiarahoituksella verkkoviestinnän asiantuntija Heidi Hannikainen 1.1.2022-28.2.2023 ja assistentti Ella Heikkinen ajalle 1.11.2022-28.2.2023.

Kehittämistyötä varten Opetushallitus nimesi vuoden 2022 alussa laajapohjaisen tukiryhmän, jossa olivat rahoittajan, tutkimuksen, järjestöjen ja alan ammattilaisten edustajia. Tukiryhmän jäsenet olivat:

Opetusneuvos Anneli Rautiainen (9.5.2022 asti), kehitysjohtaja Reetta Niemelä (10.5.2022 alk.),
Opetushallitus, puheenjohtaja
Pääsihteeri Johanna Laisaari, Kansallinen lapsistrategia, puheenjohtaja
Akatemiatutkija Lotta Haikkola, Nuorisotutkimusseura
Johtava asiantuntija Esa Iivonen, Mannerheimin lastensuojeluliitto
Asiantuntija Ville Koikkalainen, Vanhempainliitto
Rehtori Marko Kuvaja, Suomen Rehtorit ry
Opiskeluhuollon koordinaattori Seija Kärki, Savon ammattiopisto ja Varkauden lukio
Vararehtori Hellevi Lassila, Seinäjoen koulutuskuntayhtymä
Johtava asiantuntija Päivi Lindberg, Terveyden ja hyvinvoinnin laitos
Oppilashuollon päällikkö Vesa Nevalainen, Helsingin kaupunki
Professori Christina Salmivalli, Turun yliopisto
Väitöskirjatutkija Antti Seitamaa, Helsingin yliopisto
Toiminnanjohtaja Ulla Siimes, Lastensuojelun keskusliitto
Asiantuntija Lotte Telakivi, Seta ry.
Johtava kuraattori Eija Tommo, Lahden kaupunki, sivistyksen palvelualue
Tiimipäällikkö Heikki Turkka, Aseman lapset ry.
Toiminnanjohtaja Niina Vaaranen-Valkonen, Suojellaan lapsia ry.
Juridiskt ombud, Elias Vartio, Samarbetsförbundet kring funktionshinder rf.
Erityisasiantuntija Riina Länsikallio, Opetushallitus, sihteeri
Erityisasiantuntija Tiina Kärkkäinen, Opetushallitus, sihteeri

Valmistelussa kuultiin erikseen lapsia ja nuoria pienryhmähaastatteluissa strukturoidun lomakkeen avulla. Lasten ja nuorten keskeisin viesti oli, että aikuisten on otettava vakavasti kiusaaminen ja väkivalta sekä syrjintä ja häirintä, jota esiintyy kaikkialla lasten elämässä. Lisäksi tilanteet on tunnistettava kouluissa ja oppilaitoksissa paremmin, ja niihin tulee myös aikuisten puuttua niin, että kiusaaminen ja väkivalta sekä syrjintä ja häirintä loppuvat sekä koulussa että muualla.

Kasvatus- ja koulutusalan ammattilaisia kuultiin laajasti Opetushallituksen omien verkostojen kautta. Ammattilaiset esittivät toiveita kokonaisuuden toteuttamiseksi ja heidän kanssaan reflektointia tehtiin suunnitelmia. Opiskelijajärjestöjä tavattiin vuoden aikana kuusi kertaa, ja heiltä saatiin arvokasta palautetta työn eri vaiheissa. Vanhempain edustajia tavattiin kolme kertaa ja myös heiltä saatiin arvokasta palautetta työhön myös aivan kokonaisuuden loppuvaiheessa. Hankkeen kehittämisessä tehtiin tiivistä yhteistyötä tutkijoiden, järjestöjen ja kansallisen lapsistrategian asiantuntijoiden sekä strategian muiden kehittämistoimijoiden kanssa.

Yhteistyö Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen kouluterveyskyselyn kehittämispäällikkö Jenni Heleniuksen ja väkivalta-asiantuntijoiden Ulla Korpilahden, Taina Laajasalon ja Taina Riskin kanssa on ollut tärkeä osa sivuston rakentamista. Lisäksi yhteistyötä tehtiin Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen lasten ja nuorten palveluiden, opiskeluhuollon asiantuntijoiden sekä tasa-arvo- ja sateenkaarihankkeiden kanssa. Yhteistyötä tehtiin myös poliisihallituksen ja oikeusministeriön kanssa.

Hankkeessa tuotettuja materiaaleja ja työkaluja julkaistiin hankkeen eri vaiheissa. *Ohjeet ammatillisen ja lukiokoulutuksen opiskelijoille - Seksuaalisen häirinnän ja väkivallan ehkäiseminen ja siihen puuttuminen*- esite ja juliste julkaistiin 24.5.2022. 10 videon kokonaisuus julkaistiin 24.8.2022. Tammikuun 2023 aikana julkaistiin kolme uutta lyhytvideota, kaksi animaatiota, kolme podcastia ja kolme sähköistä ohjetta *Kiusaamiseen, häirintään, syrjintään ja väkivaltaan puuttuminen ja tapausten seuranta* sekä sähköinen liite *koulutussopimuksen/oppisopimuksen liite ammatilliseen koulutukseen kiusaamisen, häirinnän, syrjinnän ja väkivallan puuttumiseksi ja tilanteiden seuraamiseksi*.

Sivustokokonaisuus julkistettiin suomeksi 26.1.2023 ja samaan aikaan avattiin myös ruotsinkielinen sivusto, jossa ohjeet, videot ja podcastit olivat saatavilla ruotsin kielellä. Sivuston ja materiaalien

julkistamistilaisuus järjestettiin torstaina 26.1.2023 klo 12.00-15.00. Opetushallituksessa Helsingissä sekä verkon välityksellä. Ruotsinkielinen valmis sivustokokonaisuus avattiin 21.2.23. Hanke päättyi 28.2.2023.

Tuotokset

Hankkeessa kehitettiin useita ohjeita ja työkaluja kiusaamisen ja väkivallan sekä syrjinnän ja häirinnän ehkäisemiseen, niiden tunnistamiseen ja niihin puuttumiseen.

Kehittämistyön aikana linjattiin uudelleen muun muassa seikkoja, jotka ovat olleet epäselviä. Tällaisia seikkoja olivat muun muassa se, että opettajalla on vastuu kunkin opetusryhmän turvallisuudesta ja rehtorilla kokonaisvastuu. Varhaiskasvatuksessa vastuu on henkilöstöllä. Tämän vuoksi koulussa tai esimerkiksi päiväkodissa lapsen tai oppilaan kokema kiusaaminen, ja tieto siitä on tultava viiveettä esimerkiksi opiskeluhoitopalveluista turvallisuudesta vastuussa olevalla opettajalle turvallisuutta parantavia toimenpiteitä varten. Jos opettaja on itse osallinen kiusaamistekoihin, tulee tieto viiveettä tulla silloin rehtorille.

Seuraavassa on listattu kehitetyt ohjeet ja työkalut:

Kiusaamisen, häirinnän, syrjinnän ja väkivallan ehkäiseminen ([oph.fi/ei-kaikelle-vakivallalle](https://www.oph.fi/ei-kaikelle-vakivallalle))

Kiusaamisen, häirinnän, syrjinnän ja väkivallan ehkäiseminen on oph.fi -sivuilla <https://www.oph.fi/fi/ei-kaikelle-vakivallalle>. Kokonaisuus julkistettiin 26.1.2023 keväällä 2022 sovitun mukaisesti. Myös ruotsinkielinen sivusto avattiin 26.1., mutta kokonaisuudessaan se valmistui 21.2.2023.

Sivustolla on määritelty kaikki neljä ilmiötä ja koottu yhteen niihin liittyvä lainsäädäntö, tietoa ilmiöiden yleisyydestä lasten ja nuorten kokemana kouluissa ja oppilaitoksissa sekä heidän vapaa-ajallaan ja kotona, ilmiöiden tunnistamisesta ja keinoista, joilla niihin voidaan puuttua, sekä ilmiöiden ehkäisemisestä ja turvallisuutta edistävästä toimintamalleista. Sivustolle on koottu myös tietoa koulun ja varhaiskasvatuksen yhteistyöstä huoltajien kanssa, sekä opiskeluhoitopalvelujen roolista kiusaamisen, häirinnän, syrjinnän ja väkivallan tunnistamisessa, ja niihin puuttumisessa, kuten myös viranomaisyhteistyöstä, ilmoitusvelvollisuuksista sekä lapsia koskevasta tiedonkulusta.

Sivustolla on oma brändi, oma graafinen ilme ja logo. Sosiaalisessa mediassa käytetään aihetunnistetta #EiKaikelleVakivallalle (#SägNejTillAlltVäld).

Toimi kiusaamista, häirintää, syrjintää ja väkivaltaa vastaan.

Ta avstånd från mobbning, trakasserier, diskriminering och andra former av våld.

10 lyhytvideon tuotanto

10 lyhytvideon kokonaisuus lasten ja nuorten kokemaan kiusaamisen, häirinnän, syrjinnän ja väkivallan tunnistamiseen, niihin puuttumiseen ja niiden ehkäisemiseen julkaistiin 24.8.2022

<https://www.oph.fi/fi/uutiset/2022/tunnetko-vastuusi-kiusaamisen-hairinnan-syrjinnan-ja-vakivallan-tunnistaminen-ja>. Videoilla esiintyy tutkijoita ja viranomaisten edustajia, opettajia, rehtoreita, kuraattori sekä lapsia ja nuoria. Videot on tekstitetty suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi ja ne ovat

Opetushallituksen YouTube -kanavan soittolistalla *kiusaamisen, häirinnän, syrjinnän ja väkivallan ehkäiseminen*

https://www.youtube.com/watch?v=ZAwgilJzzxQ&list=PLsBm4tVhwD2E_CtDxK87_03Bhf73JnU9y

1. Tunnetko vastuusi - Yksinäisyyden ehkäiseminen ja turvallisuuden edistäminen
2. Tunnista kiusaaminen – myös verkossa
3. Kiusaamiseen puuttumisen keinot
4. Vuorovaikutustaidot ja väkivallan ehkäisy
5. Huomaa ja tunnista lapsen kokema seksuaalinen väkivalta
6. Nuorten kokema seksuaalinen häirintä ja väkivalta – Tunnistaminen ja puuttuminen
7. Miten voimme ehkäistä syrjintää ja vihapuhetta
8. Vähemmistöt ja moniperusteinen syrjintä – Tunnistaminen ja ehkäisy
9. Huoltajat ratkaisemassa – Toimintamallit kotien kanssa tehtävään yhteistyöhön
10. Auta lasta viiveettä! – Yhteistyö viranomaisten kesken

Videot 2, 3, 4, 5, 6 ja 9 tekstitettiin lisäksi venäjäksi, arabiaksi, somaliksi, farsiksi ja soraniksi.

Viiden videon tuotanto

Kolme lyhytvideota ja kaksi animaatiota opiskeluhoitopalveluista liittyen lasten ja nuorten auttamiseen erityisesti kiusaamistilanteissa, ja myös häirintä- ja väkivaltatilanteissa. Ammatillisille suunnatut videot on tekstitetty suomeksi ja ruotsiksi ja huoltajille ja lapsille sekä nuorille tarkoitetut videot on tekstitetty suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi. Videot tehtiin yhteistyössä Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen opiskeluhoitopalveluiden asiantuntijoiden kanssa ja ne ovat Opetushallituksen YouTube-kanavan soittolistalla.

https://www.youtube.com/watch?v=ZAwgilJzzxQ&list=PLsBm4tVhwD2E_CtDxK87_03Bhf73JnU9y

11. Mitä voin tehdä/ mistä haen apua, kun minua kiusataan
12. Kun kiusaaminen tekee kouluun menemisen vaikeaksi
13. Opettaja ja opiskeluhoitopalvelut yhdessä kiusaamistilanteita selvittämässä
14. Opiskeluhoitopalvelujen ammattilainen - ota puheeksi ja kysy
15. Lasten ja nuorten kohtaaminen ja kuuntelemisen taito opiskeluhoitopalveluissa

Ohjeet ammatillisen ja lukiokoulutuksen opiskelijoille - Seksuaalisen häirinnän ja väkivallan ehkäiseminen ja siihen puuttuminen

Sähköinen esite tehtiin 11 eri kielellä (suomi, ruotsi, englanti, venäjä, arabia, somali, kurdi, farsi sekä pohjois-, inarin- ja koltansaame) ja juliste suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi. Ohjeet on suunnattu ammatillisen ja lukiokoulutuksen opiskelijoille ja ne julkaistiin 24.5.2022 <https://www.oph.fi/fi/tilastot-ja-julkaisut/julkaisut/ohjeet-ammattillisen-ja-lukiokoulutuksen-opiskelijoille-seksuaalisen>

Ohjeet johtajille ja rehtoreille - kiusaamiseen, häirintään, syrjintään ja väkivaltaan puuttuminen ja tapausten seuranta

Kolme sähköistä ohjetta lasten, oppilaiden ja opiskelijoiden kokemaan kiusaamiseen, häirintään, syrjintään ja väkivaltaan puuttumiseksi ja tapausten seuraamiseksi. Ohjeet on tehty erikseen varhaiskasvatuksen johtajille, esi- ja perusopetuksen rehtoreille sekä ammatillisen ja lukiokoulutuksen rehtoreille ja johtajille. Ohjeet on käännetty ruotsiksi. Ohjeet julkistettiin 26.1.2023.

Liite koulutus sopimukseen / oppisopimukseen kiusaamisen, häirinnän, syrjinnän ja väkivallan ehkäisemiseksi

Sähköinen koulutus sopimuksen/oppisopimuksen malliliite ammatilliseen koulutukseen kiusaamisen, häirinnän, syrjinnän ja väkivallan ehkäisemiseksi. Liite on käännetty ruotsiksi. Liite julkistettiin 26.1.2023.

Kolmen podcastin tuotanto

Kolme podcastia koskien ammatillisen lasten yksinäisyyden torjuntaa, lasten käytöshäiriöitä ja niissä tarvittavaa tukea sekä koulutuksen ja vanhempien yhteistyötä. Podcastit ovat Opetushallituksen YouTube -kanavalla soittolistalla kiusaamisen, häirinnän, syrjinnän ja väkivallan ehkäiseminen.

Podcastit julkistettiin 26.1.2023.

https://www.youtube.com/watch?v=ZAwgilJzzxQ&list=PLsBm4tVhwD2E_CtDxK87_03Bhf73JnU9y.

Podcastit on julkaistu myös Spotifyyissä Opetushallituksen *Intohimona oppiminen!* -podcast-kanavalla <https://open.spotify.com/show/23vXvCFkNSpmxtXnuK6m1g>. Podcastit on tekstitetty suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi ja niiden kesto on noin 20 minuutta.

1. Kuinka auttaa käytöshäiriöistä lasta?
2. Lapselle yksinäisyys voi olla tuhoisaa
3. Vanhemmat mukaan yhteistyöhön

Sähköiset esitteet ja julisteet painettiin julkistamistilaisuuteen ja niitä jaettiin myös Educa 2023 -messuilla. Suomenkielisiä esitteitä ja julisteita painettiin 5000 kpl, ja ruotsin- sekä englanninkielisiä molempia 500 kpl.

Hankkeen vaikuttavuus

Toimenpiteen ja hankkeen kaikki tavoitteet täyttyivät täysimääräisesti. Laaja-alainen ja eri hallinnonalojen välinen yhteistyö on ollut erittäin hyvin toimivaa.

Opetushallitus on tehnyt reilun vuoden mittaisessa hankkeessa noin 70 somejulkaisua, ja neljä uutista, sekä kaksi blogia. Twitterissa aihetunnisteen #EikaikelleVäkivallalle potentiaalinen tavoitavuus vuonna 2022 oli 230 000 ja vuoden 2023 alussa (1.1.-16.2.) 493 000. Mainintojen määrä vuonna 2022 oli 161 ja vuoden 2023 alussa 208 kpl. Lyhytvideoita on katsottu YouTube-kanavalla 24.8.2022-14.2.2023 välisenä aikana yhteensä 6865 kertaa. Podcasteja on kuunneltu Youtube-kanavalla 26.1.-14.2.2023 576 kertaa ja Spotifyyissä 26.1.-20.2.2023 95 kertaa.

Yhteistyöstä on löytynyt synergiaa. Hanketta esiteltiin muun muassa THL:n tasa-arvopäiville lokakuussa 2022. Viestintäyhteistyötä tehtiin poliisihallituksen kanssa sekä toukokuussa 2022 että hankkeen julkistamispäivänä tammikuussa 2023. Tärkeä yhteistyökumppanuus oli Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen kouluterveyskyselyn asiantuntijoiden kanssa tehty yhteistyö, jolla Opetushallituksen sivustolle saatiin trenditiedot yli 20 taulukon avulla kiusaamis-, väkivalta-, häirintä- ja syrjintäilmiöitä. Osa tiedoista oli aiemmin julkaisemattomia, ja vuodesta 1996 alkaen. Hankkeen aikana huolehdittiin myös siitä, että muiden Lapsistrategian toimenpiteiden, oikeusministeriön naisten väkivallan torjuntaohjelman, sekä THL:n väkivallaton lapsuus -toimenpideohjelmaan liittyen syntyy synergiaa. Oikeusministeriön NKV-ohjelman Opetushallitukselle suuntaamaa resurssia käytettiin hankkeen esitteen valmistelussa keväällä 2022.

Hankkeen etenemisestä on viestitty vuoden aikana kymmenissä tilaisuuksissa, ja hanke on tehnyt myös kaksi osajulkaisua toukokuussa ja elokuussa 2022. Hanke on saanut laajaa huomiota jo ennen varsinaista julkaisua. Esimerkiksi kymmenen lyhytvideon sarjaa on katsottu moninkertainen määrä verrattuna muihin Opetushallituksen vuonna 2022 aikana julkaistuihin videoihin.

Kehitetty kokonaisuus lisää paitsi kasvatus- ja koulutusalan ammattilaisten, myös lasten ja nuorten sekä heidän huoltajien tietoisuutta ilmiöistä, ja välillisesti sillä on myös kiusaamista, häirintää, syrjintää ja väkivaltaa ehkäiseviä vaikutuksia.

Sivustosta kerättiin palautetta kolmen viikon ajan julkistamisen sen jälkeen. Webropol-työkalulla laadittu kysely palautteen keräämistä varten avattiin julkistamisen 26.1.23 yhteydessä. Palautteen perusteella sivustoa kehitetään hankkeen jatkumisen ajan, eli helmikuun 2023 loppuun asti.

Johtopäätökset, pysyvä toiminta ja jatkotoimet

Ei kaikelle väkivallalle -kokonaisuus on tärkeä askel lasten ja nuorten kiusaamisen ja väkivallan sekä häirinnän ja syrjinnän parempaan tunnistamiseen ja ehkäisemiseen juridisesti ja tutkitusti oikealla tavalla kasvatuksessa ja koulutuksessa. Tehty kokonaisuus tukee kiusaamisen, häirinnän, syrjinnän ja väkivallan ehkäisemiseen ja kurinpitoon liittyviä lainsäädäntö- ja määräysmuutoksia, jotka astuivat voimaan 1.8.2022. Johtamisen merkitys on tärkeää ilmiöiden tunnistamisessa ja niihin puuttumisessa. Ei kaikelle väkivallalle -kokonaisuus on liitetty vuoden 2023 alussa Opetushallituksen rehtorin pätevyuden antavan koulutuksen opetushallinnon tutkinnon perusteisiin.

Lasten ja nuorten kiusaamisen, häirinnän, syrjinnän ja väkivallan vastaisessa työssä ja siitä viestimisessä olisi välttämätöntä toimia pitkäjänteisesti. Terveyden ja turvallisuuden ongelmien ratkaiseminen on entistä tärkeämpää ajassa, jolloin osalla lapsista ja nuorista terveyden ja hyvinvoinnin ongelmat ovat syventyneet koronapandemian ja Venäjän Ukrainassa aloittaman sodan seurauksena. Näitä ongelmia on tunnistettu jo ennen kansallisia kriisejä, joten niihin tulisi jatkossa entistä painokkaammin tarttua.

Lapsia ja nuoria koskevien keskeisten yhteiskunnan instituutioiden, kuten koulujen ja oppilaitosten sekä kasvatuksen ja koulutuksen hallinnonalan, *pitää itse olla keskeisenä toimijana* kehittämässä kasvatuksen ja koulutuksen toimintakulttuuria ja -tapoja. Suuri osa varhaiskasvatuspalveluista, kouluista ja oppilaitoksista tekee järjestelmällistä kiusaamisen, häirinnän, syrjinnän ja väkivallan ehkäisevää sekä niitä tunnistavaa työtä, mutta siinä on puutteita. Tulevaisuudessa tarvitaan kasvatuksen ja koulutuksen arjen ja johtamisen tukea, laaja-alaista toimintatapojen kehittämistä sekä osaamisen laajentamista. Lisäksi tarvitaan ilmiöiden parempaa tunnistamista ja puuttumista muualla lasten ja nuorten elämässä kuten harrastuksissa, vapaa-ajalla ja lähipiirissä/kotona.

Kehittämistyön aikana tuli esille aikuisten mallin ja esimerkin merkitys ilmiöiden tunnistamisessa ja ehkäisemisessä. Ilmiöitä tunnistamalla lasten ja nuorten elämässä ja puuttamalla niihin oikealla tavalla jaetaan ymmärrystä myös aikuisille. Tämä työ toisi selkeän muutoksen koko yhteiskuntaan, mutta se vaatisi vähintään kolmen-viiden vuoden kasvatuksen ja koulutuksen hallinnonalan panostuksen näihin asioihin.

Ehdotukset jatkotoimista:

- *Pitkäjänteinen ja monialainen asiantuntijatyö* lasten ja nuorten terveellisyyden ja turvallisuuden kehittämiseksi ja arjen sekä johtamisen tukemiseksi kasvatuksessa ja koulutuksessa, sekä muualla lasten ja nuorten elämässä, kuten harrastuksissa, vapaa-ajalla ja lähipiirissä/kotona
- *Tutkimus- tai arviointityö* koskien ilmiöiden tunnistamista, niihin puuttumista ja seuraamista sekä kehittämistoiminnan vaikutuksia
- *Osaamisen kehittäminen koulutuksen keinoin* rehtoreiden, johtajien, opettajien ja muun henkilöstön perus- ja täydennyskoulutuksissa.

Toimenpide 21: Toteutetaan poikkihallinnollisesti tutkimushanke syrjäytymisvaarassa olevien ja osattomien lasten ja nuorten tilanteen selvittämiseksi.

16.12.2022

Tutkimushanke osattomien ja syrjäytymisvaarassa olevien lasten ja nuorten turvallisuuspääomasta

Lapsistrategian toimenpide 21

Seurantaraportti kansalliselle lapsistrategialle

Työryhmä: Lotta Haikkola, Oona Myllyntaus, Susanna Jurvanen (Nuoristotutkimusverkosto) ja Susan Eriksson Nuorisolan tutkimus- ja kehittämiskeskus Juvenia)

Yhteyshenkilö: Oona Myllyntaus, oonamyllyntaus@nuorisotutkimus.fi

Tavoitteet ja tarve

Hankkeen *Näkymätön näkyväksi – Tutkimustietoa ja rakennusaineeksi syrjäytymisvaarassa olevien lasten ja nuorten turvallisuuspääoman vahvistamiseksi* tavoite on kartoittaa olemassa olevaa tietoa erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten kokemista turvallisuushkista, heidän turvallisuuden tunteestaan sekä turvallisuuteen liittyvistä tiedoista ja taidoista ja tunnistaa tämänhetkisiä tietopuutteita ja luoda suuntaviivoja tarvittavalle tiedontuotannolle ja tiedontuotannon menetelmille sekä tarkastella turvallisuustaitoihin- ja tietoihin liittyvän indikaattorin luomisen mahdollisuutta. Toinen tavoite oli kartoittaa olemassa olevia kunta- ja järjestösektorin toimia nuorten turvallisuuden ja turvallisuuteen liittyvien tietojen ja taitojen vahvistamiseksi ja selvittää näiden yhteydessä tapahtuvaa tiedontuotantoa. Turvallisuus nähdään hankkeessa laajasti ja siihen luetaan sekä subjektiivinen turvallisuuden tunne (luottamus yhteiskuntaan, elämän kokeminen turvalliseksi, pelot) sekä konkreettiset uhat ja uhrikokemukset eli esimerkiksi rikosten kohteeksi joutuminen, tapaturmat ja onnettomuudet. Turvallisuuspääomalla viitataan lasten ja nuorten turvallisuuteen liittyviin taitoihin, valmiuksiin, kykyihin ja mahdollisuuksiin ja sitä pyritään hahmottamaan hyvinvoinnin ja lapsen oikeuksien toteutumisen näkökulmista. Hankkeesta julkaistaan raportti Nuorisotutkimusverkoston julkaisusarjassa.

Työsuunnitelma ja toteutuksen vaihe

Hankekausi	1.5.2022–31.3.2023
Aineistojen keruu, analyysi ja raportin kirjoitus	10/22–2/23
Tiedotteen DL	20.3.2023
Raportin julkaisu tiedotteella verkossa	28.3.2023

Alustavia tuloksia

Tutkimushankkeen päätulos on Nuorisotutkimusseuran julkaisusarjassa ilmestyvä noin 150-sivuinen raportti (liitteinen). Raporttiin sisältyy ruotsinkielinen ja englanninkielinen tiivistelmä.

Tuloksia kirjallisuuskatsauksesta

Kirjallisuuskatsaus osoittaa, että turvallisuuden kenttä on laaja, ja erilaisia vähemmistöryhmien ja haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten kohdalla korostuu eri teemat. Eri vähemmistöryhmille kasaantuu eri riskitekijöitä. Toisaalta tutkimuksesta käy ilmi, että palvelujärjestelmässä on vaikeuksia kohdata joihinkin vähemmistöihin kuuluvia lapsia ja nuoria.

Tuloksia kunnista ja järjestöistä

Selvityksen tavoitteena oli vastata seuraaviin tutkimuskysymyksiin, joihin olemme saaneet jo muutamia vastauksia kartoituksen pohjalta.

1. Kuntien ja järjestöjen toimijoiden nimeämät keskeisimmät lasten ja nuorten turvallisuusuhkat

Keskeisimmiksi nuorten kohtaamiksi turvallisuusuhkiksi kuntien haastateltavat nostivat esiin häirinnän, syrjinnän ja väkivallan. Seksuaalisen ja muun häirinnän ja syrjinnän nähtiin kohdistuvan erityisesti tyttöihin, sukupuoli- ja seksuaalivähemmistöihin sekä maahanmuuttajataustaisiin nuoriin. Ongelman nähtiin sijoittuvan erityisesti julkiseen ja digitaaliseen tilaan. Turvallisuusuhkana tuli esiin myös yhteiskunnallinen polarisaatio, joka eriyttää heikoimmassa asemassa olevia siitä valtaosasta, jotka voivat hyvin. Erityisenä turvallisuusuhkana syrjäytymisvaarassa olevilla lapsilla ja nuorilla nousivat esiin myös päihteet, joko itse käytettynä tai lähipiirin käyttämänä.

Järjestökentällä keskeiset turvallisuusuhkat nähtiin laajemmin: globaalit uhkat, kuten ympäristö- ja ilmastokriisi ja sodat. Yleisenä nuoriin liittyvänä turvallisuusuhkana nähtiin nuorten kulttuuri, jossa oireillaan väkivallalla. Myös järjestöt näkivät turvallisuusuhkana seksuaalisen häirinnän ja väkivallan, joka on laajentunut verkkoympäristöön. Lastensuojelun sijaishuollon piirissä olevien lasten ja nuorten nähtiin olevan erityisessä syrjäytymisvaarassa ja heidän mainittiin kohtaavan yleisimmin seuraavia selkeitä turvallisuusuhkia:

- Sijaishuollossa vertaisväkivalta
- Sijaishuoltoapaikan vaihdokset, kolmasosalla enemmän kuin 3 tai 4 sijaishuoltoapaikan vaihdosta
- Huostaanoton päätyttyä nuoren aikuisen yksinäisyys: ei ole sosiaalisia suhteita ja suvun verkostoa. Jälkihuollon tukitoimet pistemäisiä. Ei hyvää itseohjautuvuutta, haetaan hyväksyntää.

2. Keskeiset toimet ja hankkeet nuorten turvallisuuden vahvistamiseksi kunnissa ja järjestöissä

Kunnissa ja järjestöissä toteutettujen turvallisuutta ylläpitävien ja edistävien hankkeiden ja ohjelmien tavoitteet olivat moninaisia. Kunnissa ja järjestöissä samoja turvallisuuteen kohdistuva tavoitteita olivat nuoren elämän kokonaisuuden tukeminen matalalla kynnyksellä sekä nuori itse oman elämänsä toimijana.

Kunnissa toimet kohdistuivat sekä sosiaali- ja terveystalouteen (sis. nuorisotoimi) että sivistys- ja kasvatustoimiin. Lisäksi toimia tehtiin verkko-, liikenne- sekä paloturvallisuuden alueilla muun muassa pelastustoimissa. Helsingissä ja Oulussa kaikkien kaupunkilaisten turvallisuutta edistää erillinen turvallisuusyksikkö. Lisäksi turvallisuuteen liittyvinä toimina valtakunnallisesti on mainittava yliopistojen järjestämä varhaiskasvatus- ja opettajankoulutus.

Järjestösektorilla lapsi- ja nuorisojärjestöissä, lastensuojelu- ja lastenoikeusjärjestöissä sekä muissa suojelualan järjestöissä esiin nousivat nopea reagointi nuoren ongelmatilanteisiin yhteistyössä perheiden (ja poliisin) kanssa sekä turvallisuutta edistävänä keinona kokemusasiantuntijuuden hyödyntäminen. Lisäksi kohteena olivat rikosten ehkäisy, konfliktien ratkominen ja kiusaamiseen puuttuminen. Lasten ja nuorten

turvallisuuden vahvistamisessa haastatellut järjestöt pitivät tärkeänä sijaishuollon kehittämistä, päivittämistä sekä sen maineen parantamista myös työpaikkana. Tähän liittyi myös sijoitettujen lasten jälkihuoltoon panostaminen siihen asti, kun nuori täyttää 25 vuotta.

Järjestöissä nostettiin esiin viestintä eli lapsen oikeuksien tiedotus ja viestintä lapsille ja nuorille. Mediakasvatuksen kentällä pyrittiin vaikuttamaan nuorten median käyttöön ja digihyvintointiin. Järjestöissä on panostettu opettajankoulutukseen ja yhteistyöhön yliopistojen ja asiantuntijoiden kanssa. Järjestöt nostivat esiin Digi- ja väestötietoviraston, joka käsittelee paljon digiturva-asioita ja jossa on panostettu digiturvallisuuteen ja halutaan aktiivisesti edistää sitä.

Kolmantena tuotiin esiin mielenterveystaitoihin ja vertaissuhteisiin ja yhteisöllisyyteen panostaminen mielen hyvinvoinnin kehittämisessä. Mielen hyvinvoinnin tukemisessa tärkeäksi nousi lasten ja nuorten kaverisuhteiden tukeminen. Turvallinen ryhmä voi kantaa sellaista lasta, jolla on turvattomuutta lähipiirissä. Tämä tulee tiedostaa kouluissa ja varhaiskasvatuksessa. Tukeminen vaatii riittävän pienet ryhmäkoot ja riittävästi resursseja (mm. opettajia, koulunkäyntiavustajia), jotta ryhmä voi tukea ja kantaa myös haavoittuvassa asemassa olevia lapsia ja ryhmään kuulumisen ja kiinnittyminen voi toteutua.

SPEKillä paloturvallisuuteen liittyen tuotetaan 72 tuntia materiaalia, joka on ajankohtainen energiakriisin aikana. Materiaalista on oma viestintäversio myös nuorille, jotka voivat kartuttaa varautumisen tietoja ja taitoja materiaalin ja koulutuksen avulla. Tämä edelleen voi vähentää turvattomuuden tunnetta, joka liittyy väestön evakuointiin.

Kunnissa oli peruspalveluista vastaavana tahona paljon toimia. Syrjäytymisvaarassa olevien nuorten tuki erilaisissa elämäntilanteissa liittyvissä ongelmissa toteutui kunnissa yksilötyön ja kohdennettujen ryhmien avulla. Syrjäytymiseen liittyviin ilmiöihin nähtiin voitavan puuttua myös ryhmäilmiöihin liittyvällä työllä. Toiminnassa oli myös pyrkimys pitää se maksuttomana tai erittäin edullisena, mikä madaltaa kynnystä osallistumiseen varallisuudesta riippumatta. Vähemmistöryhmiin kuuluvista nuorista tuotiin esiin sateenkaarinuoret ja maahanmuuttajataustaiset lapset ja nuoret. Sateenkaarinuorten kohdalla pyritään yhteisön rakentamiseen ja itsetunnon kasvattamiseen, keinoina tähän esimerkiksi omat tilat, sateenkaarikahvilat ja pienryhmätyöskentely. Maahanmuuttajataustaisia nuoria ei nostettu nuorisosalalla ryhmäksi, joka tarvitsisi eriytettävää toimintaa, vaan heitä koettiin palvelevan parhaiten tasapuolinen mukaan ottaminen kaikkeen toimintaan. Toiminnassa nähtiin keskeisenä turvallisen tilan periaatteet.

Kunnissa katsottiin, että enemmän huomiota ja toimia kaipaisivat useat teemat. Liikenneturvallisuuden katsottiin tulleen ajankohtaisemmaksi sen myötä, että ajo-oikeuden myöntämistä kevennettiin 17-vuotiaiden kohdalla. Tämän nähtiin lisänneen riskejä liikenteessä. Vähemmistöryhmiin kohdistuva kiusaaminen ja syrjintä nähtiin teemaksi, jossa ongelma on tunnistettu ja johon on myös tehty toimia. Toimia katsottiin kuitenkin tarvittavan enemmän. Kiusaamisen katsottiin olevan turvallisuusongelma, jonka kohteeksi erityisesti syrjäytymisvaarassa olevat asiakkaat.

Lisäksi huomioitiin, että pitäisi ottaa huomioon elämäntilanteen näkökulma ja syrjäyttävien ja haavoittavien tekijöiden sekä ongelmien kasaantuminen. Kuntien valmisteluvaiheessa olevista hankkeista on myös mahdollista ajankohtainen teema, joka kaipaa: Lasten ja nuorten turvallisuus julkisessa tilassa, lasten ja nuorten tekemät väkivaltarikokset ja lisäksi maahanmuuttajataustaisten tyttöjen huomioiminen omana ryhmänään.

Lisäksi turvallisuushkana nähdään ylipäätään resurssien riittämättömyys peruspalveluissa. Palvelusuhteiden olisi turvattava jatkuvuus.

3. Haavoittuvat ryhmät

Lasten ja nuorten ryhminä, jotka ovat alttiita turvallisuusriskeille, tuotiin esiin seuraavat ryhmät.

- Sijaishuollon riskiryhmät yleisesti syrjäytymisen ja erityisesti turvallisuuden näkökulmasta
  - o Hatkaavat nuoret (riskit: päihteet, väkivallan tai seksuaalirikoksen uhriksi joutuminen, sijaishuoltopaikkojen vaihdokset, psykososiaalisen tuen merkitys sijaishuoltoon saapumisessa)
  - o Jälkihuoltoonuooret: jälkihuolto ulottuu 25 v. asti Suomessa (riskit: yksinäisyys, syrjäytymisriski, jälkihuoltoonuoorten haasteet verrannollisia maahanmuuttajanuorten riskeihin)

- Muut lasten ja nuorten riskiryhmät
  - o Ulkomaalaistaustaiset lapset ja nuoret (riskit: irrallisuus yhteiskunnasta, osallisuuden puute, kielitaidottomuus)
  - o Pienten lasten kohdalla riskien tunnistaminen, lapsen luotto ja riippuvuus aikuisista, usko auktoriteetteihin (riskit: kaltoinkohtelu, hyväksikäyttö)

Tiedontuotannon rakenne ja indikaattoritiedon mahdollisuus

Tutkimushanke on edelleen kesken, mutta on selvää, että eri haavoittuviin ryhmiin kuuluvien lasten ja nuorten tilannetta on selvitettävä syvemmin ryhmä kerrallaan yhdessä yliopistoissa ja tutkimuslaitoksissa meneillään olevien tutkimus- ja kehittämishankkeiden kanssa.

Suomessa käynnissä olevat jatkuvat valtakunnalliset kyselytutkimukset (esim. Nuorisobarometri, Vapaa-aikatutkimus, Kouluterveyskysely, Lapsiuhritutkimus) tuottavat erittäin arvokasta tietoa lasten ja nuorten hyvinvoinnista, osallisuudesta, asenteista ja arvoista. Kyselyjen tuottamisen mahdollisuudet tulee turvata.

Kyselyt antavat jonkin verran mahdollisuuksia tuottaa ryhmäperustaista indikaattoritietoa eri hyvinvoinnin ja turvallisuuden alueista. Indikaattoritiedon tuotantoa rajoittaa lähinnä pienet vastaajamäärät erityisryhmissä.

Tietoa haavoittuvassa asemassa olevista lapsista ja nuorista on edelleen syytä tuottaa erillistutkimuksin. Hankkeen loppujaksolla erityisten tiedonkeruumenetelmien selvittämistä jatketaan edelleen. Tähän mennessä on kuitenkin havaittu, että yliopistojen ja tutkimuslaitosten tutkimusyhteistyö esimerkiksi järjestöjen ja kuntien kanssa on merkittävä keino tavoittaa monenlaisia erityisryhmiä (päihteiden käyttäjät, koulutuksen ja työn ulkopuolella olevat nuoret, rikoksilla oireilevat, sijaishuollon asiakkaat). Myös kouluyhteistyö on tärkeää tiedontuotannon kannalta, mutta kouluja ei saa kuormittaa liikaa erilaisilla tutkimus- ja selvityspyynnöillä.

Huomiot Lapsistrategian jatkon kannalta

Tässä hankkeessa on korostunut turvallisuuden teema ja sen kohderyhmä on ollut laaja. Jos halutaan kattavampaa tietoa vähemmistöryhmiin kuuluvista tai haavoittuvassa asemassa olevista lapsista ja nuorista, ryhmiä pitää tarkastella erikseen. Lapsistrategian olisi hyvä jatkaa tiedon kokoamista.

Indikaattoritiedon tuotannon suunnittelua on syytä jatkaa. Tämän hankkeenloppuraportissa eddotetaan indikaattoreita, mutta niiden tuottamisen suunnittelua osana laajempia indikaattorikonaisuuksia on jatkettava laajassa yhteistyössä tiedon tuottajien ja hallinnoijien kanssa (Tilastokeskus, THL, Nuorisotutkimusverkosto yms.). Hankkeessa ei ole toistaiseksi käynyt ilmi uusia, testattuja menetelmiä, joiden avulla voitaisiin tuottaa tietoa erityisryhmistä. Sen sijaan hankkeessa on havaittu, että olemassa oleva yliopistojen ja tutkimuslaitosten ja järjestöjen ja kuntien yhteistyö tutkimushankkeissa on osoittautunut hedelmälliseksi tavaksi sekä tavoittaa kohderyhmiä että kehittää uusia tiedon tuottamisen keinoja ja menetelmiä. Tämän takia olisi syytä panostaa kehittämis- ja arviointitutkimukseen, jossa kohdennetusti testattaisiin ja arvioitaisiin uusia tiedon tuotannon menetelmiä.

Viestintäsuunnitelma ja tiedon hyödyntäminen

Raportista viestitään Nuorisotutkimusseuran viestinnässä sisäisissä ja ulkoisissa viestintäkanavissa sekä Nuorisotutkimusseuran verkkosivuilla ja uutiskirjeessä. Ministeriöt ja kansallisen lapsistrategian viestintä voivat viestiä raportista omilla kanavillaan. Tiedote valmistellaan hyvissä ajoin (DL 20.3.2023).

Tutkijat viestivät tutkimushankkeen tuloksista pitämällä puheenvuoroja eri tahojen järjestämissä tilaisuuksissa sekä luentoja yliopistoissa ja oppilaitoksissa. Lisäksi he viestivät omien tutkijaprofiilinsa kautta (Helsingin yliopiston Tuhat-tutkimustietokanta, ResearchGate, Academia.edu).

Tutkimustieto on tärkeää monille eri toimijoille: poliittisille päätöksentekijöille, työnantajille, kehittämistyötä tekeville ja tutkijoille Suomessa. Raportin julkistamisen jälkeen tuloksista tiedotetaan sekä Nuorisotutkimusseuran että tilaajan omien kanavien kautta nuorisotyön ja -tutkimuksen tekijöille sekä lapsi- ja nuorisopolitiikan kentälle, hallinnon virkamiehille, kuntapäätäjille, ja alan tutkijoille sekä laajalle yleisölle.

Kaakkois-Suomen ammattikorkeakoulun (XAMK) Mikkelin kampus, Nuorisotalo ja tutkimus- ja kehittämiskeskus Juvenia

Kunnat ja järjestöt, jotka ovat osallistuneet tutkimukseen

Muita ulkopuolisia tahoja, jotka voivat viestiä raportista:

Nuorisotyön osaamiskeskukset (tiedottajat): mm. Kunnallisen nuorisotyön osaamiskeskus Kanuuna
Sosiaali- ja Terveystieteiden opiskelijoiden yhdistys Sokka ry
Sosiaalialan ammattijärjestö Talentia
Opetusalan Ammattijärjestö OAJ

Suomen Kuntaliitto
Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitos
Suomen nuorisotalo kattojärjestö Allianssi ry

Muut koulutus-, hyvinvointi- ja sosiaalisektorin yhteenliittymät? Sariannen viestintälista, jossa voi olla sopivia viestittäviä tahoja.

Toimenpide 22: Kartoitetaan keinoja lisätä harrastustoiminnan toimijoiden pedagogista osaamista sekä tietämystä lapsen oikeuksista ja lasten kehityksestä ja ikävaiheista.

Neuvotteleva virkamies Iina Berden, opetus- ja kulttuuriministeriö

Tutkimuskoordinaattori Aurora Visa, Suomen taide- ja kulttuurikasvatuksen observatorio

16.1.2023

Loppuraportti

Kansallisen lapsistrategian toimeenpanosuunnitelma, toimenpide 22:

Kartoitetaan keinoja lisätä harrastustoiminnan toimijoiden pedagogista osaamista sekä tietämystä lapsen oikeuksista ja lasten kehityksestä ja ikävaiheista

Harrastukset vaikuttavat lapsen ja nuoren kasvuun, kehitykseen ja hyvinvointiin, mistä syystä harrastamisen laatuun panostaminen on erityisen tärkeää. Keskeinen laadun tae on harrastuksen ohjaajan ammattitaito. Korkea pedagoginen laatu, sisällön monipuolisuus ja saavutettavuus ovat edellytyksiä harrastustoiminnan myönteisille vaikutuksille lapsille ja nuorille.

Opetus- ja kulttuuriministeriö kysyi joulukuussa 2021 harrastusten järjestäjien halukkuutta osallistua pedagogiikkaa sekä lapsen ja nuoren kehitystä käsittelevään koulutukseen. Koulutuksen järjestäminen sai vahvan kannatuksen.

Uuden opintojakson, ”Pedagogisten toiminnan perusteet lasten ja nuorten harrastustoiminnassa”, suunnitteluun ja toteutukseen osallistuvat professori Inkeri Ruokonen (Turun yliopisto), professori Eeva Anttila (Taideyliopisto) ja opetus- ja kulttuuriministeriön neuvotteleva virkamies Iina Berden sekä Taidekasvatuksen tutkimuskeskus CERADA, Suomen taide- ja kulttuurikasvatuksen observatorio, Taideyliopiston Avoin kampus ja Olympiakomitea. Toteutuksesta vastasivat Inkeri Ruokonen, Eeva Anttila ja Iina Berden. Koulutuksen käytännön järjestelyistä vastasi Suomen taide- ja kulttuurikasvatuksen observatorion tutkimuskoordinaattorit Sunna Maijala ja Aurora Visa. Toimenpiteen etenemisestä pidettiin säännöllisesti yhteyttä kansallisen lapsistrategian johtoon.

Koulutuksesta tehtiin esite ja tiedotettiin laajasti. Koulutukset järjestettiin kesällä (16.5.–9.8.2022) ja syksyllä 2022 (29.8.–21.11.2022). Kolmen opintopisteen koulutus oli suunnattu lasten ja nuorten harrastustoiminnan ohjaajille ja valmentajille. Koulutuksiin osallistui 290 ohjaajaa ja valmentajaa, joista 125 suoritti opintojakson hyväksytysti.

Koulutuksen sisältönä oli lapsen ja nuoren kehitysvaiheet ja harrastaminen, pedagogisen toiminnan peruskäsitteistö, toiminnan menetelmät ja käytännöt, toimintakulttuurit ja oppimisympäristöt, vertaistyöskentely oppimisen tukena, asiantuntijuuden rakentuminen sekä inklusiivisuuden ja moninaisuuden periaatteet ja menetelmät.

Koulutus vastasi kysymyksiin:

- Miksi harrastaminen usein päättyy murrosiässä? Miten ohjaaja voi vaikuttaa tähän osaamisellaan?
- Mikä merkitys ohjaajan pedagogisella osaamisella on lapsen hyvinvoinnille ja kehittymiselle?
- Miten huomioida haavoittuvassa asemassa olevat lapset ja nuoret?
- Mitä on kulttuuritietoinen harrastustoiminta?
- Mitä tarkoittaa lapsen ja nuoren yhdenvertainen oikeus harrastamiseen?

Koulutuksen luennoista vastasivat erityispedagogiikan, valtiosääntöoikeuden, psykiatrian, kasvatustieteen ja -psykologian sekä taide- ja liikuntakasvatuksen asiantuntijat:

Eeva Anttila, tanssipedagogiikan professori, tanssinopettajan maisteriohjelman johtaja, Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu; Ben Furman, psykiatrian erikoislääkäri ja psykoterapeutti, Helsinki Brief Therapy Institute; Heli Kauppila, yliopistonlehtori, tanssitaiteen tohtori, Taideyliopisto; Tuulikki Laes, yliopistotutkija, Taideyliopiston CERADA-tutkimuskeskus; Satu Lehto, Liikuntatieteiden maisteri, Filosofian tohtori; Kirsti Lonka, kasvatustieteiden professori, Helsingin yliopisto; Nelli Niemelä, tyttötyön kehittäjä ja kasvattaja, Icehearts; Pauli Rautiainen, sosiaaioikeuden yliopistonlehtori, hyvinvointi- ja valtiosääntöoikeuden dosentti, Itä-Suomen yliopisto; Inkeri Ruokonen, varhaiskasvatuksen pedagogiikan professori, Turun yliopiston kasvatustieteiden tiedekunta; Riku Saastamoinen, teatteriopettajan maisteriohjelman johtaja, yliopistonlehtori, Taideyliopiston Teatterikorkeakoulu; Mariana Siljamäki, yliopistonlehtori, Jyväskylän yliopiston liikuntatieteellinen tiedekunta, vieraileva tutkija Taideyliopiston CERADA-tutkimuskeskuksessa; Jari Sinkkonen (lastenpsykiatrian erikoislääkäri ja lääketieteen tohtori); Isto Turpeinen, tutkija, Suomen taide- ja kulttuurikasvatuksen observatorio ja Lotta Uusitalo, yliopistonlehtori, erityispedagogiikan dosentti, Helsingin yliopisto.

Koulutus järjestettiin Zoom- ja DigiCampus-alustoilla. Koulutukseen sisältyi myös vertaismentoryöskentely, luentoja tukeva kirjallisuusaineisto ja osallistujien kirjallinen lopputyö, joka arvioitiin.

Osallistujilla oli mahdollisuus myös kirjoittaa vapaaehtoisia blogikirjoituksia. Niitä julkaistiin mm. Etelä Suomen Liikunta ja Urheilu ry:n verkkolehdessä, Lastenkulttuurikeskusten liiton blogissa sekä Suomen taide- ja kulttuurikasvatuksen observatorion Facebook-sivustolla.

Kurssille osallistujilta kerättiin palaute, jonka mukaan kurssin sisällöt olivat ylittäneet osallistujien odotukset. Opintojakso sai kiitosta erityisesti sisällön kiinnostavuudesta ja monipuolisuudesta.

Koulutuksesta tuotettiin luentojen pohjalta videosarja Avointen oppimateriaalien kirjastoon harrastamisen, taide- liikunta- ja nuorisoalan alan sekä lasten ja nuorten asioiden parissa työskentelevien hyödynnettäväksi. Lisäksi julkaistiin kehittämistehtäviä, jotka ovat esimerkkejä koulutuksen opiskelijoiden kurssitöistä. Videot ja kehittämistehtävät on katsottavissa

<https://aoe.fi/#/materiaali/2462>

**Pedagogisen toiminnan
perusteet lasten ja nuorten
harrastustoiminnassa**

Toimenpide 23: Toteutetaan pilotti etsivästä harrastustoiminnasta ja nuorisotyön yhteistyömallista harrastamisen Suomen mallissa yhteistyössä kuntien kanssa.

Lapsistrategian toimeenpanosuunnitelman toimenpide 23 – väliraportti etsivän harrastustoiminnan piloteista

Toimenpiteen tausta

Lapsistrategian toimeenpanosuunnitelman toimenpide 23

Toteutetaan pilotti etsivästä harrastustoiminnasta ja nuorisotyön yhteistyömallista harrastamisen Suomen mallissa yhteistyössä kuntien kanssa. Pilotin tavoitteena on auttaa selvittämään haavoittuvassa asemassa olevien lasten kynnyksiä harrastamiseen ja mallintamaan tapoja, joilla lasten ja nuorten kannustaminen sekä sosiaalinen vahvistuminen toteutuisi harrastustoimijoiden työssä nykyistä vahvemmin.

Harrastamisen Suomen malli

Harrastamisen Suomen mallin päätavoitteena on lasten ja nuorten hyvinvoinnin lisääminen. Tarkoituksena on mahdollistaa jokaiselle lapselle ja nuorelle mieluisa ja maksuton harrastus koulupäivän yhteydessä. Harrastusvalikoimaa ja tarjontaa järjestetään lasten ja nuorten toiveiden mukaan. Toimintamalli suunnitellaan, rakennetaan ja kokeillaan yhdessä harrastuksia tuottavien tahojen kanssa.

Tutkimusten perusteella tiedetään, että harrastamisella on monia positiivisia vaikutuksia lapsen ja nuoren kehitykselle. Harrastuksissa lapsi ja nuori voi oppia uusia taitoja, saada ystäviä, onnistua ja epäonnistua turvallisesti. Harrastamisen Suomen mallin mukainen harrastustoiminta säädettiin osaksi muutettua nuorisolakia, joka tulee voimaan 1.1.2023. Harrastamisen Suomen mallin toteuttamiseen jaetaan valtionavustuksia 14,5 miljoonaa euroa vuodessa.

Harrastamisen Suomen mallia johdetaan, kehitetään ja ohjataan opetus- ja kulttuuriministeriöstä. Aluehallintovirastot myöntävät valtionavustukset kunnille harrastustoiminnan järjestämiseen ja kunnat toteuttavat lasten ja nuorten toiveiden mukaiset harrastukset yhteistyössä valitsemiensa harrastustoimijoiden kanssa. Lisäksi Opetushallituksessa on harrastamisen Suomen mallin yhteyspiste, jonka tehtävänä on tukea kuntia ja harrastustoimijoita mallin toteuttamisessa.

Etsivän harrastustoiminnan pilotoinnin tavoitteet

Harrastamisen Suomen mallin ajatus on tarjota jokaiselle lapselle ja nuorelle harrastusmahdollisuus. Niille, joilla jo on kolme muuta harrastusta ja niille, joilla ei vielä ole ainuttakaan. Harrastamisen Suomen mallin kautta paljon harrastavakin nuori voi innostua uudesta harrastuksesta, joka voi olla esimerkiksi täysin toisenlainen kuin jo aiemmin aloitettu harrastus. Toisaalta se, jolla ei vielä ole harrastusta, voi mallin kautta löytää tiensä harrastukseen ja innostua harrastamaan myös muuten kuin koulupäivän yhteydessä. On kuitenkin selvää, että ilman erityistoimia, osa lapsista ja nuorista jää harrastamisen Suomen mallin ulkopuolelle. Syynä voi olla esimerkiksi perhetausta, etäisyydet kouluun ja harrastuksiin, vamma tai sairaus tai kiinnostuksen puute.

Harrastamisen Suomen malli tukee kaikkien lasten oikeutta myönteiseen tulevaisuuteen ja heidän osallisuuttaan yhteisöissä ja yhteiskunnassa. Jos osa lapsista jää tässäkin mallissa huomiotta ja kuulematta, se heikentää heidän mahdollisuuksiaan kiinnittyä toimintaan ja harrastamiseen ja saattaa lisätä kasautuvaa syrjään jäämistä tai rikoksilla ja päihteillä oireilua. Näissä piloteissa on kokeiltu ja mallinnettu etsivää harrastustoimintaa yhdessä nuorisotyöntekijäresurssin kanssa kuntatasolla ja tavoiteltu sitä kohderyhmää, joka helposti muutoin jää harrastusten ulkopuolelle. Pilotin tavoitteena on ollut auttaa selvittämään haavoittuvassa asemassa olevien lasten kynnyksiä harrastamiseen ja mallintamaan tapoja, joilla lasten ja nuorten kannustaminen sekä sosiaalinen vahvistuminen toteutuisi harrastustoimijoiden työssä nykyistä vahvemmin.

Etsivän harrastustoiminnan pilotissa on tavoitteena kokeilla erilaisia tapoja löytää muuten harrastamisen Suomen mallin ulkopuolelle jääviä lapsia ja nuoria mukaan harrastamaan. Kokeilujen kautta on tarkoitus löytää toimintamalleja, joilla harrastamisen Suomen malli tavoittaa tulevaisuudessa kaikki lapset ja nuoret. Pilotissa kokeiltuja ja toimivaksi todettavia malleja on tarkoitus levittää harrastamisen Suomen mallin yhteyspisteen kautta kaikkiin mallissa mukana oleviin kuntiin.

Etsivän harrastustoiminnan pilotit ja resurssit

Toimenpiteen 23 toteuttamiseksi opetus- ja kulttuuriministeriö jakoi Espoon, Helsingin ja Lempäälän kaupungeille valtionavustusta etsivän harrastustoiminnan pilotointiin. Sosiaali- ja terveysministeriön käyttönasettamispäätöksen (VN/7212/2022-STM-1) mukaisesti alla pilottihankkeista väliraportointi. Loppuraportti toimitetaan 30.4.2023 mennessä.

Espoo

Espoon etsivän harrastustoiminnan pilottiin myönnettiin 60 000 euroa. Hanke jatkuu 31.3.2023 saakka. Espoon etsivän harrastustoiminnan pilottikokeilussa taideohjaajien tavoitteena on matalan kynnyksen taideharrastusten järjestäminen kohdekouluilla. Taideohjaajat jalkautuvat kouluille ohjaamaan matalan kynnyksen taideharrastusryhmiä ja etsivät koululta käsin mahdollisuuksia tavoittaa vielä harrastamattomia nuoria. Taideohjaajat käyvät 10 eri koululla syksyn ajan (1 päivä / koulu / viikko) ohjaamassa vielä harrastamattomia, erityisesti 5.–7.-luokkalaisia nuoria taiteen ja kulttuurin harrastamisen pariin. Taideohjaajat ohjaavat tarvittaessa myös muiden harrastusten äärelle.

Hankkeessa ilmenneet syyt nuorten harrastamattomuuteen myötäilevät aikaisempien tutkimusten tuloksia, näitä ovat aikataululliset ongelmat; kielitunnit koulupäivän jälkeen tai muualla järjestettävä uskonnonopetus, koulukyydit, nälkä koulupäivän jälkeen, erityisen tuen tarve, ennakkoluulot harrastamista kohtaan perheissä tai nuorilla itsellään.

Harrastustoiminta pyritään järjestämään koulun tiloissa nuorten koulupäivän jälkeen niin, että oppilaan ei tarvitse käydä kotona ennen harrastusta. Toiminnassa noudatetaan turvallisen tilan periaatteita. Kuraattoreiden ja koulusihteerien kautta on pyritty tavoittamaan oppilaita Wilma-viestien kautta. Taideryhmien käynnistämiseen ja oppilaiden tavoittamiseen liittyen, taideohjaajat ovat olleet yhteydessä koulujen henkilökuntaan; rehtoreihin, kuraattoreihin; SKY ohjaajiin, koulusihteereihin, vahtimestareihin sekä opettajiin. Lisäksi he ovat kuulleet nuorisopalveluiden työntekijöitä, etsivän nuorisotyön ammattilaisia, Helsingin ja Lempäälän etsivän harrastustyön koordinaattoreita, sekä Espoon liikuntapalveluiden järjestäjiä.

Taideryhmiin on osallistunut parhaimmillaan yli 50 nuorta viikossa. Pääosin ryhmät ovat kuitenkin olleet verrattain pieniä, alle kymmenen hengen ryhmiä. Monet kuraattoreista toivoivat kouluille graffitiryhmiä, joiden arveltiin kiinnostavan poikia. Näitä ryhmiä onkin syyskauden ollut viidellä koululla. Suurin osa graffitiryhmienkin osallistujista on ollut tyttöjä. Graffitiryhmät ovat tavoittaneet myös eniten eri kulttuurisista taustoista tulevia nuoria. Lisäksi järjestettiin teatteria, bändiryhmä, rap-ryhmä sekä Keinumäen sairaalakoulussa useita taiteen harrastuksia. Sitoutuminen taideryhmiin on ollut vahvaa, ne, jotka ovat tulleet kerran, ovat tulleet toistekin. Projektin kokemusten pohjalta ensi kevään etsivän taideharrastuksen ryhmien kannalta kiinnitetään huomiota saavutettavuuteen: haasteisiin tiedottamisen suhteen, koulujen tilojen ja luokkien aikataulujen mukaan harrastuksen järjestämiseen niin, että mahdollisimman moni harrastamaton nuori voisi osallistua, välipalikäytännön luomiseen koululla, vammaisten tai erityistä tukea tarvitsevien nuorten mukaan saamiseen avustajineen, monikulttuuristen nuorten harrastustoiiveisiin sekä taideharrastuksen sisältöihin.

Helsinki

Helsingin etsivän harrastustoiminnan pilottihankkeelle myönnettiin 100 000 euroa. Hanke jatkuu hankerahoituksella 30.6.2023 saakka.

Etsivän harrastustoiminnan hankkeella on kolme kärkitavoitetta: harrastavien nuorten määrän lisääminen, tiedon tuottaminen ja hyvien käytäntöjen luominen, eli mallintaminen.

Tiedonkeruussa kyselyvastauksia on saatu 1820 vastausta 22 koululta eri puolilta Helsinkiä. Kyselyssä on kartoitettu vastaajien sukupuolta, äidinkieltä, ikää, koulua ja harrastusaktiivisuutta. Kyselyn pääpainona on ollut harrastamattomuuden syiden selvittäminen.

Kaikista suomenkieliseen kyselyyn vastanneista (1698 vastausta) 30% on vastannut, 'Ei' kysyttäessä, onko heillä jokin harrastus. Harrastamattomuuden yleisimmiksi syiksi – vaihtoehtoja on voinut valita useamman - kaikkien suomenkieliseen kyselyyn vastanneiden keskuudessa on listattu:

36% En ole löytänyt minua kiinnostavaa harrastusta

20% Harrastuksessani oli tauko enkä ole sen jälkeen palannut

20% Minua ei kiinnosta harrastaa

12% Olen niin väsynyt, etten jaksaa harrastaa

10% Minulla on niin paljon koulutöitä, etten ehdi harrastaa

8% Minulla tai perheelläni ei ole varaa harrastukseen

8% Alueellani ei tarjota minua kiinnostavaa harrastustoimintaa

Ruotsinkieliseen kyselyyn vastanneista (109 vastausta) 15% on vastannut, että heillä ei ole harrastusta.

Ruotsinkieliseen kyselyyn vastanneiden keskuudessa yleisimmät syyt harrastamattomuudelle ovat:

21% Har haft paus i min hobby och efter det har jag inte gått tillbaka

21% Har inte hittat några hobbyn som intresserar mig

21% Är inte intresserad av hobbyn

14% Jag eller min familj har inte råd till hobbyn

14% Jag har mycket skolarbeten, hinner inte ha någon hobby

Tiedonkeruun ohella hankkeessa on luotu etsivän harrastustoiminnan nuoriso-ohjauksen palvelupolkuja ja toimivia käytäntöjä työn toteuttamiseen. Keskeisinä ratkaistavina haasteina ovat olleet kysymykset, kuten mistä harrastamattomat nuoret voidaan tavoittaa ja minkälaisin nuorisotyöllisin keinoin luodaan sellainen luottamuksellisen suhteen nuoriin, että heitä voidaan tukea harrastustoimintaan osallistumiseen ja siihen kiinnittymiseen.

Hankkeessa on syyskaudella 2022 tavoitettu 49 nuorta, joita on autettu harrastustoimintaan hakeutumisessa tai mieleisen harrastuksen löytämisessä. Nuoren yksilöllisestä tilanteesta riippuen heitä on joko ohjattu itse ilmoittautumaan ja osallistumaan heitä kiinnostavaan harrastustoimintaan, tai ohjattu tai konkreettisesti saatettu nuoria harrastuspaikoille. Hankkeen tiedonkeruussa selvisi, että monien nuorten kohdalla yksi konkreettisista esteistä harrastamiselle on, että julkisiin liikennevälineisiin ei uskalleta mennä yksin, ja harrastuspaikalle löytäminen ensimmäisellä kerralla voi tuntua pelottavalta. Samoin joillakin nuorilla ei ole perheen varallisuudesta johtuen omaa bussikorttia. Joidenkin nuorten kohdalla on siis saatettu heitä harrastuspaikoille ja toisinaan myös maksettu heidän bussilippunsa harrastukseen osallistumisen mahdollistamiseksi. Hankkeessa on annettu myös ohjausta esimerkiksi Google Mapsin, HSL:n reittioppaan, nuorten.hel.fi – sivuston sekä harrastushaku.fi – sivuston käytössä, jotta he pystyisivät tulevaisuudessa itse hankkimaan tietoa harrastuksista ja navigoimaan kaupunkiympäristössä varmemmin jatkossa. Nuorille on myös kerrottu mahdollisuudesta hakea harrastamiseen taloudellista tukea ja yhteistyössä esimerkiksi koulukuraattoreiden kanssa autettu heitä avustusten hakemisessa.

Hankkeen yksi havainto on, että tarvetta harrastusohjaukseen on paljon. Kohdeyleisössä erityisesti maahanmuuttajataustaiset nuoret - kuten äskettäin maahan tulleiden valmistavan perusopetuksen luokilla opiskelevat - ovat usein harrastamattomien nuorten joukossa niitä, jotka hanakasti tarttuvat tarjottuun apuun harrastustoimintaan hakeutumiseen. Näiden nuorten kohdalla on usein kyse siitä, että he puhuvat heikosti suomea tai englantia, eivätkä myöskään tunne harrastustoiminnan tarjoajia tai heidän mahdollisuuksistaan harrastaa ilmaiseksi. He suhtautuvat usein myös saattoapuun myönteisesti, kun Helsinki ei kaupunkina ole vielä ehtinyt tulla heille tutuksi.

Lempäälä

Lempäälän etsivän harrastustoiminnan pilottihankkeelle myönnettiin 23400 euroa, hanke päättyi 31.12.2022. Nuorten kuulemisen perusteella nuoret kaipaavat lisää turvallisia paikkoja, joissa kokoontua ilman pelkoa kiusaamisesta tai seksuaalisesta häirinnästä sekä toimintaympäristöjä, joissa pääsee yhdessä muiden nuorten kanssa suunnittelemaan, kehittämään ja toteuttamaan kunnassa tapahtuvaa nuorisotoimintaa sekä kohtaamaan eri toimijoita ja vaikuttamaan nuoriin liittyvään päätöksentekoon. Lempäälässä toteutetuissa Harrastamisen Suomen mallin hankkeissa on pystytty tarjoamaan maksutonta mielekästä harrastustoimintaa koulupäivän yhteyteen monille lapsille ja nuorille. Valitettavasti erityisesti moni nuori, joka hyötyisi merkittävästi säännöllisestä harrastustoiminnasta, jää syystä tai toisesta yhä kokonaan harrastustoiminnan ulkopuolelle. Näiden nuorten tavoittamiseksi tarvitaan uusia innovatiivisia keinoja, joiden avulla voidaan toteuttaa laadukasta etsivää harrastustoimintaa.

Etsivän harrastustoiminnan -pilottihankkeen aikana selvitettiin, kuinka monella Lempääläläisellä lapsella ja nuorella on ohjattu harrastus, kuinka monelta puuttuu harrastus ja kuinka moni heistä kenellä ei ole lainkaan harrastusta haluaisi saada ohjatun harrastuksen, esim. Harrastava koululainen -hankkeen kautta. Kyselyihin vastasi 1738 alakoulun oppilasta (oppilaita yhteensä 2455, vastausprosentti 71 %). Yllättävää oli, että 63 % niistä keneltä puuttui harrastus kokonaan, ei halunnut harrastusta.

Hankkeessa haluttiin löytää keinoja, joilla madaltaa kynnystä ja kannustaa lapsia osallistumaan jo tarjolla oleviin Harrastamisen Suomen mallin -kerhoihin. Alakoululaisille kysely toteutettiin opettajan johdolla luokissa ja koteihin lähti tiedote, jossa kerrottiin tehdystä kyselystä ja annettiin huoltajille neuvoja keneen ottaa yhteyttä, mikäli kaippaa apua harrastuksen löytämisessä ja ilmoittautumisessa. Tämä tuotti tulosta ja noin 20 huoltajaa otti yhteyttä ja pyysi apua harrastuksen löytämiseen ja siihen ilmoittautumiseen. Lisäksi oppilashuollosta mm. terveydenhoitajat ja koulukuraattorit olivat yhteydessä oppilaiden ja heidän huoltajien kanssa käytyjen

keskustelun jälkeen, joissa oli ilmennyt, että lapselta puuttuu kokonaan harrastus. Hankkeessa havaittiin, että huoltajien kynnys ottaa yhteyttä ja pyytää apua syksyn aikana madaltui ja heiltä saatu palaute oli erittäin positiivista.

Merkittävin syy siihen, miksi 7-9. luokkalaiset eivät osallistuneet kerhotoimintaan oli ajanpuute. Jatkokysymys ajankäyttöön selvensi vastausta siten, että noin puolella oli muita paljon aikaa vieviä harrastuksia tai he kokivat, että opiskelu ja läksyt veivät niin suuren osan vapaa-ajasta, että harrastuksiin ei ole mahdollisuutta. Noin 50 % ajanpuute tarkoitti, että harrastamista / kerhotoimintaa ei koettu niin mielekkäänä, että siihen olisi haluttu käyttää aikaa, vaan aika meni mm. kavereiden kanssa tai omissa oloissa. Muita syitä yläkoululaisilla olivat: koululle ei haluttu jäädä koulupäivän jälkeen; koulupäivän jälkeen oli niin kova nälkä, että haluttiin päästä nopeasti kotiin syömään; ei ollut tietoa, että osallistuvatko kaverit ja siitä syystä jäätiin pois; ei ollut itseä kiinnostavaa kerhoa tarjolla; kaverit ovat toisella koululla (kerhoihin pystyi osallistumaan vain omalla koululla). Lisäksi havaittiin, että mikäli ilmoittautuminen oli nuorten mielestä tehty hankalaksi (www.uusikuntapalvelut.fi/lempaala) tai toimintaan olisi pitänyt sitoutua koko lukukaudeksi, nuoret jättivät ilmoittautumatta. Lajikokeilut sitä vastoin (Golf ja Padel), jotka olivat keskimäärin 5 viikon mittaisia ja niihin ilmoitauduttiin esim. whatsapp- tai tekstiviestillä, sähköpostilla tai wilma-viestillä täyttyivät nopeasti ja olivat hyvin suosittuja. Yläkoululaisia saatiin osallistumaan paremmin ohjattuun kerhotoimintaan, kun se tapahtui muissa kuin koulun tiloissa, nuorten suosimissa vapaa-ajanviettopaikoissa.

Hankkeessa on kehitetty tapoja aktivoida kirjastolla hengaavia tai häiriköiviä nuoria erilaisiin nuorisotoimen aktiviteetteihin ja sitä kautta harrastuksiin. Lisäksi pilottihankkeessa on etsitty tapoja luoda nuorille turvallisia, mielekkäitä tiloja viettää vapaa-aikaa haluamallaan tavalla Sateenkaari-iltojen, lukukoiratoiminnan ja Lempofestin avulla.

Yhteenvetona tavoitteiden toteutumisesta

Näissä piloteissa on kokeiltu ja mallinnettu etsivää harrastustoimintaa yhdessä nuorisotyöntekijäresurssin kanssa kuntatasolla ja tavoiteltu sitä kohderyhmää, joka helposti muutoin jää harrastusten ulkopuolelle. Pilotin tavoitteena on ollut auttaa selvittämään haavoittuvassa asemassa olevien lasten kynnyksiä harrastamiseen ja mallintamaan tapoja, joilla lasten ja nuorten kannustaminen sekä sosiaalinen vahvistuminen toteutuisi harrastustoimijoiden työssä nykyistä vahvemmin.

Piloteissa lähdettiin kokeilemaan kolmea hyvin erilaista tapaa saada harrastamattomia nuoria mukaan.

Jokaisessa pilotissa on ollut onnistumisia ja haasteita, mutta yhteistä on ollut tiedon lisääntyminen ilmiöstä ja syistä sekä vahvistuksen saaminen sille, että etsivää harrastustoimintaa tarvitaan tulevaisuudessakin.

Etsivän harrastustoiminnan pilotissa on tavoitteena kokeilla erilaisia tapoja löytää muuten harrastamisen Suomen mallin ulkopuolelle jääviä lapsia ja nuoria mukaan harrastamaan. Kokeilujen kautta on tarkoitus löytää toimintamalleja, joilla harrastamisen Suomen malli tavoittaa tulevaisuudessa kaikki lapset ja nuoret. Pilotissa kokeiltuja ja toimivaksi todettavia malleja on tarkoitus levittää harrastamisen Suomen mallin yhteyspisteen kautta kaikkiin mallissa mukana oleviin kuntiin. Pilottien tuloksia esitellään helmikuussa pidettävässä seminaarissa ja kerätään harrastamisensuomenmalli.fi -sivustolle kaikkien kuntien hyödynnettäväksi.

Toimenpide 24: Tuotetaan kattava tietopohja lasten ja nuorten hyvinvoinnin seuraamiseen.

20.3.2023

Lapsistrategian toimenpide 24

Loppuraportti

Toimenpiteen 24 sopimuksessa mainitut tehtävät

Toimenpiteen 24 tehtävänä on tuottaa kattava kuvaus tietopohjasta lasten ja nuorten hyvinvoinnin seuraamiseen. Tilastokeskus suunnittelee yhdessä sidosryhmien kanssa lasten ja nuorten tilaa kuvaavan tietokokonaisuuden helpottamaan tiedon löytymistä, käyttöä ja lapsen aseman seurantaan Suomessa. Työssä kartoitetaan tiedon tarpeet, sisällöt ja katvealueet. Lisäksi toimenpiteessä tehdään ehdotus tietoportaalista, sen toteutustavasta, sisällön tuotannosta sekä toteutusaikataulusta. Erityistä huomiota kiinnitetään haavoittuvimmissa asemassa olevia lapsia ja nuoria koskevan tietopohjan vahvistamiseen.

Työn toteutus ja tavoitteiden toteutuminen

Toimenpide aloitettiin 1.3.2022 ja työ päättyi 28.2.2023. Toimenpiteen toteutus on siten vielä osittain kesken. Tilastokeskuksessa toimenpidettä on toteutettu projektiryhmässä, johon ovat kuuluneet kehittämispäällikkö Anna Pärnänen, yliaktuaari Johanna Lahtela, erikoistutkija Marjut Pietiläinen ja yliaktuaari Miina Keski-Petäjä. Työtä on ohjannut laaja ohjausryhmän, johon pyydettiin edustajia kymmenestä eri tahosta.

Vuoden 2023 tammi- ja helmikuun aikana viimeistellään toimenpiteen tuloksia koostava raportti ”Lapsia koskeva tieto - tietopohjan tila ja kehittämistarpeet”. Raportin julkistamiswebinaari järjestetään 15.2.2023. Webinaarin aiheena on ”Parempaa tietoa lapsista – parempia päätöksiä?”.

Toimenpiteen toteutus voidaan jakaa kolmeen kokonaisuuteen.

Tietopohjan kuvaaminen. Tietopohjan kuvaamisessa keskityttiin lapsia ja nuoria kuvaaviin määrällisiin indikaattoreihin. Työ aloitettiin tutustumalla aiempiin indikaattorimalleihin ja kartoittamalla eri indikaattorisivut, joihin lapsi kuvaavia mittareita on koottu. Jotta indikaattorit saataisiin koottua jäsennellysti, luotiin viitekehys hyvinvoinnin eri osa-alueista.

Toimenpiteen suuritöisin työ oli koota kaikki lapsia kuvaavat indikaattorit samaan tiekarttaan. Tiekarttaan (excel-tiedosto) koottiin kaikki indikaattorit hyvinvoinnin osa-alueittain luokiteltuna. Kustakin indikaattorista kirjattiin minkä ikäisistä lapsista tietoa on saatavilla, löytyykö indikaattorista taustamuuttujatietoina sukupuoli, aluetieto sekä listattiin muut mahdolliset taustamuuttujat. Lisäksi kirjattiin indikaattorin tausta-aineisto, aineiston tuottaja ja päivitystiheys sekä tieto onko kyseessä survey- vai rekisteripohjainen tieto. Kommenttikenttään kuvattiin lisäksi erityishuomioita indikaattoriin liittyen, mukaan lukien tieto mahdollisista muista hyvinvoinnin osa-alueista, johon indikaattori voisi kuulua.

Tiekartta tarvittiin useastakin syystä. Ensinnäkin näin saatiin kokonaiskuva lapsia koskevan tiedon määrästä, kattavuudesta ja eri tietolähteistä. Tällaista kokonaiskuva Suomesta ei tähän mennessä ole luotu. Toiseksi tiekarttaa auttaa hahmottamaan haavoittavassa asemassa olevien lasten tiedon tilaa, sen puutteita ja mahdollisuuksia tietopohjan vahvistamiseksi. Tähän seikkaan toimenpiteessä tuli kiinnittää erityistä huomiota. Kolmanneksi tiekartta tarvitaan myös verkkosivuston suunnittelutyön pohjaksi. Tiekartan avulla pystytään valikoimaan tärkeimmät indikaattorit ja hahmottamaan sivuston tietosisällön kokonaisuutta.

Lasten hyvinvointia kuvaavia Indikaattoreita löytyi kaiken kaikkiaan noin 2 300. Tiekartan ulkopuolella jätettiin indikaattorit, jotka eivät suoraan koske lapsia (esim. kustannustiedot) ja kertaluonteiset indikaattorit. Indikaattoreita ei myöskään etsitty

erillisselvityksistä tai tutkimuskirjallisuudesta, vaan keskityttiin indikaattoreihin, jotka olivat saatavilla eri indikaattorisivustoilla ja säännöllisesti julkaistavista raporteista.

Indikaattoreiden muodostamasta tietopohjasta tulee kuvaus 15.2.2023 julkaistavaan toimenpiteen raporttiin.

Tiedon katvealueet.

Toimenpiteessä on kartoitettu tiedon katvealueita kolmella tapaa. Ensinnäkin toimenpiteessä järjestettiin 4.5.2022 sidosryhmille työpaja, jossa kartoitettiin eri tiedonkäyttäjien tiedontarpeita ja tiedon katvealueita. Osallistujia oli 23 eri tahosta, yhteensä noin kolmekymmentä. Toiseksi toimenpide teki yhteistyötä lapsistrategia toimenpiteen 25 (lapsibudjetointi) kanssa ja sai tätä kautta liitettyä toimenpiteen 25 toteuttamaan aluetoimijoille suunnattuun kyselyyn omat kysymykset. Kysymyksissä kartoitettiin tiedon tarpeita ja tiedon katvealueita kunnilta ja sairaanhoitopiireiltä. Kolmanneksi tiedon katvealueita kartoitettiin indikaattoreiden kokoamisen yhteydessä. Tiekarttaa laadittaessa huomattiin tiedon katvealueita, joita myös kirjattiin ylös. Neljänneksi toimenpide sai tietoa tiedon puutteista eri sidosryhmätapaamisten kautta (esim. Saamelaiskäräjät).

Tiedon katvealueista tehdään yhteenveto 15.2.2023 julkistettavaan toimenpiteen raporttiin.

Tietoportaalien suunnittelutyö.

Yksi toimenpiteen tehtävistä on tehdä ehdotus tietoportaalista, sen toteutustavasta, sisällön tuotannosta sekä toteutusaikataulusta. Toimenpiteessä on aloitettu portaalien suunnittelutyö, joka jatkuu vielä tammi-helmikuun 2023. Ohjausryhmän ja toimenpiteen tilaajan kanssa käydyissä keskusteluissa sivuston paikaksi hahmottui Tilastokeskus.fi -sivusto, jonne suunniteltaisiin lapsi-indikaattoreita kokoava sivusto. Tilastokeskus.fi-sivusto on parhaillaan uudistumassa ja lapsi-indikaattorit suunniteltaisiin osaksi uudistuvaa indikaattorisivuston kokonaisuutta. Tilastokeskus.fi-sivusto asettaa kuitenkin rajoitteita lapsi-indikaattorisivustolle, joita ovat mm. valitun tietokantamallin hyödyntäminen ja datan saanti avointen rajapintojen kautta. Lisäksi tässä suunnitteluvaiheessa mukaan voidaan ottaa vain Tilastokeskuksen tuottamat tiedot, jolloin indikaattorisivuston suunnitelma on tässä vaiheessa tietokokonaisuuteen verrattuna suppeampi. Verkkosivustoon liittyvistä rajoitteista ja tiedon rajaamisesta vain Tilastokeskuksen tuottamiin tietoihin on käyty keskustelua lapsistrategiatyön johdon kanssa sekä toimitettu myös erillinen selvitys asiasta. Toimenpiteeseen kirjattu ostopalveluvaraus käytetään osin lapsistrategian indikaattorisivustoon kohdistuvaan UX-suunnittelijatyön menoihin. Ostopalvelutyön osalta on tehty myös erillinen sopimusmuutos, johon ostopalvelutyön rajoitukset on kirjattu. UX-suunnittelutyön käyttöliittymäkuviot raportoidaan 15.2.2023 julkaistavassa raportissa.

Viestintätoimet ja sidosryhmäyhteistyö

Toimenpiteessä on tehty viestintätyötä eri tavoin. Toimenpiteessä tehtiin työn alussa viestintäsuunnitelma, joka on pääosin toteutunut. Toimenpiteessä on tehty yksi uutinen (työn aloitus), kirjoitettu Tilastokeskuksen Tieto & trendit - verkkolehden sivuille neljä blogia ja kaksi artikkelia. Lisäksi on tehty kuusi infograafia eri teemapäiviin liittyen (esim. Pakolaispäivä). Lisäksi toimenpiteessä tehdystä työstä on kerrottu useassa kokouksessa mm. Lapsi- ja nuorisopoliittinen ministerityöryhmän kokous).

Toimenpiteestä esiin nousseet jatkoehdotukset

Toimenpide on nostanut esille monia tietopohjan jatkokehittämiseen liittyviä ehdotuksia. Ehdotuksia on myös esitelty sidosryhmille 3.11.2022 järjestetyssä työpajassa. Jatkokehittäminen sisältäisi muun muassa hyödyntämättömän tiedon käytön mahdollisuuksien kartoittamista, survey-tiedon tuottamisen koordinoitua ja yhteistyön tiivistämistä sekä ennen kaikkea yhteisen lapsitiedon tietovarannon luomista. Tietovaranto toimisi myös indikaattorisivuston pohjana. Näitä kehittämissuhteita selvennetään tulevassa toimenpiteen raportissa.

Toimenpiteessä esiin nousseet tietopohjan kehittämiseen liittyvät tehtävät mm. lapsitiedon tietovaranto parantaisivat huomattavasti lapsia koskevan tiedon käyttöä ja tilaa. Työtä olisi syytä jatkaa myös seuraavalla hallituskaudella.

Toimenpide 25: Toteutetaan selvityshanke kuntien ja hyvinvointialueiden toteumatietojen seurannan ja raportoinnin kehittämiseksi sekä niiden oman lapsibudjetoitityön vahvistamiseksi.

Lapsistrategian toimeenpanosuunnitelman toimenpide 25: Toteutetaan selvityshanke kuntien ja hyvinvointialueiden toteumatietojen seurannan ja raportoinnin kehittämiseksi sekä niiden oman lapsibudjetoimintityön vahvistamiseksi

loppuraportti lapsistrategian seurantakertomukseen
29.9.2022

Toimenpide lyhyesti

Valtiovarainministeriö vastasi lapsistrategian toimenpiteestä 25. Selvityshanke jakautui kahteen osakokonaisuuteen: kuntien ja hyvinvointialueiden toteumatietojen seurantaan ja raportointiin sekä niiden oman lapsibudjetoimintityön vahvistamiseen. Molempien kokonaisuuksien osalta selvityshenkilöiden tehtävänä oli tarkastella nykytilaa ja sen kehittämistarpeita sekä luoda ehdotuksia tulevasta toteutuksesta. Hankkeen selvityshenkilöiden Juha Ahon ja Mika Penttilän raportti julkaistiin valtiovarainministeriön julkaisusarjassa 25.8.2022.

Hankkeen tulokset ja saavutetut tavoitteet

Selvityshenkilöt ehdottavat kuntiin ja hyvinvointialueille yhteistä liikennevaloluokitteluun pohjautuvaa lapsibudjetoiminnan mallia, jonka toimeenpano ja jatkokehittäminen lähtisi liikkeelle piloteista. Lasten ja perheiden palvelut jakautuvat vuoden 2023 alussa kuntien ja hyvinvointialueiden tehtäviksi. Selvityshenkilöt pitävät perusteltuna, että kuntien ja hyvinvointialueiden lapsibudjetoiminnan malli on yhteinen, jotta saadaan kokonaiskuva, mihin suuntaan lasten ja nuorten hyvinvointi on kehittynyt. Lapsibudjetoiminta koskee pääsääntöisesti alle 18-vuotiaita muutamain poikkeuksin. Esimerkiksi toisen asteen koulutus ja etsivä nuorisotyö otettaisiin mukaan lapsibudjetoimintaan kokonaisuuksina. Liikennevaloluokittelun vihreät palvelut ovat universaaleita ennaltaehkäiseviä palveluita (esim. varhaiskasvatus), keltaiset palvelut tilapäistä tukea vaativia palveluita (esim. lastensuojelun avohuolto) ja punaiset kokoaikaista tukea vaativia palveluita (esim. vammaisten laitospalvelu). Lasten ja nuorten palvelut luokitellaan mallissa automaattisen talousraportoinnin Aura-palveluluokkien mukaisesti, jotta kunnille ja hyvinvointialueille ei muodostu uutta raportointivelvoitetta. Lapsibudjetoiminnan pilotit on selvityshenkilöiden ehdotuksessa vaiheistettu kolmeen osaan: 1) tarkastelu kohdistuu tilinpäätöksen lapsibudjetoimintaan ja tiedottamiseen, 2) muodostetaan hyvinvoinnin kansalliset vaikuttavuusindikaattorit, tarkennetaan Aura-palveluluokkia ja otetaan lasten ja nuorten syrjäytyminen ilmiönä mukaan tarkasteluun, 3) kuntien ja hyvinvointialueiden lapsibudjetoiminnan kansallinen käyttöönotto. Selvityshenkilöt ehdottavat pilottien koordinaatiota valtiovarainministeriön ja Terveystieteiden ja hyvinvoinnin laitoksen yhteiseksi tehtäväksi. Varsinaisen operatiivisen kehitystyön tekisivät kuntien ja hyvinvointialueiden asiantuntijat.

Toteumatietojen osalta selvityshenkilöt ehdottavat alueellisia yhteistyöryhmiä, joissa on hyvinvointialueen ja sen kuntien edustajia. Ryhmien tehtävänä olisi hyvinvointitavoitteiden ja -indikaattoreiden valmistelu, talous- ja toimintatietojen yhteensovittaminen sekä yhteisen toimintaympäristöanalyysin valmistelemineen hyvinvointikertomuksiin ja talousarvioesityksiin yhteisesti tunnistettuina ilmiöinä. Selvityshenkilöt ehdottavat ensivaiheen toiminnan ja vaikutusten indikaattoreiksi mm. koulupoissaolojen ja sijoitettujen lasten sekä nuorten määriä. Näitä indikaattoreita seurattaisiin osana lapsibudjetoimintia ja lapsivaikutusten arviointia. Selvityshenkilöt toteavat, että tiedolla johtamista tulee kehittää, koska hyvinvointialueuudistus muuttaa merkittävästi toimintaympäristöä. Heidän mukaansa jatkossa tarvitaan kunnan ja hyvinvointialueen yhteisiä hyvinvointitavoitteita, vaikuttavuusindikaattoreita ja monialaisia toimenpiteitä yli toimialojen.

Hankkeelle asetetut tavoitteet saavutettiin pääosin hyvin. Selvityshenkilöt tarkastelivat toteumatietojen ja lapsibudjetoiminnan nykytilaa ja kehittämiskohteita kyselyaineiston ja asiantuntijahaastatteluiden pohjalta. Aikatauluhaasteiden takia selvityshenkilöt eivät kartoittaneet perusteellisesti nykyistä kuntien ja kuntayhtymien taloutta ja toimintaa kuvaavaa valtakunnallista tietopohjaa, vaan tarkastelu perustui hankkeen aikana kerättyyn aineistoon. Tietopohjan puutteita kuitenkin käsiteltiin monipuolisesti. Selvityshenkilöt tekivät ehdotuksen

ensivaiheen toiminnan seurattavista indikaattoreista, mutta selvityksessä jäi puutteelliseksi, miten seuranta voitaisiin kytkeä valtion toteumatietojen seurannan ja raportoinnin kehittämiseen ja toimeenpanoon. Lapsibudjetoinnin osalta selvityksessä esiteltiin muutamia aiempia lapsibudjetoinnin malleja, mutta niitä ei tarkasteltu kriittisesti. Selvityshenkilöt ehdottavat yhtä lapsibudjetoinnin mallia, joten selvitys ei tuottanut erilaisia toteutusmalleja tai toteutusmallivaihtoehtoja lapsibudjetointiin. Kuntien ja hyvinvointialueiden rahoituksen erityispiirteitä ei tarkasteltu. Selvityksessä ei ole tarkemmin käsitelty, miten lapsibudjetoinnin voisi yhdistää kuntien ja hyvinvointialueiden omaan päätöksentekoon ja strategiaan. Tavoitteiden saavuttamisen osalta on hyvä tunnistaa, että selvitystoimeksianto oli varsin laaja rajalliseen aikaan nähden.

Kuvaus prosessin etenemisestä ja toimijoiden rooleista toimenpiteen suorittamisessa

Valtiovarainministeriön (VM) tarjouskilpailun perusteella hankkeen selvityshenkilöiksi valittiin kehityspäällikkö Juha Aho ja sivistys- ja kulttuurijohtaja Mika Penttilä Oulun kaupungilta. Selvityshenkilöillä oli päävastuu hankkeen toteuttamisesta. Valtiovarainministeriöstä hankkeessa työskentelivät erityisasiantuntija Heidi Järvenpää (hankekoordinaatio, tiedonkeruu, viestintä, lapsibudjetointi) ja neuvotteleva virkamies Jani Heikkinen (toteumatiedot). Selvityshenkilöt raportoivat hankkeen etenemisestä seurantaryhmälle, johon kuului VM:n ja kansallisen lapsistrategian virkakuntaa. Selvityshenkilöiden työn tukena toimi asiantuntijaverkosto, jonka jäsenet työskentelivät kunnissa ja hyvinvointialueilla talouden sekä lapsi- ja perhepalveluiden tehtävissä.

Selvityshanke käynnistyi maaliskuussa 2022 tiedonkeruulla. Tietoa kerättiin kunnilta, kuntayhtymiltä, sairaanhoitopiireiltä, hyvinvointialueilta ja monipuoliselta asiantuntijajoukolta. Tiedonkeruu toteutettiin verkkokyselyllä, asiantuntijahaastattelulla ja verkkoideoinnilla. Tietoa jalostettiin kahdessa työpajassa, jotka järjestettiin toukokuussa. Lisäksi hankkeessa toteutettiin 10–17-vuotiaille Suomessa asuville lapsille kysely lasten mielipiteistä julkisten varojen käytöstä. Kyselyyn tuli lähes 7 000 vastausta. Lasten vastauksista kootaan erillinen jatkoraportti, joka julkaistaan loppuvuodesta 2022.

Selvityshenkilöiden johtopäätökset toteumatietojen ja lapsibudjetoinnin osalta on johdettu kerätystä aineistosta ja aihepiirin aiemmin julkaistuista selvityksistä. Hankkeen tuloksista järjestettiin julkistusseminaari hybridinä valtiovarainministeriössä ja Teamsissa 25. elokuuta.

Toimenpiteen vaikuttavuus

Toimenpide on lisännyt kuntien ja hyvinvointialueiden viranhaltijoiden tietoa lapsibudjetoinnista. Hankkeen osalta voidaan todeta, että tiedolla johtamisen ja lapsibudjetoinnin kehittäminen ovat herättäneet kiinnostusta kunnissa ja hyvinvointialueille. Hankkeen hybridinä järjestettyyn julkistusseminaarin osallistui yli 250 henkilöä eri puolilta Suomea. Hankkeen kautta myös tietoisuus YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen velvoittavuudesta ja lasten oikeuksien edistämisestä talousarvioprosessin eri vaiheissa on oletettavasti lisääntynyt. Hankkeen seurauksena tietoisuus toteuma- ja vaikuttavuustietojen saatavuuden tärkeydestä kasvoi sekä ymmärrys tietojen jakamisesta ja esimerkiksi yhteisen suunnittelun merkityksestä laajeni.

Toimenpiteen viestintä

Hankkeen viestinnässä hyödynnettiin VM:n ja kansallisen lapsistrategian viestintäkanavia. Hankkeen käynnistymisestä julkaistiin VM:n tiedote ja lapsistrategian blogi. Hankkeen verkkokyselystä, verkkoideoinnista ja lasten kyselystä viestittiin Manner-Suomen kuntien kirjaamoihin sekä VM:n Twitter-tilillä. Verkkokyselyä markkinoitiin myös VM:n Kunnat-utiskirjeessä. Julkistusseminaarin kutsu lähetettiin kaikkiin hyvinvointialueiden ja Manner-Suomen kuntien kirjaamoihin sekä kaikille hankkeeseen osallistuneille tahoille. Hankkeen selvitysraportista julkaistiin VM:n tiedote ja twiitit VM:n Twitter-tilillä. Raportista tehtiin policy brief -tiivistelmät, jotka julkaistiin raportin liitteenä suomeksi, ruotsiksi ja englanniksi. Selvityshenkilöt esittelivät lapsibudjetointia myös Kuntamarkkinoilla osana valtiovarainministeriön messuohjelmaa syyskuussa 2022.

Hankkeen viestintä tavoitti kuntien ja hyvinvointialueiden viranhaltijoita, mikä kertoo osaltaan siitä, että työpajoissa ja julkistusseminaarissa oli runsaasti osallistujia. Twitterissä lapsille suunnattu kysely ja loppuraportin julkaisu herättivät jonkun verran keskustelua. Hankkeen viestintä pohjautui viestintäsuunnitelmaan, joka hyväksyttiin seurantaryhmässä toukokuussa.

Toimenpiteen siltaus tuleville hallituskausille

Mikäli seuraava hallitus haluaa edistää kuntien ja hyvinvointialueiden lapsibudjetoinnin kehittämistä, niin jatkotyön voi jakaa kahteen kokonaisuuteen: 1) toteumatietojen eli talous- ja toimintatietojen seurannan ja raportoinnin kehittämiseen sekä 2) kuntien ja hyvinvointialueiden konkreettisen lapsibudjetoinnin mallin kehittämiseen.

Toteumatietojen osalta tarvitaan tarkennuksia, miten ja millaisia toteumatietoja konkreettisesti seurataan ja raportoidaan kunnissa ja hyvinvointialueilla osana lapsibudjetointia. Kehitystyössä tulisi ratkaista, mihin kysymyksiin seurannalla halutaan vastaus ja mitä tietopohjalta tarkkaan ottaen edellytettäisiin kunnissa, hyvinvointialueilla ja valtiolla. Osana kehittämistä on tärkeää kiinnittää huomiota rekisteri- ja tilastoviranomaisten palveluiden rooliin. Kehittämistyö vaatisi todennäköisesti erillisen hankkeen. Toteumatietojen avulla voitaisiin parhaimmillaan saada oikeaa ja vertailukelpoista tietoa siitä, miten itsehallinnolliset toimijat ovat kohdentaneet resursseja ja mihin suuntaan lasten sekä nuorten erilaiset hyvinvoinnista kertovat indikaattorit ovat kehittyneet. Pidemmällä aikavälillä tavoitteena tulisi olla toiminnan vaikuttavuuden mittaaminen ja seuranta. Yleisesti tulisi edistää viranomaisten yhteen toimivan tiedon tuottamista ja tiedolla johtamista, jotta myös lapsibudjetointi edistyisi ja hyötyisi paremmista tiedolla johtamisen kulttuureista ja menettelytavoista.

Kuntien ja hyvinvointialueiden konkreettisen lapsibudjetoinnin mallin kehittämisessä olisi kiinnitettävä huomiota mallin rajauksiin, linjauksiin ja erilaisten kuntien tarpeisiin. Kehitystyössä tulisi tarkoin arvioida, voisiko sama lapsibudjetoinnin malli toimia niin pienissä muutaman tuhannen asukkaan kunnissa kuin keskisuurissa tai suurissa kaupungeissa. Lapsibudjetoinnin konkreettisen mallin rakentaminen edellyttäisi kuntien ja hyvinvointialueiden talousarvioiden ja talousprosessien läpikäyntiä sekä monenlaisten linjausten ja rajausten tekemistä. Tässä työssä taloushallinnon roolin tulisi korostua substanssihallinnon rinnalla. Kehitystyössä olisi ratkaistava, lasketaanko lapsibudjetointiin mukaan suoriin lapsiin kohdistuvien kustannusten (esim. varhaiskasvatus) lisäksi myös välillisesti lapsiin kohdistuvia kustannuksia (esim. joukkoliikenne). Mikäli lapsibudjetointi haluttaisiin pohjata liikennevaloluokitteluun, niin selvityshenkilöiden ehdotusta liikennevaloluokittelusta olisi syytä tarkentaa. Lapsibudjetoinnista ja lasten oikeuksien huomioimisesta talouden ja toiminnan suunnittelun kaikissa vaiheissa tarvittaisiin koulutusta viranhaltijoille ja poliittisille päättäjille. Jotta kuntien ja hyvinvointialueiden lapsibudjetointi voisi vakiintua, olisi johdon sitoutuminen uuteen toimintatapaan tärkeää.

Lapsibudjetointia tulisi kehittää verkostomaisella otteella, jotta voitaisiin luoda mahdollisimman konkreettinen, vertailukelpoinen ja toistettavissa oleva malli. Lapsibudjetoinnin mallia voisi olla tarkoituksenmukaista pilotoida. Pilottien aikataulun suunnittelussa ja aikataulutuksessa olisi huomioitava hyvinvointialueiden järjestämisvastuun siirtymisen sekä toiminnan aloittamisen ja vakiinnuttamisen turvaaminen. Pilottien koordinaatiovastuu olisi hyvä osoittaa sellaiselle taholle tai tahoille, joilla on käytännön kokemusta alue- ja paikallishallinnossa uuden toimintatavan kehittämisestä. Lapsibudjetoinnin kehittämistä ja toimeenpanoa olisi syytä edistää vaiheittain ja olemassa olevan päälle rakentaen. Mikäli kuntien ja hyvinvointialueiden lapsibudjetointia haluttaisiin edistää pilottien kautta, niin pilottien suunnitteluun, koordinaatioon, toteutukseen, seurantaan ja arviointiin tarvittaisiin henkilöresurssia ja todennäköisesti erillisiä hankkeita. Pilotit ovat yksi keino osoittaa lapsibudjetoinnin hyödyt ja sitouttaa johtoa uuteen toimintatapaan. Lisäksi tulisi selvittää, mitä kaupallisia malleja ilmiöalue- ja asiakassegmenttipohjaiseen budjetointiin on jo olemassa ja miten niitä voitaisiin hyödyntää lapsibudjetoinnissa.

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 4. artiklan toteuttaminen käytännössä velvoittaa jäsenvaltioita lapsibudjetointiin. Lapsibudjetoinnin tavoitteena on parantaa lasten, nuorten ja perheiden palveluiden vaikuttavuutta, vahvistaa resurssien kohdentamista oikeisiin toimiin oikeaan aikaan sekä edistää lasten oikeuksien toteutumista. Tavoitteet ovat kannatettavia. Tavoitteiden saavuttamiseksi lapsibudjetoinnin käytännön toteuttaminen kunnissa ja hyvinvointialueilla edellyttää pitkäjänteistä kehitystyötä.

Toimenpide 28: Kehitetään toimintamalli tukemaan lasten osallistumista yhteiskunnalliseen päätöksentekoon digiraatien avulla.

Sosiaali- ja terveysministeriö, Kansallinen lapsistrategia

OM; Raportti lapsistrategian toimeenpanosuunnitelman toimenpiteen numero 28 toteuttamisesta

Oikeusministeriö ja opetus- ja kulttuuriministeriö ovat kehittämässä toimintamallia nuorten osallistumisen tukemiseen yhteistyössä kansalaisyhteiskunnan toimijoiden kanssa. Hankkeessa rakennetaan digitaalista osallistumisen kanavaa ("digiraati"), joka tarjoaa yhdenvertaisen osallistumisen mahdollisuuksia yhteiskunnallisissa kysymyksissä ja lisää vuorovaikutusta eri-ikäisten ja eri taustoista tulevien kesken. Tämä kehittämishanke on omiaan toteuttamaan lapsistrategian linjauksia sekä strategian visiota, ja se on siksi syytä sitoa lapsistrategian toimeenpanoon. Toimenpiteessä vahvistetaan erityisesti järjestöverkoston ja -yhteistyön sekä vapaaehtoistoiminnan kehittämistä ja koordinointia sekä alle 18-vuotiaille suunnattujen digiraatioiden fasilitointia ja viestintää. (Lapsistrategian toimeenpanosuunnitelma nro 28, s. 54-55)

1 Tausta ja tarve

Oikeusministeriö yhteistyössä opetus- ja kulttuuriministeriön sekä kansalaisyhteiskuntatoimijoiden kanssa on kehittänyt vuodesta 2020 lähtien uudenlaista toimintamallia tukemaan nuorten osallistumista yhteiskunnalliseen päätöksentekoon digitaalisesti. Oikeusministeriön demokratiaverkkopalvelujen osana avattiin keväällä 2022 digitaalinen osallistumisen kanava, digiraati.fi, joka tarjoaa alle 29-vuotiaille nuorille yhdenvertaisen mahdollisuuden osallistua ja saada äänensä kuuluviin yhteiskunnallisissa kysymyksissä. Tampereen yliopiston AllYouth-tutkimushankkeen kehittämään Digiraati-prototyyppiin perustuvan teknisen alustan ensimmäinen versio avattiin pilottikäyttöön huhtikuussa 2022. Alustan kehittämistä on jatkettu ja jatketaan testausten ja käyttäjiltä saadun palautteen perusteella vuosina 2022-2023. Tarkoituksena on luoda digiraadin yhteyteen toimintatapa, joka lisää vuorovaikutusta eri-ikäisten ja eri taustoista tulevien kesken ja sitä kautta parantaa päätöksenteon laatua. Toimintamallin tavoitteena on lisätä valtionhallinnon, järjestötoimijoiden ja tutkimuksen välistä kumppanuutta nuorten osallisuuden tukemisessa.

Postiosoite
Postadress
Postal Address
 Oikeusministeriö

Käyntiosoite
Besöksadress
Office

Puhelin
Telefon
Telephone

Faksi
Fax
Fax

s-posti, internet
e-post, internet
e-mail, internet

PL 25
 00023 Valtioneuvosto

Eteläesplanadi 10
 Helsinki

0295 16001
 +358 295 16001

09 1606 7730
 +358 9 1606 7730

kirjaamo.om@gov.fi
 oikeusministerio.fi

Alle 18-vuotiaiden lasten ja nuorten (pääpaino n. 10-15-vuotiaat) osallistumisen tukemiseksi toimintamallin kehittämisessä havaittiin tarve vahvistaa kumppanuutta lasten parissa toimivien kansalaisjärjestöjen kanssa sekä kehittää Digiraati-käyttöliittymän helppokäyttöisyyttä, saavutettavuutta, turvallisuutta ja visuaalisuutta, jotta sen käyttö olisi mahdollisimman lapsiystävällistä. Erityisenä pyrkimyksenä on tavoittaa toimintamallin avulla haavoittuvassa asemassa olevia lapsia ja nuoria, jotta he pääsisivät vahvemmin mukaan yhteiskunnalliseen osallistumiseen.

2 Määrärahan käyttö

Sosiaali- ja terveysministeriön ja oikeusministeriön kesken laaditun sopimuksen mukaisesti oikeusministeriö on käyttänyt lapsistrategian toimeenpanosuunnitelmasta myönnettyä vuonna 2022 Digiraadin ympärille rakennettavan, lasten yhteiskunnallista osallistumista digiraatien avulla tukevan toimintamallin kehittämiseen sekä Digiraadin tekniseen kehittämiseen. Kokonaiskustannukset (enintään 200 000 euroa) jakautuvat oikeusministeriön alustavan arvion mukaan seuraavasti:

- 1. Toimintamalli ja viestintä -kokonaisuus; yhteensä 155 000 euroa, sis. ALV (ostopalveluna, kilpailutus, toimittajaksi valittu SOS-Lapsikyläsäätiö)**
  - Lasten osallistumista tukevan toimintamallin suunnittelu, testaus ja mallinnus
  - Lapsille suunnattujen digiraatien suunnittelu ja toteutus (fasilitointi)
  - Vapaaehtoistoimijoiden (fasilitaattorien) koulutus ja perehdytys (lapsijärjestöt)
  - Lapsille suunnatun viestinnän suunnittelu ja toteutus
  - Teknisen alustan jatkokehittämiseen osallistuminen, asiantuntija-apu/konsultointi (lapsiystävällisyys-aspekti)
- 2. Teknisen alustan jatkokehittäminen; 45 000 euroa, sis. ALV (ostopalveluna, Haltu Oy ja alkuvuonna 2023 kilpailutuksen kautta valittava, mahdollisesti uusi toimittaja)**
  - alustan lapsiystävällisyyden vahvistaminen (esim. rekisteröinnin helpottaminen, keskustelutoiminnon kehittäminen helppokäyttöisemmäksi, visuaaliset elementit, ohjevideot, tykkää-toiminto, hymiöt)

Oikeusministeriölle myönnetystä määrärahasta on vuoden 2022 loppuun mennessä käytetty hieman yli puolet (107 903,40 euroa). Oikeusministeriö on joulukuussa 2022 esittänyt sosiaali- ja terveysministeriölle pyynnön määrärahan käytön jatkamiselle marraskuuhun 2023 asti. Mikäli esitetty uusi aikataulus on lapsistrategian puolesta hyväksyttävissä, oikeusministeriölle myönnetystä 200 000 euron määrärahasta pääosa (n. 157 000 euroa) käytettäisiin alkuperäisen aikataulun mukaisesti 28.2.2023 mennessä. Loppuosa määrärahasta (n. 43 000 euroa) käytettäisiin marraskuun 2023 loppuun mennessä.

3 Toteutuneet toimenpiteet

3.1 Toimintamalli ja viestintä -kokonaisuus

Oikeusministeriö käynnisti Toimintamalli ja viestintä -kokonaisuuden hankintamenettelyn tammikuussa 2022. Hankintamenettelynä käytettiin avointa menettelyä ja hankinnasta julkaistiin hankintailmoitus Hilma-ilmoituskanavassa 18.1.2022. Tarjouskilpailun voittajaksi valittiin SOS-Lapsikyläsäätiö sr, jonka kanssa oikeusministeriö laati hankintasopimuksen 5.4.2022. Sopimuksen mukaisesti hankinnan kokonaisarvo on 155 000 euroa (sis. alv. 24 %). Hankinnan toteutus käynnistyi huhtikuussa 2022. Lapsistrategian sihteeristön edustaja kutsuttiin mukaan oikeusministeriön epäviralliseen ohjaus-/seurantaryhmään, joka seuraa ja ohjaa hankinnan toteuttajaksi valitun toimittajan työtä.

Alla kohdassa 3.2 kuvatus teknisen kehitystyön viivästyksestä johtuen myös SOS-Lapsikyläsäätiön kanssa sovittujen toimenpiteiden toteutus on jonkin verran viivästynyt. Oikeusministeriön ja SOS-Lapsikyläsäätiön välisen hankintasopimuksen mukaisesti Toimintamalli ja viestintä -kokonaisuuteen sisältyvät toimenpiteet tulisi toteuttaa 28.2.2023 mennessä. SOS-Lapsikyläsäätiöllä on kuitenkin tarvittaessa valmius siirtää osa sovitusta toimenpiteistä toteutettaviksi myöhemmin vuoden 2023 aikana, mikäli se on lapsistrategian puolesta hyväksyttävissä. Jos Digiraadin jatkokehitystyöt saadaan käyntiin maaliskuussa 2023 ja kehitystyötä jatkettaisiin alkusyksyyn 2023, SOS-Lapsikyläsäätiön toimenpiteet (erityisesti lasten digiraatien järjestäminen, viestintä, tekniseen jatkokehitykseen osallistuminen) olisi järkevää saattaa loppuun kesän ja alkusyksyn 2023 aikana.

Seuraavassa kuvataan Toimintamalli ja viestintä -kokonaisuuteen sisältyvien toimenpiteiden toteutumisen tämänhetkinen tilanne:

Lasten yhteiskunnallista osallistumista digiraadin avulla tukevan toimintamallin suunnittelu, testaus ja mallinnus

Digiraati-palvelun kehitystöiden viivästyminen on hidastanut toimintamallin suunnittelua, testausta ja mallinnusta. Teknisen kehitystyön ollessa kesken on ollut haastavaa luoda valmista toimintamallia lasten osallistamiseksi Digiraati-palvelussa, mutta SOS-Lapsikyläsäätiö on toimeksiannossaan keskittynyt kuvaamaan, mitä asioita toimintamallin tulisi sisältää ja mitä siinä pitäisi huomioida, jotta lapset saadaan osallistumaan. SOS-Lapsikyläsäätiö tulee esittämään oikeusministeriölle helmikuussa 2023 alustavan toimintamallin lasten digiraatien toteuttamiseksi.

Toimintamallissa on tarkoitus esittää ratkaisuja mm. siihen, keiden toimijoiden tulisi olla mukana lasten Digiraati-toiminnassa, ja mitkä ovat eri toimijoiden roolit ja vastuut, miten lapsille suunnattujen digiraatien fasilitointi on tarkoituksenmukaista resursoida ja järjestää, miten lapset tavoitetaan ja miten heidän kanssaan käydään keskustelua Digiraati-palvelussa, miten keskustelut raportoidaan ja miten tuotos viedään eteenpäin vastuullisille viranomaistahoille.

Tavoitteeksi on asetettu, että toimintamallin avulla pystyttäisiin tavoittamaan mahdollisimman moninainen joukko lapsia ja nuoria eri puolilta Suomea. Erytystä huomiota toimintamallin suunnittelussa on kiinnitetty niiden lasten tavoittamiseen, jotka eivät koe tavanomaisia osallistumisen ja vaikuttamisen kanavia tai ympäristöjä saavutettavina tai itselleen merkityksellisinä (esim. eri tavoin haavoittuvassa asemassa olevat lapset).

Lapsille suunnattujen digiraatien fasilitaattorien rekrytointi, koulutus, perehdytys ja tukeminen

SOS-Lapsikyläsäätiö on suunnitellut lasten digiraatien fasilitaattorien rekrytointia, perehdytystä ja tukemista yhdessä muiden Digiraati-toimijoiden (mm. Nuorten Akatemia, SPR Nuorten turvatalot) kanssa. Tavoitteena on luoda yhtenäiset toimintatavat sekä lasten että nuorten digiraatien fasilitointiin. Parhailtaan on käynnissä digiraatien lisensointiin ja fasilitointiin liittyvän koulutusmateriaalin suunnittelu ja valmistelu. Luotu materiaali määrittelee pitkälti fasilitoinnin koulutusmallin, joka perustuu siihen, että digiraadin toteuttaja hakee digiraati-lisenssiä käytyään lisenssikoulutuksen. Tämän jälkeen toimija ratkaisee, miten haluaa käytännössä toteuttaa digiraadin.

Tällä hetkellä SOS-Lapsikyläsäätiöllä on käynnissä Nuorten Akatemian kanssa selvitys ministeriöiden tarpeista ja toiveista liittyen lasten ja nuorten kuulemiseen ja mm. digiraatien fasilitointiin. Selvityksen pohjalta toimintamalliin voidaan tehdä huomioita ja toimenpide-ehdotuksia, jotka edesauttavat ministeriöiden virkamiehien ja päätösvalmistelijoiden digiraati-palvelun hyödyntämistä lasten ja nuorten kuulemisessa.

Lapsille suunnattujen digiraatien suunnittelu ja toteutus sekä raportointi

Lapsille suunnattujen digiraatien toteutus on kärsinyt Digiraadin teknisten kehitystöiden viivästymisestä. Alkuperäisen suunnitelman mukaisista kymmenestä digiraadista on vuoden 2022 aikana

pystytty toteuttamaan vasta alle puolet. Marraskuuhun 2022 mennessä SOS-Lapsikyläsäätiö järjesti neljä lasten digiraatia ja joulutammikuun aikana on tarkoitus järjestää kolme raatia.

Hankkeen alkuvaiheessa SOS-Lapsikyläsäätiö tunnisti Digiraadin käyttöön liittyviä, lasten osallistumista rajoittavia tekijöitä, joten ensimmäisissä raadeissa päätettiin kerätä lasten käyttökokemuksia alustan toimivuudesta. Näistä on koostettu raportti, jota on hyödynnetty Digiraadin jatkokehitystöiden suunnittelussa (ks. alla).

Lapsille suunnatun digiraati-viestinnän suunnittelu ja toteutus

Lapsille suunnattua Digiraati-palvelun viestintää ja markkinointia ei ole pystytty toteuttamaan suunnitellusti, koska palvelun kehitys- ja muutostyöt ovat viivästyneet eikä palvelun laajempi lanseeraus ole ollut tarkoituksenmukaista. SOS-Lapsikyläsäätiö on kuitenkin aloittanut viestintäsuunnitelman koostamisen. Suunnitelmassa kuvataan, kenelle ja miten Digiraati-palvelusta tulisi viestiä. Tämän lisäksi SOS-Lapsikyläsäätiö on tuottanut lapsille suunnattuja viestintämateriaaleja (esim. ohjetekstejä digiraateihin ilmoittautuneille/keskusteluun osallistuneille), joita voidaan hyödyntää digiraatien toteuttamisessa. Mikäli oikeusministeriön esittämä uusi aikataulu on sosiaali- ja terveysministeriön hyväksyttävissä, viestintätoimenpiteet painottuisivat alkusyksyyn 2023.

Teknisen alustan jatkokehittämiseen osallistuminen

Teknisen alustan jatkokehittämiseen osallistuminen ja asiantuntija-apu/konsultointi on toteutunut pääosin alkuperäisen suunnitelman mukaisesti. SOS-Lapsikyläsäätiön alihankkijana toimiva Itla on tehnyt tutkimusperäistä arviointia keräämällä kansainvälisistä lasten osallisuuden tukemisen toimintamalleista vaikuttavuustietoa, jota on hyödynnetty Digiraati-palvelun jatkokehitystarpeiden kartoituksessa. Lasten digiraadeista esiin nostetut kehittämistoiveet on koottu yhteen ja niitä on hyödynnetty jatkokehitystyön suunnittelussa. Kehitystarpeita lasten osallistumisen näkökulmasta on tunnistettu mm. Digiraadin rekisteröitymisessä ja keskustelu-toiminnossa. Myös Digiraadin kirjallisia ohjeistuksia, viestejä, virheilmoituksia ja muuta termistöä on tarpeen selkeyttää lapsille sopiviksi. Digiraadin tavoitteena on mahdollistaa matalan kynnyksen osallistuminen, mutta monien lasten ja nuorten kohdalla kirjoittaminen on osallistumista ja näkemyksien esiintuomista rajoittava tekijä. Ratkaisuna tähän on ehdotettu puhetoimintoa, joka kääntää puheen kirjoitetuksi tekstiksi. Digiraadin kehitystöiden priorisointi on aloitettu Oikeusrekisterikeskuksen johdolla marras-joulukuussa 2022 ja sitä jatketaan alkuvuonna 2023.

3.2 Teknisen alustan jatkokehittäminen

Digiraati-alustan tekninen kehittäminen ja ylläpito hankitaan ostopalveluna ministeriön ulkopuoliselta toimittajalta ja toteutetaan oikeusministeriön hallinnonalaan kuuluvan Oikeusrekisterikeskuksen kilpailuttamien palvelusopimusten puitteissa. Palvelun teknisen kehityksen ja ylläpidon rahoitukseen ovat osallistuneet lapsistrategian lisäksi myös opetus- ja kulttuuriministeriö ja oikeusministeriö. Digiraadin palvelutuottajana on tällä hetkellä Haltu Oy.

Digiraadin ns. MVP-versio (*Minimum Viable Product*) julkaistiin alkuvuonna 2022 ja palvelu avattiin pilotikäyttöön 11.4.2022. Digiraadin pienkehittämistä tehtiin Haltu Oy:n kanssa vuoden 2022 ajan testausten ja käyttäjiltä saadun palautteen perusteella suorahankintasopimuksen puitteissa. Vuonna 2022 on kehitetty mm. Digiraadin tietoturvallisuutta ja tietosuojaa. Rahoitusta on käytetty myös Digiraadin kehitysympäristön pystyttämiseen sekä käytettävyyden ja saavutettavuuden parantamiseen.

Lapsistrategian sihteeristön edustaja kutsuttiin mukaan seuraamaan ja ohjaamaan teknistä kehitystyötä (mm. viikoittaiset sprinttipalaverit).

Digiraadin jatkokehityksen ja jatkuvan ylläpidon hankintaprosessissa tapahtuneesta viivästyksestä johtuen Oikeusrekisterikeskus saa Digiraadin jatkokehitystyön käyntiin tarjouskilpailulla valittavan uuden toimittajan kanssa vasta maaliskuussa 2023. Jatkokehityksessä on alkuperäisen suunnitelman mukaisesti tarkoitus edelleen vahvistaa Digiraadin lapsiystävällisyyttä (helppokäyttöisyys, saavutettavuus,

turvallisuus ja visuaalisuus). Lisäksi on tarkoitus parantaa Digiraadin tietosuojaa (mm. keskustelujen anonymisointi ja arkistointi raatien päätyttyä).

Liitteet	-
Jakelu	STM YTO Lapset ja nuoret -yksikkö, Kirsi Pollari
Tiedoksi	STM YTO Lapset ja nuoret -yksikkö, Laura Kuusio

VN/30654/2021-OM-5

Seuraavat henkilöt ovat allekirjoittaneet tämän asiakirjan sähköisesti /

Följande personer har undertecknat denna handling elektroniskt /

This document has been signed electronically by the following persons:

Männistö Liisa 91220807N

2022-12-20

Wilhelmsson Niklas 9121380

2022-12-20

Lapsistrategian linjausten ja periaatteiden mukaisia hankkeita, jotka eivät suoraan sisältyneet toimeenpanosuunnitelman toimenpiteisiin:

Ilman huoltajaa maahan tulleiden edustajajärjestelmä lapsen oikeuksien turvaajana.

Ilman huoltajaa maahan tulleiden edustajajärjestelmä lapsen oikeuksien turvaajana

Tilaja: Sosiaali- ja terveysministeriö, kansallinen lapsistrategia

Hankkeen tuottaja: Lastensuojelun Keskusliitto ry

Hankkeen aika: 1.12.2022 – 31.3.2023

Ilman huoltajaansa Suomesta turvaa hakeneelle lapselle on vuodesta 1999 lähtien määrätty lakisääteinen edustaja valvomaan lapsen etua. Edustajajärjestelmään on kohdistunut lukuisia hankkeita, mutta sen kokonaisvaltainen kehittäminen on ollut vähäistä. Asian edistämiseksi tämä hanke tarjoaa katsauksen edustajajärjestelmän nykytilaan sekä kokoaa tiiviisti aiemmin tehtyjen selvitysten pääasialliset tulokset ja suositukset. Mukaan tuodaan eurooppalaista keskustelua EU:n yhteisten kehittämisenäkymien ja Euroopan neuvoston tuoreiden suositusten valossa. Edustajan roolista ja merkityksestä keskustellaan myös turvapaikanhakijoina maahan tulleiden nuorten kanssa. Tältä pohjalta hankkeessa paikannetaan edustajajärjestelmän olennaiset kehittämistarpeet sekä annetaan suositukset jatkoa varten. Keskeisiksi kysymyksiksi näyttäisi nousevan edustajan riippumattomuuden turvaaminen, järjestelmän koordinaatio ja valvonta sekä lasten osallisuuden edistäminen.